BIDRAG TILL KÄNNEDOMEN

OM

SVERIGES och NEDERLÄNDERNAS DIPLOMATISKA FÖRBINDELSER

UNDER KARL X GUSTAFS REGERING ---------------AKADEMISK AFHANDLING AF ELLEN FRIES ----------- UPSALA 1883. R. ALMQVIST & J. WIKSELL'S BOKTRYCKERI.

Förord till den elektroniska utgåvan

Verket, som tillhör Harvard University Library, har scannats i augusti 2007 av Google Books. Det anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i oktober 2015 av Bert H.

Inledning.

Då Erik XIV i början af år 1561 sände en beskickning under Claes Christerson Horn till staden Reval för att förmå denna stad att underkasta sig Sveriges rike, lades första stenen till grundläggande af ett svenskt östersjövälde. Detta är dock ej så att förstå, som om målet redan denna tid varit klart och bestämdt uppfattadt af Sveriges statsmän. Först under Gustaf Adolfs regering sträfvar Sverige medvetet efter ett »dominium maris baltici». Vid denna tid voro dock dessa planer i det närmaste sammanväfda med och beroende af de religiösa intressena, så att det är endast och allenast under Karl X Gustafs korta och lysande regering, som Sveriges yttre politik med fulla skäl kan kännetecknas såsom uteslutande riktad på att åt Sverige skaffa ett oinskränkt välde öfver Östersjön.

Sveriges utvidgningsplaner mötte redan i begynnelsen motstånd af de makter, som ägde kuster vid Östersjön eller som önskade förskaffa sig sådana på spillrorna af det ramlade ordensväldet. Ryssland, Polen, Danmark, kejsaren och flere tyska stater, alla uppträdde såsom Sveriges fiender tid efter annan och sökte efter tillfällen att motarbeta de svenska planerna och att själfva utvidga sitt inflytande vid Östersjön. Alla ledo de dock större eller mindre förluster genom de svenska vapnens framgångar och måste i högre eller lägre grad gifva vika för de svenska fordringarna. Det konsekventa genomförandet af Sveriges östersjövälde fordrade Danmarksoch Polens undergång, och Sverige var nog mäktigt efter Westfaliska freden, för att en konung med Karl X Gustafs egenskaper skulle kunna våga ett så djärft försök. Flere samverkande orsaker räddade dock dessa makters själfständighet, stäckte för alltid de stolta svenska planerna och återstälde jämnvikten i norden.

En af dessa orsaker och ej den minst viktiga var det inflytande, som Nederländerna till Sveriges skada utöfvade vid de nordiska angelägenheternas afgörande. Ingen af de makter, som innehade eller innehaft kuststräckor vid Östersjön, hade nämligen större intresse af jämnviktens upprätthållande vid detta haf än den vid Nordsjön belägna nederländska republiken, vanligen under 1600-talet känd under benämningen Generalstaterna, och ingen makt hade ock med större uppmärksamhet och med större inflytande följt händelsernas utveckling i norden, än hvad den gjort. Ingen stat kunde därföre också med mera kraft och afgörande ingripa i ett ödesdigert ögonblick.

Viktiga voro de skäl, som tvungo Generalstaterna att med uppmärksamhet följa den nordiska politikens utveckling, ty frågan om östersjöväldet hade för dem ej endast den allmänna betydelse, som jämnviktens upprätthållande alltid har för en sjömakt. Generalstaterna hade ju sin handel att tacka för sina rikedomar och sin makt, och en betydlig del af denna handel gick på länderna kring Östersjön, hvilka dessutom hade en särskild betydelse för Staterna därigenom, att det var från dem, som man hemtade större delen af det för skeppsfarten nödvändiga materialet, såsom skeppstimmer, tjära och hampa Några siffror angående denna handel kunna vara upplysande. Franske ambassadören i Haag *Buzanval* skrifver den 4 jan. 1599: Förleden vecka kommo 600 skepp från Östersjön till Amsterdam; d. 14 okt. 1601: 8000 mastträd ha anländt från Östersjön. Se *Vreede:* Nederland en Zweden, sid. 72. — År 1617 var det enligt holländska ständernas register 4000 holl. skepp i Östersjön, och 1634 var det 6000 därstädes. Se *Vreede:* Inleiding tot eene Geschiedenis der nederlandsche diplomatie II; 1, 327 och II; 2, bil. 28. — Inkomsterna af frakthandeln på Östersjön ha beräknats till 36 tunnor guld. *Groen van Prinsterer:* Handboek der Geschiedenis van het Vaderland III 366; »Omkring 2000 skepp fara af dessa länder på Östersjön, nämligen tre resor dit och tre tillbaka varandes sex resor och görandes altså tillsammans *tolf tusen* resor, hvaraf i Holland millioner människor lefva». Se Bref från Sveriges resident i Haag *H. Appelboom* d. 24 jan. 1656. R. A. — *Fridericia:* Danmarks ydre politiske historie 1635—1645; II afd. sid. 207 påpekar, att sundstullsräkenskaperna tyda på lägre siffror än de af nederl. förf. anförda. Sålunda skulle nederl. skeppen i Östersjön 1532 uppgå till 510 och 1640 till 1600. Jämförd med Vreedes siffra för 1634 visar denna sista uppgift af Fredericia en skilnad af 4400 skepp. Bägge stödja sig på samtida handlingar. De vid denna tid talrika bedrägerierna vid tullvisitationerna, samt den oreda, som uppkommer genom sammanblandad beräkning af skepp och antal resor, förklara ej fullkomligt denna stora skilnad. Men upplysande är, att då enl. *Vreede* sist anf. st. 6000 nederl. skepp foro på Östersjön, uppgingo alla de öfriga nederl. skeppen till 8850., så

att man kunde med fog, såsom en 1600-talets författare gör, kalla handeln på Östersjön »grunden och själen, för hela den nederländska handeln i de öfriga delarne af verlden» *Wicquefort:* Histoire des provinces unies depuis 1648 del. II sid. 359. Wicquefort skref på de Witts uppdrag på fransyska en historia öfver sin tid, hvilken ånyo och fullständigt utgifvits 1861—1874..

Enär Generalstaternas inflytande på Sveriges yttre politik har varit af en så afgörande betydelse under Karl X Gustafs regering, kan det ej vara utan intresse att följa i dess närmare detaljer de underhandlingar, som fördes emellan de bägge makterna under ofvannämde konungs regering. Dessa underhandlingar gå visserligen ofta liksom vid sidan af de stora händelserna och rörde ibland skenbart obetydliga frågor, men bakom dessa stodo alltid viktiga intressen, och slutligen, då det gälde, visade sig Generalstaterna äga makt att lägga den afgörande vikten i vågskålen — och det svenska östersjöväldet förblef en politisk dröm.

Det är en gammal sanning, som här knapt behöfver påpekas, att hvarje historisk tilldragelse får sin rätta belysning, då den betraktas i sitt historiskasammanhang såsom en följd af förut gifna orsaker. Så bilda de svensk-nederländska förbindelserna under 1500- och början af 1600-talet en sammanhängande kedja af underhandlingar, hvartill underhandlingarne under Karl X:s tid omedelbart sluta sig. Till sitt innehåll och sin betydelse framstå dessa därföre tydligare, om vi kasta en blick på de föregående tidernas förbindelser.

Redan under medeltiden hade de nederländske köpmännen idkat handel i Östersjöns farvatten och där uppträdt såsom lübeckarnes medtäflare. Det var dock först med den nya tidens början, som Sverige trädde i en mera direkt förbindelse till Nederländerna och dessa grundlade väl ej sin handel, men sitt handelsvälde på Östersjön.

Det *första* skedet af Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser kan räknas emellan de bägge förbunden af 1525 och 1614. Detta skede är i jämförelse med de följande en grundläggningens tid. Det kunde ej vara något mera, ty den europeiska politiken var ännu i många fall outvecklad och begränsad till hvarje lands grannstater. Sverige och Nederländerna voro dock bägge framåtsträfvande protestantiska makter med gemensamma handelsintressen och kunde därföre ej gärna undgå att komma i beröring med hvarandra. I den gamla hansans krossande ägde de dessutom ett gemensamt mål. Sveriges beroende af Lübeck hade länge varit

tryckande, det var förnedrande efter öfverenskommelsen i Strängnäs af den 10 juni 1523, då lübeckarne lade beslag på Sveriges snart sagdt hela handel såsom belöning för den hjälp, som de lemnat under befrielsekriget. Det blef därföre naturligt, att Gustaf Vasa sökte främja Nederländernas handelsintressen Gustaf I:s Registratur II del. sid. 18, 25, 43, 47 m. fl. st.. Det var dock en politik, som fick drifvas med stor försiktighet, ty, utom att Lübeck ännu var en ganska mäktig stat, kunde svenskarne lätt, ovana som de voro vid handeloch sjöfart, blifva lika beroende af Nederländerna, som de nu voro af Lübeck. Slutligen tillkom en viktig omständighet. Kristian II uppehöll sig i Nederländerna och dref därifrån stämplingar för att återfå sina förlorade kronor. Gustaf lyckades dock att lotsa sig igenom alla dessa svårigheter, och en handelstraktat utan någon politisk betydelse afslöts på tre år i *Lübeck* emellan nederländska och svenska utskickade den 17 augusti 1525 *Allen:* De tre nordiske Rigers Historie V sid. 188—191. Fördraget fins endast i sammandrag i ett bref från Gustaf I af d. 18 april 1527, tryckt i *Åkerblads* disputation 1782 samt i Gustaf I:s registratur II 262—266; på bägge ställena med orätt angifvet såsom själfva traktaten. Se *Allen* anf. st. V 358 not. 47., hvarigenom åt de nederländske köpmännen tillförsäkrades fri handel på flere svenska hamnar, rätt för köpmännen af vissa nederländska provinser att erhålla, om de så önskade, svensk lots och konvoj till skydd mot sjöröfvare i den svenska skärgården m. fl. bestämmelser, egnade att värna deras handel.

Förhandlingar om förnyande och ytterligare utvidgning af detta förbund Enligt *Vreede:* Nederland en Zweden var det endast fråga om ratificering af 1525 års traktat. ägde rum under de följande åren, likväl utan att något positivt resultat erhölls. Nederländarne fordrade att blifva behandlade såsom konungens »egna undersåtar och förbundskamrater» samt att erhålla tullfrihet för vissa varor, hvilka fordringar konungen ej ville erkänna Om dessa underhandlingar, hufvudsakligen förda af Olaus Magni, se *Vreede:* Nederland en Zweden, *Allen* anf. st. V sid. 194—199; Gust. I Reg. IV sid. 428 och *Olaus Magni* minister relation, tryckt i Skand. Handl. I., och en viss obestämdhet i förhållandet makterna emellan fortfor till följd häraf. Att Nederländerna genom sina utvidgade förbindelser med nordens riken förr eller senare skulle råka i strid med den makt, som förut haft nordens handel i sina händer, var lätt att förutse. Striden utkämpades under den s. k.

grefvefäjden, hvilken strid, utom många andra betydelsefulla synpunkter, erbjuder den att utgöra en vändpunkt i den nordiska handelns historia. Likväl fortfor efter grefvefäjdens slut en viss osäkerhet i handelsförhållandena att råda, enär en formlig fred ej afslutits mellan nordens makter och kejsaren, Nederländernas dåvarande herskare. År 1544 slöts slutligen mellan Danmark och kejsaren fred i Speier, hvarigenom sundstullsförhållandena för en lång följd af år ordnades. Sverige inneslöts i freden, såvida densamma inom 6 månader ratificerades, hvilket Gustaf Vasa dock ej fann för godt att göra, då han blifvit temligen förnämt behandlad vid fördragets afslutande, så att det var först 1550, Sverige slöt fred med kejsaren *Altmeyer:* Histoire des relations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe sid. 474 o. följ. och *Tegel:* Her Gustaffs Historia II 279..

Under den följande tiden antogo förhållandena i Nederländerna en så allvarlig karaktär, att man där ej gärna kunde tänka på att utvidga sina handelsförbindelser. Förtryckets dagar hade börjat för de förut så blomstrande och lyckliga Nederländerna. Nordens makter syntes ligga alt för långt från de stora strider, som utkämpades mot det habsburgska huset, för att de skulle blifva indragna i dessa förvecklingar. Religionens band kändes dock vid denna tid så starkt, att Wilhelm af Oranien ej tvekade att söka efter hjälp, hvarhelst den protestantiska tron bekändes. Till Johan III sändes därföre en beskickning 1571 Se *Vreede* anf. st. sid. 10 och följ. I spetsen för beskickningen stod Didrik Sonay, en i det nederländska frihetskriget berömd man. Se *Motley:* History of the rise of the dutch Republic, passim.. Men vårt land hotades vid denna tid af den katolska reaktionen, understödd af själfva konungen, som således ej kunde känna sig böjd att hjälpa förtryckta protestanter, så att beskickningen blef utan resultat. Den har dock sin märkvärdighet, i det attdå för första gången framhålles, att Sverige och Nederländerna ej blott äga gemensamma kommersiella utan äfven gemensamma politiska och religiösa intressen, en synpunkt som sedermera under en följd af år hålles i sikte.

Nederländerna hade under Johans tid förgäfves begärt Sveriges hjälp. Under hertig Karls tid blef det Sverige, som gång efter annan förgäfves sökte hjälp hos de nu genom sin nyförvärfvade frihet uppblomstrande

Nederländerna. Karls politik var liksom Nederländernas protestantisk och anti-habsburgsk, likheten i intressen kunde man ej förneka, men oviljan i anledning af den förut visade likgiltigheten tillika med Sveriges stora yttre svaghet och inre partisplittring gjorde de förenade provinsernas ledande män likgiltiga för de framställningar, som upprepade gånger gjordes från Sveriges sida. Nästan hvarje år afsände Karl en beskickning till Nederländerna, men det oaktadt fick Sverige ej ens deltaga i de pågående fredsunderhandlingarna med Spanien Se *Vreede* anf. st. sid. 21 och följ..

De nederländske köpmännen voro dock ej likgiltiga för de fördelar, östersjömarknaden erbjöd. Efter befrielsekriget hade nämligen de fria provinserna utvecklat sin förut ganska aktningsbjudande handel till en förut icke anad höjd, och, såsom redan förut nämnts, af denna handel var den på Östersjön den viktigaste. Till de förenade provinserna förde denna handel rikedom och makt; till norden kom med de främmande skeppen och varorna en märklig kulturströmning och en icke obetydlig invandring, som lemnat djupa spår i flere af våra sociala inrättningar, i vår konst och i vår industri. Denna nederländska kulturströmnings inverkan på vår inhemska odling är ett till största delen oskrifvet blad i vår historia och därtill ett af allra största intresse Såsom exempel på Nederländernas inverkan på vår kultur i början af 1600-talet erinra vi om Göteborgs grundläggande, se *Odhner:* Sv. Städernas och borgerskapets hist. före 1633 sid. 70; om de många svenskar, hvilka såsom Jakob de la Gardie och N. Stjernsköld lärde krigaryrket i Nederländerna, och om de nederländska värfvade trupper, som understundom voro i svensk tjänst se *Lodewijk de Geer*, eene bijdrage tot de handelsgeschiedenis v. Amsterdam (1834) sid. 126 och följ. Louis de Geers namn talar tillräckligt om nederländarnes inflytande på vår industri. Våra handelskompagnier påverkades af nederländska författningar, den svenska statens penningetransaktioner gingo genom nederländare, och det svenska myntväsendet ordnades efter nederländskt mönster. Se *Carlson:* Karl XI:s Historia I sid. 57, *Odhner:* Sveriges inre Hist. under Drottn. Krist. förm., *Hallenberg:* Gustaf Adolfs Historia V 212, samt *Wiberg:* Louis de Geer, Liège 1876. — Äfven vår lärda bildning påverkades från Holland. Se *Annerstedt:* Upsala Universitets historia sid. 260.. Dediplomatiska förbindelserna bilda nästan endast en utansida till denna viktiga historiska företeelse, men visa sig dock alltid såsom en säker mätare af den större eller mindre lifligheten i förbindelserna länderna emellan.

Den tilltagande östersjöhandeln måste dock förr eller senare framkalla förvecklingar, som skulle uppfordra den nederländska republiken att närma sig Sverige. År 1610 finna vi ock omtalad en nederländsk beskickning till Sverige, hvilken dock i flere afseenden hade en enskild karaktär, då den bekostades af några köpmän i Amsterdam, som lidit förlust under det pågående svensk-polska kriget, ehuru ett bref från den nederländska regeringen medföljde. Något förbund hade denna beskickning dock ej uppdrag att afsluta.

Under dessa förhållanden utbröt det s. k. Kalmarkriget. Redan ryktet om detta krig föranledde afsändandet af en ny beskickning från Generalstaterna för att mäkla fred i Norden. Kriget hade likväl redan utbrutit, då den dit anlände. Mottagandet i Danmark var kallt. Karl IX gjorde däremot alt för att vinna nederländarne och för att öfvertyga dem om, att de hade gemensamma intressen med Sverige Om dessa beskickningar se *Vreede:* anf. st. 29—41; 45—49; *Hallenberg:* Gustaf Adolfs Historia I 92—98; 360.. Något förbund blef dock ej häller nu afslutet, men Danmarks hållning såväl angåendesundstullen som gent emot Spanien väckte stor oro i Nederländerna och närmade dem till Sverige.

Redan den 3 mars 1613 sökte Generalstaterna därföre genom förbund med sin gamla fiende Lübeck ett stöd mot det tvång, som Danmark hotade genom sundstullen att utöfva på östersjöhandeln. De föreslogo sedan, att Sverige skulle biträda detta förbund, men då Gustaf Adolf härvid gjorde svårigheter, afslöto de med Sverige ett särskildt förbund den 4 april 1614. Generalstaternas gamla handelsfriheter bekräftades och nya utlofvades, dock skulle Sveriges öfverhöghet öfver Östersjön blifva okränkt. Nederländarne skulle äga rätt att handla på Riga och andra vid Nord- och Östersjön belägna städer, äfven om dessa af svenskarne belägrades. Dessutom lofvade hvardera parten att, om så fordrades, bistå den andra med 4,000 man. Underhållet skulle bestås af den, som lemnade hjälpen. I stället för manskap kunde hjälpen utgöras af skepp, krigsförnödenheter eller något dylikt. Detta förbund slöts på 15 år och ratificerades den 28 juli 1614 af Gustaf Adolf och den 6 febr. af Generalstaterna

Hammarstrand: Försök till en historisk framställning af förhandlingarne om Sveriges deltagande i 30-åriga kriget sid. 16, 17..

Från detta förbunds afslutande och till 1645 kan man räkna det *andra* skedet af de svensk-nederländska förbindelserna. Under denna tid utvecklade sig så väl Sverige som Generalstaterna ojämförligt snabbare än under den föregående och erhöllo en ej förut anad betydelse i det europeiska statssystemet. Ett vänskapligt förhållande emellan dem var befästadt, och de fleste af deras framstående statsmän insågo den stora betydelse, ländernas förbindelse ägde. Fruktan för Danmark och intresse för sundsfrågans lösning utgjorde medelpunkten för de bägge makternas förhandlingar. Men äro beröringspunkterna emellan tvänne land många, så kunna, låt vara att intressena i de fleste fall äro ensartade, lätt nog orsaker till split och söndring uppstå. Såock här. Den nederländska republiken var skarpt söndrad i tvänne partier, det aristokratiskt-monarkiska, i spetsen för hvilket trädde huset Oranien, och det byråkratiskt-provinsiella. Det var detta sistnämnda parti, som under den store statsmannen Olden Barneveld hade afslutit 1614 års förbund. Blott detta kunde hafva varit tillräckligt, för att det oraniska partiet skulle betrakta detsamma i en mindre fördelaktig dager. Andra skäl tillkommo. Oraniernas politik var endast i en ringa grad en handelspolitik, och de voro därföre utan agg till Öresunds väktare, Kristian IV. Snarare sågo de i honom de tyska protestanternas naturlige beskyddare. Det blef ock detta parti, som kom att försvaga det svenska intresset i Nederländerna *Arend:* Allgemeene Geschiedenis des Vaderlands III 3.. Det första beviset på denna ändring i republikens politiska uppfattning finna vi i det förbund, som i maj 1621 ingicks med Danmark, hvilket förbund visserligen skulle lemna föregående allianser orubbade, men med kännedom om Sveriges och Danmarks förhållande vid denna tid, blef den naturliga följden däraf, att en viss köld inträdde emellan Sverige och Staterna *Arend* anf. st. III 3; 586—590; 592—612..

Emellertid hade den stora strid utbrutit bland Tysklands makter, som mer och mer skulle ådraga sig den allmänna europeiska uppmärksamheten. Sveriges unge konung såg klarare än någon, huru alla strider uppgingo uti en enda, protestantismens strid mot katolicismen, och önskade uppriktigt befordra en nära sammanslutning af de protestantiska makterna. Talrika underhandlingar fördes till detta måls förverkligande, och Sveriges och Nederländernas förbindelser under denna tid utgöra blott en integrerande del af dessa allmänna protestantiska underhandlingar. Gustaf Adolf var särskildt mon om nederländarnes deltagande i ett allmänt protestantiskt förbund och försummade intet tillfälle att vinna dem. »Haag är teatrum för alla handlingar och actien i Europa», sade Gustaf Adolf till den nederländskediplomaten i Sverige, Gaspar von Vosbergen *Vreede:* Geschiedenis der Nederlandsche diplomatie I 1.. Något förbund emellan de protestantiska makterna kom likväl ej till stånd, hufvudsakligen genom den gamla misstron emellan nordens konungar, och Gustaf Adolf egnade som bekant i stället alla sina krafter åt det polska kriget *Schybergson:* Underhandlingarne om en evangelisk allians, 1624—1625..

I och för utförande af detta krig blef han dock nödsakad att föra en handelspolitik, som på det ömmaste berörde de nederländska handelsintressena och mer än något annat skulle försvaga de svensk-nederländska förbindelserna och de politiska skäl, som för desammas bibehållande förefunnos *Schybergson:* Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—30. Särskildt om Danzigs betydelse för staterna se i ofv. anf. arbete Camerarii bref af d. 20 juli g. st. 1626. — Danzigs kornutförsel år 1649 var 99808 läster, se *Löschin:* Geschichte Danzigs sid. 397.. Gustaf Adolf fann sig nämligen föranlåten år 1626 att bemäktiga sig tullen i Danzig, och denna stad förbjöd då själf all handel, på det att Sverige ej skulle draga någon fördel af tullen. För Generalstaterna, hvilka i Danzig hade en af sina allra förnämsta handelsplatser, kunde detta icke vara annat än i hög grad oroande, och de sökte beveka Gustaf Adolf att afstå från detta företag *Arend* anf. st. III 4; 219, 223—226, 230.. Gustaf Adolf försökte visserligen fortfarande att på underhandlingens väg och med erbjudande af förmånliga vilkor vinna Generalstaterna, men förgäfves.

Med år 1629 var 1614 års förbund tilländalupet, och protestantismens beklagliga ställning under detta år tycktes tydligt tala för ett förnyande af detta förbund emellan tvänne af hennes hufvudmakter. Förmonligt var ock det förslag, Gustaf Adolf genom Camerarius framstälde. Generalstaterna skulle få rätt att handla på städer och

hamnar vid Nord- och Östersjön, belägna inom svenska fienders område, med blott undantag af Danzig. GustafAdolf lofvade uppsätta 28,000 man och en flotta af 50 segel att skydda Östersjön, mot att Staterna understödde konungen med 50,000 rdr i månaden och däraf betalte på förhand 150,000 rdr samt lemnade 12 skepp, hvilka skulle ställas under den svenske konungens befäl. Dessutom fick Camerarius i uppdrag att, om detta förslag ej antogs, skulle han föreslå en förnyelse af 1614 års förbund, likväl med iakttagande af de förändringar, som de förändrade tidsförhållandena kräfde. Staterna skulle erhålla lättnad i de besvär, som tryckte deras handel i Preussen, men med den betydliga inskränkningen, att eftergiften ej skulle gälla Danzig, Memel och hamnarne vid Curische Haff, och handelsfriheten skulle ej få utsträckas till misstänkta eller till krigsbruk tjänliga fartyg.

Generalstaterna, om ej obenägna för förbundets förnyande, ansågo dock, att deras hotade handelsintressen fordrade stor försiktighet vid emottagande af Gustaf Adolfs förslag. Redan i april 1629 framlades desamma af Camerarius, men först i mars 1630 utsågo Staterna deputerade för att härom öfverlägga. De kunde dock ej besluta sig för att afsluta ett förbund med Sverige, och klagomålen öfver tullarne i Preussen fortforo *Schybergson* sist anf. st. LXXXVII och ff..

Under det dessa förhandlingar pågingo, underrättades Staterna den 26 juli 1630 af Camerarius om, att Gustaf Adolf landstigit med en armée i Tyskland, och till trots af alla misshälligheter makterna emellan väckte Gustaf Adolfs segertåg i Tyskland den lifligaste genklang hos Generalstaterna *Arend* anf. st. III 4, sid. 517..

Förbundet blef ej häller under den följande tiden förnyadt, ehuru väl Sverige med freden i Stumsdorf förlorade de preussiska hamnarne och således detta tvistefrö upphörde. Ifrån 1635 är det dock mera Sverige än den nederländska republiken, som är likgiltig för ett förnyande af förbundet *Odhner* Sveriges inre Hist. under Dr. Kr.s förm. sid. 80.. Försök gjordes vid denna tid attskapa en svensk handel och en svensk industri, och man ville ogärna genom ett nytt fördrag binda sig vid sina gamla förlagsmän, Staterna. Dessa å sin sida hade fått erfara, att äfven andra länder än Sverige kunde utöfva ett tryckande tullsystem i Östersjön *Fridericia:* Danmarks ydre politiske Historie 1629—1645. — II sid. 50., och dessutom önskade de nya tillfällen att kunna öfvervaka och om möjligt hämma den svenska utvecklingen. Driffjädern, som slutligen sammanförde de båda makterna i ett nytt förbund, var nu liksom 1614 fruktan för Danmarks alt för oinskränkta välde öfver Sundet, med ty åtföljande tullar.

Sundstullen räknar sin upprinnelse från förra hälften af 1400-talet och hade alltid afgifvits, om ock ej utan protest, af de sjöfarande nationerna *Fridericia* anf. st. I sid. 4.. Det var först 1600-talets nederländske rättslärde, som började i fråga sätta rättmätigheten af denna uppbörd vid en allmän vattenväg, och detta samtidigt med att Kristian IV på det mest godtyckliga sätt ändrade tullsatserna och förordningarna för visitationerna af fartygen *Fridericia* anf. st. I 180, och II 210.. Det finansiella trångmål, hvaruti Danmark genom sitt deltagande i trettioåriga kriget råkat, nödvändiggjorde till en viss grad dessa åtgärder. Det trots och den nyckfullhet, som på alla områden utmärkte Kristian IV, framträdde dock särskildt här, därigenom att sundstullen icke stod under riksrådens kontroll, så att Anf. st. II 193. under åren 1629—1639 sundstullen underkastades icke mindre än åtta förändringar *van Hoeven:* Der Sondtoll sid. 64.. År 1635 infördes nya, stränga visitationsregler *Fridericia* anf. st. II sid. 212., hvarigenom den förut mycket brukliga förfalskningen af svenska certifikat försvårades. Under året 1638 höjdes tullen, och ytterligare tillkommo 1639 enförhöjning samt nya, tillskapade afgifter 1639 års tull var lika med 1628 + 1629 årens tull; 1629 års tull = 2 gånger 1628 års tull + 1 % på alla varor. V. Hoeven anf. st. sid. 66.. Förbittringen var allmän i Nederländerna. Kvarhållna fartyg i Danmark, tillika med ett högst onådigt emottagande af en dit afsänd ambassad *Fridericia* anf. st. II sid. 227—229., voro omständigheter ej egnade att förbättra stämningen emot Danmark i Nederländerna, lika litet som den ambassad, Kristian IV vid denna tid afsände till Spanien.

En ambassad till Sverige med uppdrag att afsluta ett nytt förbund, kraftigare än det af år 1614, var en lika naturlig som nödvändig åtgärd. Redan i augusti 1639 var ambassaden påtänkt, i juli 1640 anlände de

nederländske sändebuden till Stockholm. De emottogos väl, och deras förslag om förbund framkallade långa öfverläggningar i rådet. Axel Oxenstjerna tillrådde vid detta tillfälle en förnyad sammanslutning mellan de bägge makterna. Förmyndarregeringen sökte att begagna tillfället att göra Göteborg till en nederlagsplats för den nederländska handeln, och äfven ett förslag om en kanal genom Sverige för att undvika Sundet framställdes *Odhner* anf. st. sid. 292—293. — *Fridericia* anf. st. II 236..

Af alla dessa planer blef dock intet, och man inskränkte sig till ett i mera allmänna ordalag affattadt fördrag, hvilket afslöts i Stockholm den 1 september 1640.

I fördraget Tryckt hos *Dumont:* Corps Diplomatique VI 1, 192 och hos *Aitzema:* Saken van Stat en Oorlogh V 57. — Nordinska Saml. Ups. Bibl. (afskrift). åberopas först förbundet af 1614, hvilket blifvit ingånget till sjöfartens försvar och ömsesidigt skydd, och hvilket nu borde förnyas, likväl med ändringar lämpade efter de förändrade tidsomständigheterna. Fördraget utgöres sedan af 18 punkter. Uti 1 art. talas i allmänna ordalag om ömsesidig fri sjöfart. Uti2 art. framhålles, att om någon främmande makt hindrar eller oroar den ena parten i dess fria sjöfart, bör han därom underrätta den andra, och man skall sedan genom fredliga underhandlingar söka satisfaktion. Endast om dessa misslyckas, får man gripa till vapen, hvarvid den ena makten skall hjälpa den andra efter förmåga till lands och sjös, likväl med tillbörlig hänsyn till den hjälpande partens egen fördel. Hvarken Sverige eller Staterna (6 art.) äga rätt att bistå den enes fiende med penningar, skepp, folk eller någonting annat. Likväl skulle, om den ena partens krig var oberoende af detta fördrag, den andra ha fri sjöfart och handel med fienden, med undantag af undsättning till belägrad stad (7 art.) Denna sistnämda artikel hade varit länge omtvistad, men den mening, som af de svenske underhandlarne förfäktades, hade slutligen blifvit den gällande. — Fördraget gälde för 15 år och ratificerades inom 6 månader, såsom bestämdt var.

Underrättelsen om det svenskt-nederländska förbundet förmådde Kristian IV att något hofsammare behandla tullspörsmålet, och en förlikningskongress emellan Danmark och Staterna ägde rum i Stade. Men spänningen emellan Sverige och Danmark ej endast fortfor utan blef som bekant är så skarp, att 1643 års danska krig ansågs af den svenska regeringen såsom en nödvändighetsåtgärd.

Sveriges plan var onekligen att tillintetgöra det danska väldet i sundet, och både Danmark och Sverige uppfattade denna strids betydelse för Generalstaterna, och huru viktig Staternas ställning i striden skulle blifva för dem själfva Om dessa förhandlingar se *Fridericia* anf. st. II 368—524. — *v. Hoeven* anf. st. 77—89. — *Hammarström:* Om freden i Brömsebro 1645.. Sverige hade genom det plötsliga infallet i Holstein brutit emot 1640 års fördrags 2 och 3 artikel, och det var först den 20 december 1643, som man från Stockholm befalde den svenske residenten i Haag att begära Staternas hjälp enligt 1640 årsfördrag. Oberoende af dessa åtgöranden kom dock en nederländsk flotta till svenskarnes hjälp och ingrep på ett afgörande sätt i stridens utgång. Utrustandet af denna flotta var dock en enskild mans verk, Louis de Geers, för hvilkens enskilda intresse krigets lyckliga utgång för Sverige var af så stor betydelse, och som därföre af all makt sökte bidraga därtill. Staterna beslöto i stället att afsända en förmedlings-ambassad, som dock i Sverige sågs med oblida ögon. Svenskarne ansågo, att de vid fredsunderhandlingarna kunde handla alldeles oberoende af Generalstaterna, för så vidt ej dessa ville förnya det af Sverige brutna 1640 års fördrag och aktivt deltaga i striden. En del af sändebuden återvände till Haag för att där framställa dessa svenska förslag. De gillades af Holland och Amsterdam, men ogillades af Zeeland och ståthållaren. Beslutet drog som vanligt i detta land ut på tiden. Slutligen bestämde man sig för en utrustning mot Danmark, och sändebuden skulle återvända för att förena sig med svenskarne vid fredsunderhandlingarna.

Innan dessa sändebud hunno återvända till norden, hade svenskarne afslutit med Danmark freden i *Brömsebro*, enligt hvilken de, utom några landvinningar, förskaffat sig tullfrihet i sundet för *alla* sina besittningar utom de tyska äfven som tullfrihet för svenska varor å främmande skepp, hvilka bestämmelser naturligen voro i hög grad menliga för den nederländska handeln och kunde ej annat än hos Staterna väcka den djupaste förbittring mot Sverige. Ställningen i Europa var dock sådan, att Staterna funno rådligast att förnya 1640 års förbund den 15 augusti i *Suderokra*, hvilken traktat fått namn af *garantitraktaten* Tryckt hos *Dumont* anf. st. VI 1 sid. 321..

Med 1645 års fred inträda de svensk-nederländska förbindelserna i ett nytt skede (det *tredje*). De allmänna drag, som utmärka de politiska förhållandena från denna tid, kvarstå under Karl Gustafs, de endastytterligare skärpes, och vi skola därföre egna dem en något utförligare uppmärksamhet.

Sverige hade i det danska lika väl som i det tyska kriget visat sig hafva segern på sin sida, Danmark var däremot i hög grad försvagadt, och sundstullen hade efter det fördrag, som Generalstaterna i *Kristianopel* kort efter fördraget i *Suderokra* med Danmark afslutit, ej samma betydelse som förut. — Afunden mot Sveriges makt och frånvaron af fruktan för Danmarks inverkan på sundstullen, se där två faktorer egnade att försvaga förbundet af år 1645.

Äfven andra tillkommo. Sveriges finansiella ställning, som fordrade en total omstörtning af det bestående systemet eller utifrån inflytande medel för att kunna upprätthållas, den krigslystna adeln, de lysande minnena från trettioåriga kriget — alt detta tydde på, att Sveriges politik skulle blifva en krigspolitik, blott det fick en konung, som kunde föra det an i striden. Men krig vid Östersjöns kuster kunde ej för de nederländske köpmännen vara ett angenämt perspektiv, lika litet som nya eröfringar af svenskarne. Därmed följde nämligen ett utvidgadt område dels för de förhatliga licenterna dels för de förordningar, hvilka till den svenska handelns befrämjande under denna tid utfärdades.

Men karaktäristiskt för denna period, är den ifver, hvarmed Nederländarne söka värna sin handel. Denna ifver var ej obehöflig, ty de fleste makter sökte vid denna tid genom nya förordningar, på Generalstaternas bekostnad, skapa sig en egen handel. Särskildt är det nu, som deras farlige medtäflare *England* börjar framträda *Laspeyres:* Geschichte der volkswirthschaftlichen Anschauungen der Niederländer sid. 124 och följ., och bilda för de europeiska makterna en välkommen motvikt mot Staterna. Äfven detta är ett karaktäristiskt drag för denna tidrymd.

Det kan här vara stället att betrakta de olika partiernas ställning i Nederländerna till den nordiskapolitiken. Det var hufvudsakligen provinsen *Holland* och särskildt staden *Amsterdam*, som var orolig för en politik, som kunde störa freden vid Östersjön eller utvidga Sveriges välde därstädes, enär det var denna provins och denna stad, hvilka företrädesvis hade sin handel på Östersjön. Såsom sjöstat kände ej Holland de östliga staternas fruktan för ett anfall från landsidan, hvilket möjligen en brytning med Sverige kunde framkalla, ej häller kvarlefde där så starka protestantiska sympatier, såsom händelsen var i provinsen *Zeeland*, hvilka bägge omständigheter gjorde Holland på ett helt annat sätt de andra staterna hänsynslös i sitt förhållande till Sverige. Men i och med detsamma som Holland var Sveriges fiende, så voro Generalstaterna det också. De öfriga provinserna kunde väl försvaga och fördröja, men ej omintetgöra de holländska planerna Se *Arend* anf. st. passim.; Appelbooms bref 1655—59 passim. m. fl. st.. Äfven de bägge partier, hvari Staterna voro söndrade, det oraniska och det republikanska förhöllo sig olika till Sverige. Det förra partiet hade alltid mera lutat åt Danmark och var, sin tradition troget, det mest utpräglad svensk-fiendtliga. Det närmande, som snart ägde rum mellan Sverige och Englands protektor, var egnadt att i en än högre grad aflägsna detta parti från Sverige genom den slägtskap, som förefans emellan de oraniska och stuartska husen. Hvad det republikanska partiet angår, så representerade det alt för starkt handelsintresset för att endast af opposition mot oranierna stå på Sveriges sida, men den man, som snart blef detta partis chef, *Johan de Witt*, en af sin tids mera framstående statsmän, sökte i det längsta hindra en öppen brytning Om de Witts förhållande till Sverige se flerstädes i Appelbooms bref R. A. Hollandica; särskildt hans bref af 12 jan. 1654 i Oxenstjernska Saml. R. A..

Den skarpa motsättning mellan Sveriges och Nederländernas intressen, som vi här sökt framhålla, träddeväl endast småningom tydligt i dagen, och Staternas fredskärlek, den gamla traditionella vänskapen, uttryckt i förbundet af 1645, och de många enskilda personer, för hvilka de bägge ländernas vänskap var af vikt, fördröjde brytningen; efter 1645 var den dock endast en tidsfråga.

Närmast efter Brömsebrofreden sysselsatte sig den europeiska politiken hufvudsakligen med den westfaliska fredskongressen. Det var af alt för stor vikt för Generalstaterna att erhålla en varaktig fred med Spanien och en

erkänd ställning i Europa, för att de under dessa år skulle träda i en mera direkt förbindelse till Sveriges fiender.

Efter freden ingicks dock ett fördrag mellan Danmark och Generalstaterna i februari 1649, hvilket väckte stor anstöt i Sverige. Enligt detta fördrag, den s. k. *redemptionstraktaten*, skulle sundstullen aflösas och de bägge staterna ingå ett defensiv-förbund. Det var *Korfitz Ulfeldt*, som genom sin intagande personlighet och genom sin bekantskap med flere framstående män i Amsterdam lyckades icke blott att afsluta traktaten, ehuru flere af provinserna voro däremot (Zeeland, Utrecht och Overyssel), utan att vinna sinnena i allmänhet för Danmark och att utvidga det danska inflytandet Se Appelbooms bref passim..

Det engelsk-nederländska sjökriget af 1652—1654 antog ej en sådan vändning, att gamla förbund kunde vara likgiltiga för Staterna. Med Danmark bekräftades och utsträcktes därför 1653 försvarsförbundet, på samma gång som sundstullfrågan fick ytterligare en ny lösning.

Till Sverige sändes de Witts vän, rådspensionären i Amsterdam, den kraftfulle och begåfvade *Conrad v. Beuningen*. Man ansåg, att hans goda hufvud och stora kunskaper, särskildt i den cartesianska filosofien, skulle göra honom omtyckt af den unga drottningen och bidraga till att återknyta förbindelsen med Sverige. Han skullepåminna, huru som Sverige enligt 1640 och 1645 årens traktater vore skyldigt att i kriget bistå Generalstaterna. I alla hänseenden borde regeringen hindra sina undersåtar att till England införa kontrabandsvaror enligt 2 art. i 1645 års förbund. Slutligen skulle han bevisande framställa, att det låg i Sveriges eget intresse att skydda den nederländska handeln Se *v. Hoeven* anf. st. 106 och följ.; *Arend* anf. st. IV 1, sid. 455..

Van Beuningens emottagande i Sverige var dock ytterst kallt, synnerligast å Oxenstjernornas sida. Vid hans anhållan om hjälp i det pågående kriget svarades, att man ej ansåg sig förpligtad att bistå Staterna, sedan de afslutit 1649 års förbund med Danmark. Det dröjde till och med länge, innan Axel Oxenstjerna emottog v. Beuningen. En svensk köpmans, vid namn Storjohan, behandling i Holland uppgafs såsom förevändning för det ovänliga emottagandet. Verkliga förhållandet var, att Sverige misstrodde Nederländerna och ansåg det onödigt att längre krusa med denna makt, då de hade att i England påräkna en mäktig och tacksam bundsförvandt Se Beuningens bref till de Witt 12 okt. 1652, 19 april 1653, 23 jan. 1654 m. fl. i *de Witts Brieven* V del.; samt *Wicquefort* anf st 179..

Cromwells ställning i Europa var sådan, att han ej kunde annat än med glädje emottaga Sveriges anbud om ett förbund *Ranke:* Englische Geschichte III 285.. I och för detta ändamål sände han i slutet af 1653 en framstående jurist, *Sir Bulstrode Whitelocke*, såsom ambassadör till Sverige. Dennes emottagande var på ett slående sätt olika Beuningens, och efter några månaders uppehåll i Sverige afslöts en allians emellan Sverige och England i Upsala den 11 april 1654 Whitelockes Dagbok, sid. 589.. v. Beuningen ansåg, att han ej längre kunde uträtta något för sitt land i Sverige, allra hälst som det engelskt-nederländska kriget afslutats i april, och afreste han därföre d. 11 maj n. st. 1654 till Nederländerna.

v. Beuningen hemkom missnöjd och förödmjukad af sin misslyckade ambassad och med hatet i hjärtat till den regering, som så föga gått hans önskningar till mötes Redan den 13 febr. 1654 skref v. Beuningen till de Witt, att han ville resa hem, att han var mer än trött af den svenska ambassaden, och att intet kunde vara för honom mera motbjudande än att slösa bort landets penningar 60 grader nordligt. — I ett bref af den 27 mars 1654 säger han, att han ville lemna Sverige före afsägelseakten, på det att han ej vid detta tillfälle skulle komma i delo med riksråden om platsen. Se anf. st.. Han var ej den man, som glömde lidna oförrätter, han gömde dem och lät dem förräntas på ett för Sverige olycksbringande sätt, ty utan tvifvel har hans kraftiga och inflytelserika personlighet bidragit till den svensk-fiendtliga stämningens styrka i Nederländerna under de följande åren. Några veckor efter v. Beuningens afresa uppsteg på Sveriges tron Karl Gustaf, om hvilken v. Beuningen hade skrifvit till Haag, »att han var en duglig, modig och mycket företagsam konung» *Arend* anf. st. IV 1, sid. 456.. Generalstaterna visste således, hvilken riktning Sveriges politik skulle antaga.

*

I.

Sverige var i förbund med England, Generalstaterna med Danmark. Att Generalstaterna dock skulle anse Danmark såsom en alt för svag hjälp för att skydda deras östersjointressen, var klart, och vi finna dem ock vid denna tid stadda i underhandlingar med andra makter, hvilka voro liksom de själfva afundsjuka öfver Sveriges framgångar.

Genom hemliga resolutioner af Hollands stater af d. 11 nov. n. st. 1653 och af d. 26 febr. n. st. 1654 samt af Generalstaterna af d. 4 mars n. st. beslöts, att man skulle närma sig Polen såsom ett stöd mot Sverige. Ett förslag till förbund uppsattes samtidigt och öfverlemnades till den polske residenten i Haag, *de Bye*, med uttryckligt förbehåll, att det endast fick uppfattas såsom ett förslag. De Bye gaf de bästa löften för sin regerings räkning och afreste med detta till Polen. Där tycktes man dock hyst misstro till förslaget om förbund, då enligt detsamma Generalstaterna skulle sända 20 örlogsskepp till Östersjön, hvilka skulle underhållas af Polen, eller lemna Polen en penningesumma af 427,500 rdr, som skulle utbetalas i tre terminer Generalstaternas resolution finnes i *Handlingar rörande Nederländernas historia* 1654—1666, Oxenstjernska Saml. R. A. I densamma åberopas ofvannämda resolutioner af Hollands stater..

När sedermera det svensk-polska kriget utbröt, blef man i Polen ifrig att erhålla en så mäktig bundsförvandt, som Generalstaterna voro, och de Bye å sin sidaförnyade nu förslaget med någon förändring. Generalstaterna skulle skicka till Östersjön trettio skepp, och af dessa skulle Polen bekosta femton. Den svenske residenten i Haag förestälde Staterna i ett memorial, att Polen ej kunde uppfylla dessa vilkor. Vid närmare öfvervägande insågo de också, att ställningen i Polen ej var sådan, att ett fördrag med detta land kunde med fördel afslutas, och något sådant afslöts ej häller Appelbooms bref (R. A. Hollandica) t. K. M. af den 26 juli 1655. — *Pufendorff:* De rebus gestis Caroli Gustavi Liber I § 47. Synes ej vara fullt säker om, att förbundet utgick från Holland, och sammanblandar två skilda underhandlingar.
Wicquefort anf. st. sid. 346. *Droysen:* Geschichte der preussischen Politik III ii 200. *Carlson:* Carl X:s Historia sid. 42 säger, att ett fördrag afslöts, men endast ett konceptfördrag omtalas. Ryktet om detta fördrag anföres såsom ett skäl till det polska kriget i Karl X:s relation t. Ständerna i Göteborg 1659 (Ups. Bibl.). Att Staterna på kongressen i Lübeck 1653 försvårade en freds uppgörande mel. Sverige och Polen är troligt. Wicquefort anf. st. sid. 266 nekar detta, men Appelboom säger i ett bref, att på den nederl. ambassadörens i Köpenhamn, *Kejsers*, inrådan en hemlig instruktion af olika lydelse mot den offentliga meddelats de afresande fredsmedlarne, innehållande att endast mot handelsförmoner understödja Sverige och med »all drift verka därhän, att ingen fast och evig fred afslöts». Se Apbms bref 10 jan. 1653 t. Erik Oxenstjerna. (Oxenstj. Saml.).

Af större betydelse blefvo de underhandlingar, som fördes emellan Staterna och Brandenburg. Flere gånger under de förflutna åren hade afslutandet af en allians emellan dessa makter varit på tal, men flere af provinserna hade motsatt sig densamma, emedan man ansåg, att den endast skulle bidraga till att stärka det oraniska partiet genom den nära slägtskap, som förefans emellan det oraniska och det kurfurstliga huset Urkunden u. Actenstücke zur Gesch. d. Kurf. Fr. W. III del. 3—80. Kurfursten var sedan 1647 gift med en syster till den 1650 aflidne Wilhelm II..

Förhållandena ändrade sig dock, i och med detsamma ett krig emellan Sverige och Polen efter Karl Gustafs uppstigande på Sveriges tron syntes oundvikligt, och enallians med Brandenburg började for Staterna framstå i en annan dager, hvartill ej litet bidrog Sveriges önskan att med sig förbinda nämnda makt. Kurfursten, som ville ha alla vägar öppna, inlät sig i underhandlingar med Sverige i Stettin, hvilka han dock uppgaf, då Generalstaterna slutligen bestämde sig för att med honom afsluta ett fördrag, den 27 juli 1655 *Droysen* anf. st. 209—215, 217; fördraget, tryckt hos *Dumont* anf. st. IV ii 108—113; tryckt s. å., se Kongl. Bibl. Saml. Utl. makter.. Enligt detsamma skulle Generalstaterna försvara kurfursten, om han blef angripen, med 4,000 man, hvilkas underhåll de ock skulle bestå eller betala hvarje månad 16,000 thlr. Å sin sida skulle kurfursten försvara Generalstaterna med

2,000 man mot hvarje angrepp på deras område, på deras handel och sjöfart. Båda parterna skulle se till, att hvarken den enes eller andres handel betungades genom licenter, skatter eller andra »innovatien». Denna artikel var påtagligt riktad emot Sverige. Likaledes en annan artikel, enligt hvilken kurfursten ej skulle äga rätt att höja tullar för Nederländarne, förpanta någon af sina hamnar eller öfverlemna åt någon rätt och makt öfver desamma. Dessa punkter kallade de Witt, som jämte det brandenburgske sändebudet *Weiman*, afslutit fördraget, för »själen» i detsamma. Kurfursten ratificerade genast fördraget Skulle endast ratificeras inom 2 månader. En strid uppstod, hvem som skulle signera först. Generalstaterna hade alltid förut signerat sist, men nu (efter 1648) ansågo de sig i rang stå närmast efter Venedig, som endast gaf vika för konungar. Wicquefort anf. st. 366. och återsände Weiman till Haag med en ny instruktion, enligt hvilken han skulle framhålla svenskarnes hotande politik och begära utom den utlofvade hjälpen ett lån af 200,000 thlr mot 6 % och tullen i Pillau såsom pant.

Denna kurfurstens begäran blef ej väl upptagen af Generalstaterna. 48,000 rdr utbetaltes i förskott, menlängre ville man ej gå. Brandenburg hade obetalta skulder sedan 1616, och Staterna begärde därföre någon säkerhet Se resol. af Generalstaterna d. 24 febr. 1655; Appelbooms bref 10 jan. 1656. »Saken manieras med stort bruit och väsen, man är rädd kurf. ej kan subsistera allena». Apbm den 24 jan. 1656.. Det var det anti-oraniska partiet, som gjorde svårigheter vid kurfurstens underhandlingar, på samma gång som det lyckades fördröja fördragets ratifikation. Emot Brandenburg arbetade också Sverige, så att den brandenburgska alliansen undergräfdes småningom Se konungens bref t. Apbm 26 maj och 16 juni. Riksreg. — Att Brandenburg likväl hade ett stort och mäktigt parti, visa *Weimans* rapporter t. kurf., tryckta i Urk. und Actenstücke VII.. Det ofvannämde partiet stod efter freden i Westminster, till trots af alla omtvistade handelsfrågor, till en viss grad på vänskaplig fot med Englands mäktige protektor, tack vare den slägtskap, som förenade huset Oranien med Stuartarne.

Att den nederländska regeringen icke var i England utan inflytande, detta visade sig bäst vid de försök, som Karl Gustaf, genom sitt sändebud Krister Bonde, gjorde 1655 att knyta en ännu fastare förbindelse mellan Sverige och England, hvilka försök hufvudsakligen misslyckades genom den nederländske ministern i London Niewports åtgöranden Krister Bondes ambassad 1655, akad. afh. af *Schröder* 1851..

Förslag framställdes i stället från Generalstaternas sida att bilda ett förbund mellan dem, England och Danmark, dock utan framgång *Pufendorff* anf. st. II § 84; *Schröder* anf. st. sid. 20; *Fryxell:* Handlingar till Sveriges historia IV 287. — Fryxell talar på samma sida om ett fördrag, som afslutits i maj 1655 med Danzig, enligt hvilket Staterna skulle sända 10 à 12 skepp till Östersjön. Hvarken Arend, Aitzema, Pufendorff, Wicquefort anf. arbeten eller *Gralath:* Geschichte Danzigs, omnämna ett dylikt förbund. Beror antagl. på ett misstag. Härom se längre fram.. Äfven Frankrike sonderades i fråga om den ställning, det ämnade intaga tillÖstersjöfrågan. Denna makt såg dock ej med blida ögon förbundet mellan Staterna och Brandenburg Se Nederl. sändebudet Borels bref från Paris i de Witts Brieven I sid. 245, 252 m. fl..

Ett annat tillfälle att motarbeta Sverige hade erbjudits Generalstaterna, då svenske och nederländske sändebud sammanträffat, under loppet af 1654 på kongressen i Stade där tvistigheterna emellan Sverige och Bremen skulle afgöras. Bremen hade sökt hjälp hos Staterna, men kunde ej erhålla någon sådan, enär provinsen Holland ansåg hvarje landkrig oförenligt med sina intressen. Någon direkt hjälp lemnades således ej, endast pänningeunderstöd. Dessutom beslöt man att afsända en förmedlingsambassad, och den från Sverige återkomne v. Beuningen sattes i spetsen för densamma. Å svenskarnes sida fördes underhandlingarna med Bremen af *Shering Rosenhane*. De nederländske sändebuden blefvo af honom temligen snäft emottagna; han fann anmärkning mot deras kreditiv och titlar, deras medlarkall ville han ej erkänna, men uppträdde de endast såsom bremarnes rådgifvande vänner, ville han ej förmena dem detta. I denna egenskap deltogo de också i förhandlingarne och i det fördrag, som i nov. 1654 kom till stånd emellan Bremen och Sverige Vidare härom se *Pufendorff* anf. st. I § 34 och följande; *Wicquefort* L'ambassadeur et ses fonctions sid. 64—66..

Men det var ej blott genom att hos andra makter söka motarbeta Sverige eller bland dem vinna bundsförvandter, som Staterna under åren 1654 och 1655 visade sin vaksamhet gent emot Karl Gustafs krigiska planer. Redan den

13 juni n. st. 1655 fastställde Generalstaterna, att tvänne mindre armékorpser skulle sättas på fältfot för att skydda den östliga gränsen. I och med detsamma som Königsmark öfvergick Elbe för att förena sig med Wittenberg, garnisonerades trupperna åter, ty man fick då klart för sig, att Bremen ej skulle blifva enutgångspunkt för det svenska eröfringskriget *Wicquefort* anf. st. 360. Man fruktade näml. att konungen såsom phalzgrefve af Zweibrücken skulle kunna göra gällande vissa rättigheter i Cleve och Jülich och understödja dessa genom krigsfolk från Bremen och Verden. Se *Arend* anf. st. sid. 458.. Samtidigt skickade Staterna en eskader af 8 fartyg, kommenderad af schoutbynacht *Cornelius Tromp*, till Östersjön för att intaga en observerande ställning *Wicquefort* anf. st. 370; Durels bref af den 28 juli 1655: »Tromp blef väl emottagen i Danmark. Har 6 skepp, såsom det heter, för att konvoyera en kofferdiflotta». *Becker:* Saml. t. Danmarks Hist. I.. Man rådslog äfven om en större flottas afsändande för att där skydda handeln.

Gent emot ofvannämde åtgärder var ej Karl Gustaf overksam. Han uppfattade till fullo vikten af att ej af Generalstaterna motarbetas vid utförandet af sina planer och sökte därföre om möjligt vinna deras bevågenhet. Huru ifrig konungen i detta hänseende var, bevisar bäst hans memorial för den svenske residenten i Haag, Appelboom, af den 4 april 1655 Riksreg. Se ock bref t. Apbm af d. 19 och 26 maj och 16 juni., hvaruti denne uppmanas att på alla sätt betyga konungens vänskap för Staterna. I detta ändamål afsändes också till Haag *Gustaf Sparre* såsom utomordentligt sändebud på våren 1655, med befallning att för Generalstaterna betyga konungens af Sverige oafbrutna vänskap samt för att erhålla en bekräftelse på Generalstaternas välvilja för Sverige. Han anlände i juni månad till Haag, blef mycket artigt emottagen; lysande fäster gjordes till hans ära, och långa, granna tal höllos på bägge sidor, men något af verklig betydelse blef ej uträttadt. Generalstaterna afhöllo sig försiktigt från hvarje närmande, och Sparre återvände hem med oförrättadt ärende, för så vidt beskickningen gälde att vinna Generalstaterna för Karl Gustafs Sparres bref R. A. Hollandica Instruktion af den 4 april. Sparre besökte också på både hem- och bortresan drottning Kristina i Brüssel. Hade näml. i uppdrag att officielt meddela henne änkedrottning Maria Eleonoras död. politik.Residenten Appelboom klagade i sina bref till konungen öfver, att han så litet kunde uträtta till Sveriges fromma, då han saknade pänningar, hvarmed de deputerade ofta kunde värfvas. Med en penningesumma, skrifver han, skulle man vid dessa »occurentier mycket kunna så direkte som indirekte göra och utverka till Kongl. Maj:t tjänst och alltså i tid præveniera och förebygga, hvad denna staten så hos sig sjelft som hos England och andra emot Kongl. Maj:t attentera och företaga månde» Apbms bref 26 juli 1655. Samma klagan i hans bref passim..

Under augusti månad kom den ena underrättelsen efter den andra från konungen af Sverige så beskaffade, att inga memorial, huru fint tillsvarfvade de än varit, hade kunnat lugna Staterna. Konungen förhöjde tullen i Riga samt befalde Karl Gustaf Wrangel, d. 8 augusti att lägga sig med flottan utanför Danzig Riksreg. Pufendorff anf. st. § 18 anger ingen dato. Vid denna tid sept. 1655 föröfvade holländarne en våldsbragd emot Sverige, i det de borttogo den sv. kolonien i Amerika. Detta hade dock föga inflytande på händelserna i Europa. Se därom *Sprinchorn:* Kolonien Nya Sveriges Historia, Historiskt Bibl. 1878. för att där upptaga tull. Det synes, som om Sveriges konung misströstat om att vinna Staterna och därföre beslutit att på lämpligaste sätt, dem till trots, öka sina inkomster, ty han syntes hafva haft för afsigt att upptaga en mindre tull för engelsmännen än för holländarne Se Riksreg. Den 11 oktober skref Appelboom: »Ers Majestät hafver intet annat till att förvänta än all hostilitet och fiendskap af Holland eller denne Staten allena, ty ingen annan nation eller stat sätter sig så emot Sverige som denne». Se Handl. rör. Nederl. Hist. 1654—66 Oxenstjernska Saml.. Hela denna sista åtgärd visade sig till alla delar misslyckad. Karl X Gustaf gjorde staden Danzig till sin oblidkelige fiende, uppretade och förskräckte Generalstaterna, och den ekonomiska fördel, som han hade väntat sig, uteblef nästan alldeles. Danzigarne upphörde

nu liksom 1626 med sin handel, hällre än att erlägga tull till Sverige, och holländarne uppsökte andra hamnar.

Några dagar innan befallningen till Karl Gustaf Wrangel utfärdades, inbröt Karl X i Polen (4 aug.)

Då dessa underrättelser nådde Haag, steg missnöjet och oron i hög grad. Farhågorna hade förverkligats, ett

handeln och jämnvikten vid Östersjön hotande krig hade utbrutit Se Appelbooms bref för aug. och sept.. De ofvannämde underhandlingarne med Brandenburg kunde ej lugna Staterna, och nya förslag framsattes.

Det brandenburgske sändebudet *Weiman* hade enligt sin instruktion haft i uppdrag att verka för afsändandet af en ambassad till norden Urkunden und Actenstücke VII sid. 9., och Staterna funno ock, att det var ett lämpligt sätt att göra sin mening hörd. Olika åsigter gjorde sig dock gällande om denna ambassads beskaffenhet. Provinsen Zeeland rådde till en medlingsambassad mellan Sverige och Polen Apbms bref 24 aug. 1655; 27 aug. s. å. »de vilja en deputation per puram viam mediationis»; — »några af staterna, specialiter Zeeland sustinera och råda att man intet måtte handla seclusive utan pari passu såväl med Sverige som med Danmark»., och flera provinser förenade sig med Zeeland i att man skulle underhandla gemensamt med Danmark och Sverige. Andra ville en deputation till Danmark för att förmå denna makt till krig. Det var den f. d. nederländske ambassadören i Sverige, *Conrad van Beuningen*, som var upphofsman till detta förslag, men den instruktion, som han uppsatte, funno till och med Hollands deputerade för hård Apbms bref 27 aug. 1655., och frågan uppsköts för en tid. Man uppgaf ej planen att utrusta en flotta, hvilken skulle gifva större eftertryck åt ambassaden. Det mötte dock svårigheter att få passande skepp, och ej häller hade man någon amiral att tillgå, som var van vid Östersjöns farvatten Wicquefort, anf. st. 370; Apbms sist anf. bref. Opdam vågade man ej sända. Tromp var återkallad, likaså Ruyter, som varit vid Gibraltar. Äfven de Witt återkallades. Apbms bref 3 jan. 1656. Amiralitetet i Amsterdam hade fått färdigt 16 skepp..

Äfven i detta fall var provinsen Zeeland försigtigare, och Holland, särskildt staden Amsterdam, ifrig. En instruktion för flottan blef verkligen utarbetad i största hemlighet, och Hollands stater beslöto sig för utrustandet af en flotta d. 12 aug. n. st. 1655, som under *Jakob v. Wassenaer*, herre till *Opdam*, skulle segla till Östersjön. Man tänkte sig ej härmed någon fientlighet, utan endast att skydda sjöfarten, gifva kraft åt blifvande underhandlingar, och man hoppades, såsom residenten Appelboom skref, »att konungen af Sverige skall spara sin örlogsflotta och lida, att den holländska flottan ginge och spatserade till en tid i Östersjön» Apbms bref 27 aug. 1655..

Den outtröttlige och nitiske *Harald Appelboom* ingaf till Generalstaterna ett nytt memorial den 23 aug. n. st., i hvilket han framhöll konungens ledsnad öfver det misstroende, Generalstaterna visade Sverige, ansåg, att afsändandet af en flotta till Östersjön måste väcka missnöje därstädes, liksom alliansen med Brandenburg redan gjort. Generalstaterna hade ej skäl att klaga, men väl konungen af Sverige för under de sista åren lidna oförrätter. Detta memorial lästes med stor »intention», och i den öfverläggning, som följde, visade sig den allmänna oviljan, som herskade emot Sverige *Wicquefort* anf. st. 366; *Pufendorff* anf. st. nämner ej detta memorial. Apbms bref till K. M. 24 aug. 1655; Memorial tryckt i Delft. s. å. se Kongl. Bibl. Saml., Utl. makter..

Emellertid fortsatte Karl Gustaf sitt segertåg genom Polen. Den 23 augusti stod den första träffningen, vid Sobota, den 30 s. m. intågade konungen i Warschau, den 15 september stod han utanför Krakau, och den 8 oktober kapitulerade den ende duglige general, Czarnecki, som Polen visat sig hafva, och konungenhade nu fria händer att vända sig mot Brandenburg, polska kronans mäktigaste vasall, Generalstaternas bundsförvandt, innehafvaren af de kuststräckor, som för Karl Gustaf voro de begärligaste, lika visst som de voro de områden, som Staterna sist sågo i svenskarnes händer. Underrättelserna syntes så otroliga Underrättelserna om konungens segrar »anstå och behaga ej synnerligen denna staten, särdeles de af Holland». — Apbms bref 27 aug. 1655., att man i Haag väntade bekräftelse på dem innan allvarliga beslut fattades.

Svenska regeringen upphörde dock ej att observera Staterna. Konungen hade ånyo den 18 augusti tillskrifvit Appelboom Riksregistr. och befalt honom att iakttaga en fast, men välvillig hållning. Appelboom framlemnade också ett nytt memorial till Generalstaterna den 27 sept. n. st., däri han framhöll, att deras klagomål öfver den svenska flottan framför Danzig voro öfverdrifna, ty Sverige var härvidlag i sin fulla rätt, och de själfva hade ju under det sista kriget stängt de flandriska hamnarne, så att i detta åtgörande kunde de ej säga, att konungen ville oroa dem Memorialet, tryckt i Delft, fins i Kongl. Bibl. saml. anf. st..

Planerna om en ambassad till Sverige och Danmark fortsattes emellertid till trots af memorialet. Den 2 okt. n. st. tillsattes en kommission för att utarbeta en instruktion för den tilltänkta ambassaden Apbms bref 11 okt.. En instruktion för den danska ambassaden blef undertecknad den 26 nov. n. st. 1655. Den innehöll Wicquefort, anf. st. 418, 419; tryckt hos Aitzema, anf. st. VIII, 36 sid., 492. endast, att sändebuden skulle försäkra Danmark om Generalstaternas vänskap och tacka för bemedlingen i det nederländsk-engelska kriget. De skulle omtala det intresse, man i Nederländerna hyste för Danmarks väl, söka framhålladet orättvisa i Sveriges utpressningar utanför Danzig, öfvertala danskarne till en ambassad till Sverige samt söka göra dem benägna för en trippelallians mellan Danmark, England och Holland, med ett ord, uppmana dem till medverkan vid en allmän beväpnad intervention till förmån för handelsfriheten i Östersjön. I och för detta ändamål skulle de begära konungens af Danmark hjälp, om den nederländska flottan blef anfallen, liksom de skulle hjälpa danskarne, om deras flotta angrepes. Till den danska ambassaden utsågos den meromnämde *Conrad van Beuningen, Godard van Reede van Amerongen*, adelsman från Utrecht, och *Mattias Viersen*, justitieråd från Friesland. Det följdrika vid valet af dessa män var, att Conrad v. Beuningen, Sveriges oblidkelige fiende, hörde till deras antal De afreste den 10 jan. n. st., togo vägen genom Tyskland och ankommo till Köpenhamn efter en 5 veckors besvärlig resa. Se *Arend* anf. st. 477—479. — Observera det något oegentliga i Pufendorffs uttryckssätt i III § 93, hvarigenom tidsföljden ej blir klar.. Hvad angår ambassaden till Sverige, så var man samtidigt färdig med instruktionen för densamma. Sändebuden skulle erbjuda sig att medla mellan Polen och Sverige, och klaga öfver Danzigs inneslutning Se Wicquefort anf. st. sid. 413. — Hollands hemliga resolution af den 26 febr. 1656. Fins såsom bilaga t. Apbms bref.. Man kunde dock ej besluta sig för att låta dem afresa. Flottans utrustning uppsköts också, enär årstiden var altför framskriden, för att något med densamma skulle kunna uträttas.

Residenten Appelboom fortsatte sina protester. Ett nytt memorial framlades den 4 januari n. st. 1656 Tryckt s. å. (Kongl. Bibl. saml. anf. st.); Apbms bref 17 januari 1656., hvaruti Karl Gustafs segrar, hans vänskapliga förhållande till Nederländerna och begär att gå deras önskningar till mötes framhöllos Appelboom anför såsom ett prof på konungens nåd tillåtelsen att utföra »canons». — Enligt en skrifvelse till riksskattmästaren af 21 april 1655, förbjöd konungen *all utförsel* af »stycken» och gjorde »styckehandeln» till ett regal. (Kammar Arkivet). Någon förordning, som lofvade undantag för Holland, har jag ej funnit, så huru det förhöll sig med denna konungens »*nåd*», är svårt att inse.. Under sådana förhållanden kunde

residenten förstå de nederländska rustningarna och begärde angående dem en förklaring.

Detta memorial framkallade en liflig ordväxling bland de deputerade, och först den 11 jan. n. st. blef ett svar uppläst Apbm. 17 jan. 1656. Här liksom vid flera tillfällen var det en holländsk deputerad af framstående rang, van Gent, som var Sveriges ifrigaste motståndare.. Appelboom hade nämnt i sitt memorial, att några grannar fördröjde en öfverenskommelse emellan Sverige och Brandenburg. Detta väckte missnöje, men Appelboom tog ej tillbaka sina ord, blott beklagade, att Staterna ej ville inse, huru konungen af Sverige var intresserad för deras väl Apbms bref 17 jan..

Samtidigt som Appelbooms memorial dryftades i Haag och som man där förbittrades öfver, att den brandenburgsk-nederländska alliansen medförde de ofvannämda obehagliga penningetransaktionerna, så bröts densamma af kurfursten, i det att han ingick fördraget i Königsberg med Karl X Gustaf, den 7 januari Droysen anf. st. 239—250.. Kurfursten hade länge tvekat och sökt att vinna tid, i förhoppning att det svenska segertåget skulle stäckas, men Karl Gustaf stod i hans land och fordrade med segrarens kraft ett förbund, Staterna visade sig såsom ohjälpsamma vänner, och ingen flotta kunde komma under vintern till hans hjälp. Kurfursten gaf vika, Preussen blef ett svenskt i stället för ett polskt län. »Underrättelsen om detta fördrag hafver osägligen altererat och försatt kompassen och konsilierna här,» skrifver Appelboom. Staterna ångrade nu att, de ej afslutat penningetraktaten och fruktade att kurfursten skulle höja tullarne Apbms bref 1 febr. Urkunden u. Actenstücke VII sid. 26..

De brandenburgske residenterna i Haag, Weiman och Copes, fingo uppbära Generalstaternas hela ovilja mot Brandenburg till följd af det ingångna svenska fördraget. De sökte förgäfves rättfärdiga sin herre i ett memorial

af den 17 febr. n. st., i hvilket framhölls det svåra läge, hvaruti kurfursten råkat samt meddelade någon del af fördraget Tryckt s. å. Se Kongl. Bibl. saml. utl. makter.. Generalstaterna emottogo snart ett nytt brandenburgskt sändebud, v. Bonin, men det goda förhållandet kunde ej återställas så lätt. Den brandenburgske ambassadören fick snart sitt afsked »Afskedet var slätt nock, ehuru greffiern hafver det något façonneradt och opprunkadt». Apbms bref 22 maj 1656., och Weiman klagar i sina bref till kurfursten *Arend* anf. st. 482. Urkunden und Actenstücke VII sid. 29 och följ. Kurfursten ville värfva i Cleve och föra trupper öfver Staternas vattendrag för att undsätta Danzig, efter hvad man trodde, och det blef honom tillåtet. Staterna hade äfven varit betänkta på att afsända en ambassad till kurfursten, men denna plan uppgaf man efter Königsbergerfördraget. Se anf. st. sid. 40, 46. öfver sinnesstämningen i Holland mot Brandenburg.

Polen var underkufvadt, Brandenburg förbundet med Sverige, underhandlingar å bane att äfven binda Danmark och England till Sverige. Sådan var i början af år 1656 den politiska ställningen. Det var därföre nödvändigt för Generalstaterna i deras isolerade läge att ej längre uppskjuta med ambassaden till konungen af Sverige för att få insteg i de vigtiga förhandlingarna. Det var Holland, som föreslog såsom den klokaste åtgärden denna länge afhandlade plans verkställande Apbms bref 24 jan. 1656. Hollands heml. resolution af den 26 febr. Bilaga t. Apbms bref., då någon flotta ännu ej kunde afsändas. En kommission tillsattes för att utarbeta en ny instruktion till de afgående ambassadörerna, enär den, som blifvit uppsatt föregående år, ansågs alt för skarp. Den nya instruktionen är daterad den 3 mars (n. st.) och affattad i mycket allmänna ordalag Fins ss. Bilaga t. Apbms bref..Ambassadörerna skulle på den väg, som syntes dem bäst, och så fort som möjligt afresa till den svenske konungen, de skulle ej under vägen uppehålla sig hos några furstar, regenter eller städer. Vid den första offentliga audiensen hos H. M. konungen af Sverige skulle de på ett artigt och lämpligt sätt gratulera honom till hans »ankomst till kronan» och till den unge kronprinsens födelse. De skulle försäkra honom om en uppriktig vänskap, hvarvid de kunde tillägga något, som för tillfället vore passande, samt dess utom anhålla att få underhandla med konungen eller några kommissarier. Sedan skulle de gå och hälsa på herr rikskanslären, herrar riksråd och andra herrar, som omgåfvo konungen. I den följande audiensen med konungen eller konferensen med kommissarierna skulle de påminna om den gamla vänskap, som alltid varit mellan Sverige och Staterna, och som erhållit ett fast uttryck i 1640 och 1645 års förbund. Generalstaterna hade alltid »med stor sorgfällighet sökt att uppriktigt och allvarligt iakttaga ofvanbemälde allians». De skulle oförändradt förblifva vid den samma, önskade nu endast att förnya och ytterligare tillknyta förbundet, på det att handeln må blifva i sin gamla »vigeur» och utan extra pålagor. Vidare skulle ambassadörerna i hemlighet söka utforska konungens planer, äfvensom ställningen i Polen och Brandenburg, samt söka medla fred mellan de krigförande makterna.

Till medlemmar af ambassaden utsågos pensionären från Dortrecht, *Govert van Slingelandt*, rådsherren ifrån Holland, *Fredrik van Dorp*, herre till Maasdam, *Pieter de Huybert* från Zeeland och *Johan Isbrants*. De afreste från Vlie den 15 mars n. st. sjövägen till Hamburg. Från denna stad foro de öfver Lübeck, Wismar och Rostock till Stettin, dit de anlände den 3 april n. st., och där de sammanträffade med den svenske rikskanslären *Erik Oxenstjerna* Om deras resa se: *Arend* anf. st. IV i, sid. 479 och följ. Deras resa till Danzig omtalas ej i deras instruktion, utan ang. den hade de antagligen erhållit senare hemliga ordres, ehuru de ej omtalas i af mig begagnade källor. Genom ett beslut af den 28 mars erhålla de utförligare ordres. Se Aitzema anf. st..

Deras afsigt var att öfver Neustadt fara till Danzig, men på denna del af vägen blefvo de uppehållna vid den lilla fästningen Löwenbourg i Kassubien. Kommendanten därstädes hade af Erik Oxenstjerna fått tydliga ordres att ej låta dem fortsätta resan, enär man önskade, att de först skulle besöka konungen, innan de begåfvo sig till Danzig Wicquefort, som genom sitt arbete: l'Ambassadeur et ses fonctions, torde anses såsom en auktoritet i frågan, anser svenskarnes åtgörande rättmätigt — Sist anf. arbete I, 406; Bref t. de Witt fr. Slingelandt 3 maj 1666, se De Witts Brieven V, 392.. De blefvo dock temligen snart lösgifna och tyckas ej själfva så mycket förvånat sig öfver detta korta kvarhållande. Men i Haag blef man ytterst förtörnad, då underrättelsen härom dit anlände, och det ropades öfverljudt, att våld mot folkrätten blifvit begånget. Man hade dock ej något skäl att klaga, ty Danzig var en belägrad stad, och sändebuden hade dess utom aldrig för kommendanten visat sina kreditiv.

Den 24 april n. st. ankommo de till Danzig och blefvo där med stor artighet och många vänskapsbetygelser emottagne. Danzig hade i febr. s. å. till Generalstaterna afsändt en underhandlare, då det ansågs, att de skulle vara mera beredvilliga än andra makter att hjälpa staden mot Sverige. Man var ock i Nederländerna förvånad, öfver att man ej långt förut hört något från Danzig. Till sammans med *de Bye* sökte nu det danzigske sändebudet, subsyndicus *Christian Schröder*, förmå Staterna att skicka trupper till Danzig, att lemna staden ett tillskott af tolfhundra tusen thaler månatligen och dessutom ett lån af en half million gulden. Staterna voro dock ej hågade härtill utan att förskaffa sig motsvarande fördelar för sin handel på Danzig. Däromunderhandlades nu ifrigt fastän utan resultat Apbms bref 22 maj, 12 juni, 20 s. m. 1656. Man sökte fastän förgäfves skaffa staden enskilda lån. Se äfven: v. *Gralath* anf. st. 558—562. Schröder lemnade Haag i nov., utan att något var afgjordt; lika litet kom hans efterträdare *Wüstenhof* till något resultat.. De nederländske sändebuden tyckas däremot ej hafva afhandlat något af vikt uti Danzig och de lemnade staden redan den 9 maj n. st. för att uppsöka den svenske konungen i Marienburg Om deras emottagande i Danzig se relation i de Witts Brieven. De afhandlade äfven där med sv. resid. *Koch* och skriftl. med E. Oxenstjerna. Se bref fr. dem t. E. Oxenstjerna 15 april. (Oxenstjernska Saml.)..

Karl X hade visserligen i början af året erhållit en mäktig, om ock opålitlig bundsförvandt i Brandenburg, men misslyckade krigsoperationer och polackarnes nyvaknade mod och frihetskänsla gjorde hans ställning i Polen, om ej svag, dock långt ifrån så trygg, som man efter sommarens och höstens framgångar kunde hafva förmodat.

Ej minst bevisande för det osäkra i svenskarnes ställningen var den lätthet, med hvilken man satte tro till de utspridda ryktena, att konung Karl Gustaf lidit på sitt polska tåg ett afgörande nederlag och själf omkommit. Denna underrättelse väckte stort uppseende vid de europeiska hofven och framkallade olika känslor. I Nederländerna väckte den allmän glädje Apbms bref t. Erik Oxenstjerna 5 maj 1656. Underrättelsen orsakade Apbm »stor ångest och perplexitet», men genom bref från Elbing 25 april 1656 hade han blifvit något »soulagerad och tröstad.» Inlemnade ett mem. i anledning af ryktet 21 april n. st., hvilken dock ej blef långvarig. Den 23 april skref Slingelandt från Danzig, att han hört omtalas konungens nederlag och död. Den 9 maj emottogs han och de öfrige nederländske sändebuden af samme konung i Marienburg De Witts Brieven V, 392, 397.. Ännu innehade Karl Gustaf Polens bägge hufvudstäder

och stod med obrutet mod, beredd till nya strider och till nya underhandlingar.

Den 3 maj hade de nederländske sändebuden anländt till *Marienburg*. Sten Bjelke hade i uppdrag att mottaga dem officielt med alla öfliga formaliteter. Den 5 framlemnade de sitt kreditiv, och den 9 emottogos de af Karl Gustaf på ett så lysande sätt som omständigheterna medgåfvo Berättelse på holländska om deras intåg, tryckt s. å. Kongl. Bibl. anf. Saml.; Slingl. bref t. de Witt 19 maj. De Witts Brieven 398.. Han sparade intet för att visa dem sin välvilja och, om möjligt var, på det sättet vinna dem. I sina bref hem uttalade de också sin fulla belåtenhet med emottagandet, och konungen syntes på dem hafva gjort ett särdeles fördelaktigt intryck, hvilket ej väckte ringa förargelse i Holland Apbms bref under juni månad passim.. Förberedande underhandlingar ägde flere gånger rum under maj månad, och sändebuden inlemnade den 18 en deklaration angående förbundens förnyande Erik Oxenstjernas bref till rådet 23 maj 1656, R. A. Deklaration finnes ss. bilaga.. Den af dem framstälda önskan att få uppträda som medlare mellan de krigförande makterna afböjde konungen på det bestämdaste och föregaf såsom skäl, att man ej visste, om Johan Casimir var benägen för fred, samt att, då Generalstaterna ej gärna kunde vara de ende fredsmedlare, skulle antagandet af deras anbud endast fördröja fredsverket. För deras förslag om en förlikningsallians var han dock ej obenägen, utan han utfärdade en instruktion, dat. Strassburg d. 23 juni för *Erik Oxenstjerna, Shering Rosenhane* och *Sten Bjelke*, att underhandla med de nederländske ambassadörerna Instruktionen se R. A. i Handl. rör. Elbingertraktaten. (Hollandica). Puff. anf. st. § 95. Pufendorff anger Gustaf Banér i st. f. Rosenhane såsom utsedd underhandlare. Rosenhane var det dock i början, men reste antagligen sedan hem, så att Banér har undertecknat traktaten.. Enligt den sammaanmodas de svenske fullmäktige att genast börja underhandla med Generalstaternas ambassadörer och att, äfven om det skulle visa sig, att desse icke hafva så mycket allvar med sitt närmande, söka »hålla dem vid godt humeur och hvarken med förevitelse af brått eller andre theres praejudicerlige desseiner uthi otid stöta dem för

hufvudet.» »Kongl. Maj:ts nuvarande konjunkturer» fordrade, att man på alt sätt sökte vinna deras vänskap. De skulle därför begära ett förslag till förnyande af alliansen, på det att man skulle kunna komma underfund med Generalstaternas »intention, opsåt och gravaminibus.» De förra traktaterna skulle undersökas, och svenskarne skulle visa, hurusom de voro riktade mot Danmark. Man skulle äfven nu »trängja förbundet på den scopum och emot det landet» men undvika, att holländarne insågo detta. Angående anmärkningar mot höjda licenter skulle de svenska underhandlarne hänvisa på 1 art. i fördraget. De borde påminna sig, att Sverige var i förbund med England och Danmark, så att de måste akta sig för, att det första af dessa förbund ej lede någon men, och att ej låta märka, att det andra förbundet blefve brutet, om ock det nya fördraget riktades emot Danmark. Slutligen skulle de, i det fall att vilkoren tycktes blifva mycket fördelaktiga, »trainera verket thet längsta the kunna, så att sjöfarten är slut.»

Utom det allvarliga i konungens ställning, som var en följd af ofvannämnda förhållandena i Polen, hade han ännu en orsak att om möjligt vinna Generalstaterna för att förekomma en ny fara.

Man hade, nämligen i Nederländerna med afsändandet af ambassadörerna till svenska konungen, återtagit de af den annalkande vintern en gång afbrutna utrustningarna af flottan. De gingo dock långsamt som hvarje allmänt företag därstädes, och de olika städerna och provinserna motarbetade hvarandra af afund eller snikenhet, ehuruväl utrustandet af fartyg gick relativt lättare än andra företag, enär det alltid var många af destyrande, som förtjänade därpå Puff. anf. st. § 96; Apbms bref flere ställen.. Denna utrustning synes dock hafva erbjudit flera svårigheter, ehuru amiral Opdam använde mycken energi på företaget Förtalet påstod, att han var så ifrig, ty han ville erhålla Elefanterorden, liksom Tromp, hvilken fått den det föregående året.. Man hade svårt att kunna värfva tillräckligt med folk Apbms bref passim under mars, april & maj; särdkildt 15 maj: Opdam lät trumman gå i städerna, men det hjälpte ej. »Om kanoner se not sid. 33., liksom man äfven led brist på kanoner, och ej kunde sådana denna gång erhållas från Sverige. Ej häller kunde man enas, i hvad mon flottan skulle ställas till Danmarks förfogande. Detta sist nämnda förhållande bestämdes dock slutligen genom Generalstaternas instruktioner för amiral Opdam af 12 april n. st. Apbms bref 17 april. Resolution om flottan 1 april. Se Aitzema anf. st.. Enligt denna skulle flottan förhålla sig stilla, så länge Danmarks politik förblef fredlig.

Flottan afseglade i två afdelningar; den ena afreste från Vlie sista maj under *de Ruyter*, den andra i början af juni från Goeree under *Opdam Arend* anf. st. 484. Opdam gjorde ett besök i Köpenhamn och fick verkl. Elefanterorden.. Förgäfves sökte den svenske residenten i Köpenhamn, *Durel*, förmå danskarne att häjda flottan. Konungen af Danmark ville i stället nu anfalla Sverige, men hindrades af sitt råd, och den 10 juli gick flottan genom sundet Puff. anf. st. III, 84. *Becker* anf. st. 110..

Den nederländska flottan väckte stor bestörtning i Sverige Carlson anf. st. 262., och förgäfves sökte Appelboom att i sina rapporter hem framställa densamma i så gynsam dager som möjligt. I ett memorial till Staterna däremot protesterade han mot flottans afsegling. Memorialet framkallade en liflig diskussion, och flere af provinserna yttrade sig

skarpt mot Holland, som för sina intressen möjligen skulle inveckla Staterna i ett farligt krig Apbms bref 16 juni 1656..

De till norden afskickade ambassaderna ådrogo sig ock den allmänna uppmärksamheten i Haag. Hvad den till Danmark afsända angick, tyckes den ej genast inverkat på Danmarks hållning, ehuru väl rapporterna därifrån lugnade Staternas farhågor *Durels* bref 22 mars 1656. *Becker* anf. st. 92.. Ett förbund till Danzigs skydd ingicks dock den 16 aug. 1656 mellan Danmark och Staterna Carlson anf. st. 163.. Den till svenske konungen afsända ambassaden visade under flera månader ej några resultat. Sparsamma voro till och med de underrättelser, som från densamma anlände till Nederländerna *De Witts* Brieven 18 aug. 1656..

Den 8 och 20 maj hade hållits konferenser mellan de nederländske sändebuden och rikskanslären, sedan hade underhandlingarna uppskjutits, emedan nederländarne ej hade nog utförliga ordres. Sedan de erhållit sådana, och konungen utfärdat ofvannämda instruktion, inträdde åter ett uppehåll, förorsakadt af att rikskanslären måste resa

till Thorn och af att Isbrants insjuknat. Den 11 juli ägde ändtligen i Marienburg ett sammanträde rum, hvarvid man beslöt att underhandla i Elbing. Rikskanslären kunde ej längre uppskjuta förhandlingarna, då såväl konungen som ambassadörerna yrkade på deras begynnande Handl. rörande Elbingertraktaten R. A..

Under denna tid hade förbundet mellan Sverige och Brandenburg förnyats den 15 juni 1656, hvarvid farhågorna och oviljan mot Sverige ytterligare växte, ej blott hos Staterna, utan äfven hos Österrike, som fruktade, att Sveriges krigståg nu skulle sträckas åt Tyskland Droysen anf. st. 251—271..

*

II.

Först den 14 juli anlände sändebuden till Elbing Redogörelse för förhandlingarna i Elbing äro hemtade från de rapporter öfver förhandlingarna, som finnas i R. A. med påskrift: »Handlingar, rörande Elbingertraktaten». — Carlson anf. st. 183 säger underhandl. börja 10 juli., och den *första* konferensen hölls den 17 samma månad. Förhandlingarna inleddes såsom vanligt var med en ordväxling angående fullmakterna, och de anmärkningar angående titlarne, hvilka återfinnas i alla underhandlingar från denna tid, uteblefvo ej häller här. Man enades dock i dessa punkter temligen snart och visade å ömse sidor en ovanligt god vilja, så att man redan samma dag kunde börja med själfva underhandlingarna.

De svenske underhandlarne skulle enligt sin instruktion utgå från 1645 års fördrag. De nederländske sändebuden ville däremot utgå från af dem själfva uppsatta punkter, i hvilka dock, enligt Slingelandts förklaring, de föregående fördragen lågo »implicite», om ock ej »explicite», ty, »i såväl det ena som det andra var foederis scopus, kommerciernas frihet», och på denna förklaring gingo svenskarne in.

Dessa nederländarnes »postulata», i kring hvilka öfverläggningarna sedan vände sig, voro: 1) Sjöfartens fullkomliga frihet på Östersjön. Inga tullar, licenter eller hvad det vara må, skulle påläggas, hvarken i flodmynningar eller i hamnar, som ej voro konungen afSverige underdåniga. 2) Frihet att efter behag köpa och sälja i Sveriges städer och af alla Sveriges invånare. 3) Tullarne skulle blifva lika stora, som de voro 1640 och »multis annis sequentibus». 4) Att Generalstaternas undersåter skulle få njuta samma fördelar som de egna, om tullförhöjning vid ett eller annat tillfälle blefve en nödvändighet. 5) Att de alltid skulle behandlas såsom de mest gynnade nationer.

Betrakta vi dessa »postulata» närmare, finna vi hvar och en af dem riktade mot missbruk, enligt Generalstaternas uppfattning åtminstone, som tillkommit sedan 1640 eller 1645 och som ej genom dessa traktater kunnat hämmas.

§ 1 är tydligen närmast riktad emot den tull, som svenskarne upptagit utanför Danzig, och som möjligen kunde utsträckas till andra preussiska städer Sverige upptog ock licenter i de under kriget intagna hamnarne. I hvad mon dessa licenter tyngde på den nederl. handeln kan ses däraf att i Elbing betaltes 1657 för inkommande nederl. fartyg 8219 Rthr och för utgående 10,855 Rthr. — Fartygen utgjorde omkr. 37 % af alla fartyg. — Se Licent-lista i Kam. Arkiv.. Den 7 art. i 1640 års förbund erbjöd vissa kryphål för bägge makterna, den hade också endast motvilligt antagits af Nederländerna och skulle utan tvifvel förlora mycket af sin udd, om § 1 nu genomdrefs. — Äfven mot den tull, som svenskarne upptogo i *Warnemünde*, och som redan under 30-åriga kriget rönt så mycken motsägelse, och som dess utom var ett så farligt prejudikat, var paragrafen riktad Se *Odhner:* Sveriges deltagande i Westf. fred 337..

§ 2 gälde utan tvifvel de inskränkningar, handeln led genom åtskilliga nya privilegier och monopol, som utkommit under drottning Kristinas regering, hvarigenom man trodde sig kunna höja den inhemska tillverkningen och få handeln att uppblomstra. Åtskilliga af dessa privilegier, såsom för väfvare, spelkortsfabrikanter m. fl. voro utan betydelse, ehuru man möjligen ej iNederländerna hade detta klart för sig. Andra däremot voro af ganska stor betydelse, såsom »Octroy och Privilegium för Participanterne af det till Africam, Asiam och Americam anstälte handelscompagnie» af 15 dec. 1649 Stjernmans saml. af ekon. författn. II: 615., Tjärkompagniet af 31 mars 1648

Anf. st. II: 526., kompagni för masthandel och monopol för utskeppning från Göteborg 20 juli 1642 Se Sveriges officilla Statistik; Skogsväsen sid. 117. — Äfven inskränkande förordningar om skeppstimmeragien af 15 nov. 1652, 8 juli 1653 samt plakat om tullfrihet på furuskepp 24 mars 1654 kunna hiträknas. Äfven nya förordningar om konvoj m. m. torde väckt anstöt. Se Stjernman anf. st.. Denna andra paragraf var ock, såsom det synes af följande förhandlingar, riktad emot vissa inskränkningar i handeln, hvilka voro en följd af stapelstädernas olika privilegier och nederlagsfriheter, tolagen m. m.

§ 3 gälde särskildt den förändring, som stadgades 1645, hvarigenom man gaf en tredjedels lindring i tull åt s. k. monterade skepp d. v. s. skepp, som voro bygda så, att de kunde användas i krig.

Fartygen skulle genom denna förordning vara underkastade tre olika grader tullbesiktning.

1) *Ofria* voro *alla utländska* samt mindre och svagare inhemska fartyg. För dem aflades fullkomlig tull. 2) *Halffria* voro inhemska »transportskepp och lastdragare», hvilka åtnjöto befrielse till $^{1}/_{6}$ af tullumgälderna. 3) *Helfria* voro inhemska s. k. monterade skepp, hvilka endast betalade $^{2}/_{3}$.

Enligt tullordningen af 1638 och de följande, till och med den af 1643, funnos icke mindre än *fyra* olika grader af tull. Högst beskattades främmande gods på främmande skepp, lägst svenskt gods i svenskt skepp. I förra fallet kunde tullen uppgå till 8¼ % af värdet, då den i det senare uppgick till 2¾ %. — Detta gälde endast vid *intull*, vid utskeppning däremotgjordes endast afseende å fartygets beskaffenhet Se *Odhner* Sveriges inre Hist. Drottning Kristinas förm. 288. *Palmén:* »Den Svensk-Finska handelslagstiftningens utveckling» sid. 85—86.. — Det kan synas underligt, att dessa tidigare förordningar skulle varit så mycket angenämare för Staterna, ty med undantag för skeppsredare borde knappast den förstnämde förordningen af 1645 känts mera tryckande. Möjligen hade man ej häller vid detta fall de svenska förhållandena fullt klara. Det synes nämligen så af de följande förhandlingarna.

Äfven i andra fall hade den svenska regeringen sökt befordra sina handlande undersåtars bästa. Så t. ex. finna vi en förordning om, att säljaren och ej köparen skall erlägga tull på salt (30 aug. 1647), en lindring i salt-tullen för svenska skepp 27 juli 1646, 4 maj 1650 Stjernman anf. st. II, sid. 493.. Flera andra sätt hade äfven styrelsen användt för att skänka den inhemska rörelsen lindring, såsom att uppbära tullen i olika myntsorter, unna restitutioner och decourteringar, hvilket alt antagligen väckt förtrytelse hos holländarne Palmén anf. st. sid. 87..

§§ 4 och 5 voro riktade mot vissa tillfälliga tullförhöjningar, såsom den i Riga af 1655, eller mot att den ena nationen gynnades framför den andra, hvarvid man särskildt tänkte på engelsmännen och på den undfallenhet, man genom fördraget i Upsala 1654 visat denna nation. Äfven utanför Danzig hade, såsom nämndt är, Karl X varit betänkt på att gynna dem framför Staterna. Alla dylika försök var det godt att i tid förebygga.

Innehållet af paragraferna kan således sammanfattas i en önskan hos Staterna att förblifva vid 1640 års förordningar, så att Slingelandts omdöme om, att1640 års förbund låg i dem »implicite», var alldeles riktigt.

Vid *andra* sammanträdet mellan sändebuden, som ägde rum den 21 juli, hade svenskarne tagit ofvan nämnde »postulata» i begrundande. Vid denna konferens voro endast två af de nederländske sändebuden, Dorp och Isbrants, närvarande. De andra två hade begifvit sig till den utanför Danzig liggande nederländska flottan. Något afgörande af frågorna kunde således ej nu äga rum, allra hälst som Slingelandt var ledaren af den nederländska beskickningen.

Man upptog dock frågorna. Svenskarne förklarade, att hvad den fria handeln angick, var den ett »arquum utriusque petitum», så därom kunde ej disputeras. I denna frihet kunde dock aldrig licenterna på tyska kusten inbegripas, enär de voro beroende af särskilda fördrag, som ej kunde godtyckligt upphäfvas. Svenskarne önskade således ett undantag just för det, som Generalstaterna afsett med sin fordran. En längre diskussion utspann sig sedermera i följd af den af Sverige utanför Danzig upptagna tullen, hvarmed sammanhängde den allmänna statsrättsliga frågan, huru man skulle förhålla sig vid en belägrad stad i afseende å tull och licenter, hvilken fråga ej var af tidens rättslärde afgjord, och hvarmed man ej kunde komma till något resultat. De svenske hänvisade på

6 och 7 art. i 1640 års förbund såsom det lämpligaste sätt att afgöra tvisten.

Emot nederländarnes fordran att behandlas såsom den mest gynnade nation kunde svenskarne ej invända något, blott de ville påminna sig, att de privilegier, som vissa städer och personer ägde, ej kunde genom främmande fördrag ändras. Isbrants förklarade, att några statuter, som inskränkte handeln, ej funnos i Nederländerna. Svenska sändebuden medgåfvo, att förhållandena i Sverige kunde vara i detta hänseende bättre, än de voro, men att det dock var svårt vidtagaändringar. Konungen skulle dock gärna »gratificera» denna nation, så långt det vore möjligt. De borde ock ihågkomma, att det var månge nederländare, som dragit stor fördel af särskilda privilegier, som de erhållit af svenska regeringen. Äfven här vid lag hänvisa de till 1640 års traktat såsom den bästa möjliga emellan länderna. De nederländske ambassadörerna förklarade, att de ville »specialia» vidare »öpna» vid deras kollegers återkomst. Förhandlingarna denna dag slutade med en demonstration af svenskarne mot den nederländska flottans ankomst till Östersjön. Nederländarne förklarade, att det ej förundrade dem, att den väckte »ombrage och kom dem främmande före». De kunde dock ej gifva annat svar än det, som blifvit gifvet åt svenske residenten i Haag, att flottan var skickad endast för att skydda handelns frihet. De hoppades dock att efter sina kollegers återkomst från Danzig kunna gifva bättre besked.

Den *tredje* konferensen hölls den 28 juli, då Slingelandt och Huybert återvändt från sin utflygt. Under denna och de följande underhandlingarne var det hufvudsakligen Slingelandt, som förde ordet å den nederländska sidan, och Erik Oxenstjerna å den svenska Slingelandt skref om honom till de Witt, att han var en man med ovanliga gåfvor, men något långsam i sin expedition. Bref af den 1 sept. 1656. De Witts Brieven 433.. Bägge ådagalade stor fyndighet och slughet, så det var ingalunda en lätt sak att bringa ett slut på förhandlingarne.

Vid konferensen den 28 juli utspann sig mellan desse herrar en längre diskussion, angående den första af de nederländske fordringarna. De skäl, som anfördes af rikskansläres mot antagande af denna punkt, voro, att man kunde därigenom åsidosätta andra makters rätt; att 6:te och 7:de art. i 1640 års förbund hade på ettlämpligt sätt afgjort den stridiga punkten, hvarigenom Staterna ej hade någon rätt att lägga sig ut för sjöfarten i Danzig, att ingen kan för »jus naturæ» eller »tertio incommodo», som nederländarne önska, afstå från sin rätt och nytta; de själfva skulle akta sig för en teori, som kunde en gång för dem själfva blifva ganska hinderlig, och hvad angår upptagandet af tull i flodmynningar, så upptogo de själfva en tull vid Scheldes mynning.

Slingelandt å sin sida fasthöll, att man ej hade rätt att, för att skada sin fiende hindra »tertium» i hans förehafvande. Att upptaga tullar och licenter »in ipso mare», som svenskarne gjort (syftar på Danzig), eller vid flodmynningar, som ej hörde dem till (syftar på tullen vid Warnemünde) kunde ej jämföras med tullen vid Schelde, som var en urgammal rätt för Zeeländarne och på hvilken man aldrig gjort anmärkning vid föregående fördrag.

Nederländarne talade äfven något om lika handelsrättigheter med svenska undersåtar endast med undantag af några »pacta municipalia» såsom stapelstädernas.

Rikskansläres upplyste, att med undantag af Riga och Reval funnos inga städer med dylika särskilda privilegier såsom i Nederländerna, men att det funnos andra inskränkande bestämmelser, hvarefter de främmande måste rätta sig, hvartill de ock förklarade sig villige, om blott tullarne blefvo måttliga såsom 1640. Därmed afslöts sammanträdet.

Den *fjärde* förhandlingen ägde rum den 30 juli 1656. Rikskansläres öppnade sammanträdet genom att angifva, hvad som var hans uppfattning rörande det föregående mötets resultat.

Tulltagningen i främmande hamnar skulle ej få äga rum, om den ej berodde af särskilda traktater Svenskarne gåfvo väl vika i fråga om tullen vid Danzig; den hade äfven visat sig mindre fördelaktig; däremot höllo de fast vid att ingen hjälp finge lemnas en belägrad stad; de vidhöllo äfven de tyska licenterna, som de stödde på fördrag, enligt hvilket dock det rättmätiga i licentupptagningen vid Warnemünde var teml. tvifvelaktig. — Se Odhner anf. st., mendäremot skulle 7:de artikeln i 1640 års fördrag bibehållas. Vidare skulle man anse æqualiteten i tullar var tillräckligt garanterad i 1640 års fördrag.

Slingelandt gaf ock i något obestämda och tvetydiga ordalag sitt bifall till de två första punkterna. Däremot ansåg han det alldeles nödvändigt, att Generalstaterna i andra ordalag skyddades mot förhöjandet af tullar, än hvad fallet var i 1640 års fördrag, hvarest det visserligen står, att de skola behandlas såsom »gens amicissima» och »conjunctissima», hvilket dock ej hindrade tullförhöjningar framför de infödde, utan han ville en behandling lika med svenskarnes Enligt internationella rätten fins det tre behandlingssätt mellan nationerna vid dylika frågor. 1) Likställighetssättet (l'exacte et parfaite réciprocité), den ena nationen behandlas af den andre liksom denne af den första. 2) Såsom *den mest gynnade nation*, ingen förmån får tilldelas en nation utan att ock tilldelas den mest gynnade. 3) *Såsom landets egna undersåtar* (le traitement national): Ingen fördel får tilldelas landets egna invånare utan att ock samma fördel tilldelas den främmande nationen, hvarmed man under sådana vilkor är förenad, och förordningar af alla slag skola gälla *alldeles lika*. Se *Cussy:* Causes célèbres du droit maritime I, 74, 75. — Detta sista behandlingssätt önskade tydligen Generalstaterna..

Oxenstjerna afgaf sin insaga mot denna uppfattning, och angaf såsom skäl, att gjordes ingen åtskilnad mellan in- och utländske, skulle följden blifva en stor ojämnhet och orättvisa, »enär undersåtar draga andra laster för sin öfverhet, och de utländske allenast söka sin egen profit». Privilegier, som konungen gifvit åt sitt lands undersåtar, kunde han ej genom något fördrag med utländingar borttaga. Ifrån 1636 hade inaequaliteten i tullar funnits och denna inaequalitet var nödvändig till följd af vår aflägsenhet och de svenska skeppens dyra tillverkning. De få privilegier, som voro gifna åt enskilda personer och sällskap, graverade ju icke mera

Staterna än de svenskar, som ej hade fördel däraf, och kunde icke upphäfvas. Tillräckligt skydd vore enligt Oxenstjernas mening gifvet åt den nederländska handeln, om man gåfve den försäkran, att man »skulle accomodera vectigalia ad provehenda mutua commercia».

Ehuru det af denna diskussion egentligen icke framgår, att de bägge parterna kommit till en bestämd öfverenskommelse, lemnade de nederländske ambassadörerna dessa frågor och öfvergingo till den del af instruktionen, som rörde inneslutandet af Danmark, England, Brandenburg och staden Danzig i den blifvande traktaten; äfven framkommo de ännu en gång med sina fredsmedlingsförslag, hvilka likväl bestämdt afböjdes af svenskarne. Hvad inklusionen angår hade de intet däremot, så vidt det rörde Danmark och England, då de lågo i underhandlingar om förbund med dessa stater; detsamma gälde Brandenburg, med hvilket de redan ingått fördrag. Hvad Danzig angår, så vägrade de däremot bestämdt dess rätt till inklusion, ty därtill hade denna stad ej mera rätt än Elbing eller Thorn, ty det var ingen självständig stat. Staden låg dess utom i fäjd med Sverige och hade afböjt de fredsförslag, som samma land gjort staden.

Frågan om Danzig var dock på sitt sätt den för Generalstaterna vigtigaste, och en förbindelse, däri ej Staternas handelsfrihet på Danzig, genom stadens inklusion garanterades, var för dem af föga värde. De voro dessutom i denna fråga bundna af den i augusti ingångna traktaten med Danmark. Ett nytt sammanträde hölls därföre också den 4 aug., då frågan om Danzig särskildt afhandlades, dock utan resultat.

Äfven de öfriga frågorna dryftades, men några nya inlägg gjordes ej, och man stannade vid samma obestämda, tvetydiga punkt, som vid det föregående sammanträdet.

Någon traktat kunde dock ej på dessa sväfvande öfverenskommelser uppsättas. Också förgingo öfver 14 dagar, innan nästa allmänna sammanträde ägde rum.Under denna tid sökte man på enskild väg komma till en öfverenskommelse, och enskilda samtal ägde rum, särskildt mellan Oxenstjerna och Slingelandt Denne skref till de Witt 29 aug., att han varit hos rikskanslären för att diskutera traktaten, då rikskanslären hade ondt i ett ben och ej kunde gå ut. Fördröjde sjukdomen möjligen underhandlingarne?.

Först den 27 aug. finna vi, enligt protokollen, ett nytt sammanträde. Själfva uppsättandet af traktaten skulle då ske. Svenskarne voro nämligen nu ifriga att bringa uuderhandlingarne till ett slut, och Oxenstjerna talade med utförlighet om den svenska konungens begär att tillfredsställa Generalstaterna. Staternas gesandter voro ej så ifriga att afsluta saken och önskade alltid ytterligare ordres för att besluta sig Se Slingelandts bref 25 aug., 5 sept. till de Witt. Möjligen var Oxenstjerna vid denna underhandling ensam med Slingelandt. Åtminstone önskade

Slingelandt, att det ej vore så många underhandlare. Han säger sig gå till verket med »tröga steg och tunga fötter». Se de Witts anf. st. 424, 434.. Utom ett Generalstaternas beslut den 28 mars n. st., hvilket rörde allmänna föreskrifter angående fördraget, och ett beslut af den 23 maj n. st., som angick vissa tullbestämmelser, hvilka bägge beslut skriftligen meddelats ambassadörerna, hade de nu erhållit ett koncept till traktaten af d. 7 aug. n. st. Det koncept, som blef uppsatt öfverensstämde ock i det väsentligaste med det från Haag erhållna De Witts Brieven V 433 och följ..

I konceptet inflöt mot de svenskes vilja orden »fluminibus» och »majora vectigalia», hvarigenom själfva fördraget protesterade mot Warnemündetullen, och konungens rättighet att höja tullarne borttogs.

Vid ordet »privilegia» önskade rikskanslären infläta ordet *alia* för att åt det samma gifva en mera bestämd betydelse, men måste i denna punkt gifva vika.

Följande dag genomlästes förslaget utan diskussion, till dess man kom till punkten om Danzigs inklusion, därvid ingen af parterna ville gifva vika.

Alla bref, som de nederländske ambassadörerna erhållit hemifrån, uppmanade dem att ej öfvergifva sin fasta ståndpunkt i detta afseende Se de Witts bref till Slingelandt 8 juli, 18 aug.; senast 1 sept. 1656. Se de Witts Brieven V.. Rikskanslären framstälde den möjligheten, att Danzig icke skulle vilja låta sig inkluderas, enär det då ej kunde understödja Polen. Man hade nämligen i denna fråga också i hufvudsak utgått från förslaget ifrån Haag enligt hvilket Danzig skulle befrias från den svenska belägringen, men förbjudas att understödja Polen Karl X hade genom Apbm anmält för Staterna, 7 juli, att han börjat Danzigs belägring. Detta föranledde Staterna att fatta följande beslut angående stadens inklusion i den blifvande traktaten: »Urbs cum omnibus juribus privilegiis, consuetudinibus atque immunitatibus et libertatibus inde promantibus, salva incorporatione atque integra illibataque fide quam sua facta civitas regi poloniae debet sine ullo ejus detrimento. Se de Witts Brieven sid. 423. — De nederländske sändebuden hade tänkt, att dess trohet mot Polen skulle vara »in suspenso». I själfva fördraget utlemnades nu orden »salva incorporatione», då det skulle kunna misstydas af svenskarne, i stället infördes på Karl Gustafs särskilda önskan »ita ut cesset inter sacram regiam majestatem civitatem gedanensem hostilitas. — Se de Witts Brieven sid. 460. — Vi påminna om, att det danzigska sändebudet vid denna tid gjorde alt för att vinna Staterna och lyckades till och med afsluta ett förbund, som dock ej antogs af Danzig. Aitzema anf. st. VIII 646.. De nederländske gesandterna svarade på denna Oxenstjernas anmärkning, att det var dem alldeles obekant, hvad Danzigs uppfattning i frågan var. Rikskänslären ansåg, att gesandterna borde hafva tagit reda på detta förhållande förut, och att Danzig, om det fortfore att vara Sveriges fiende, ej kunde inneslutas i förbundet. Man beslöt att lemna saken åt Danzigs eget afgörande, men antaga att svaret skulle blifva jakande och innesluta staden i traktaten. De nederländske gesandterna hade redan förut i sina bref till Haag framhållit möjligheten af Danzigs vägran, ehurude vid detta tillfälle låtsade vara obekanta om sinnesstämningen i staden Bref fr. Slingelandt 18 och 29 aug. 1656 (anf. st.) I ett bref från de Witt till Slingelandt 8 sept. säger sig de Witt efter ett samtal med danzigske residenten i Haag vara öfvertygad om att Danzig går in på inclusionen. — Generalstaternas ambassadörer hade ock varit i Danzig för att taga reda på sinnesstämningen därstädes och hade haft sammankomster med stadens styrelse den 31 juli och 2 aug. Se Slingelandts bref till de Witt 1 sept., de Witts Brieven V sid. 430. *Aitzema* anf. st. VIII 560; *Wicquefort* anf. st. sid. 424. — De hade sålunda fullkomligt reda på sinnesstämningen, ehuru de, antagligen för att bringa ett slut på traktaten, tego därmed..

Den 1 september afslutades verkligen traktaten emellan Sverige och Nederländerna. Man måste förundra sig öfver denna brådska med slutet af förhandlingen, ty den 26 aug., således 7 dagar före traktatens undertecknande, sände Slingelandt en copia af traktatkonceptet till Haag utan att däri omnämna, att underteckningen skulle ske med det allra första. I stället skref han, att de ej vågade underteckna, då de ej visste, om Danzig ville inkluderas eller ej.

Möjligen påskyndade den utbrytande pesten fördragets afslutande, ty redan den 8 september lemnade nederländarne af denna orsak Elbing Slingelandts bref till de Witt af den 12 sept. 1656..

Elbingertraktaten kan ses ur två synpunkter, den politiska och den kommersiella I den af Ehrensten skrifna relationen till ständerna i Göteborg 1659 angifves följande uppfattning af Elbingertraktaten, antagligen konungens egen: »Generalstaternas innerliga intention med Elbingertraktaten var endast att studera K. M. successer i Polen och adoptera så de gamle förbund till dessa tider, att de skulle dragas ifrån deres rätta förstånd och rätta bruk och blifva helt enerverade och kraftlösa. Salig rikskanslären hafver likväl med så stort förstånd och dexteritet trakterat denna konfirmation och adoption, att, om den traktaten som slöts hade blifvit ratificerad, hade man haft någon förhoppning om vänskap». — (Se Ups. bibl.). Man kan nämligen om denna traktat säga, att, i sin helhet sedd, är traktatenhufvudsakligen politisk, i sina detaljer däremot kommersiell.

Då Sverige sträfvade efter ett Östersjövälde, som ingen stat hade en större förmåga och ett djupare intresse af att motarbeta än Generalstaterna, så var det klart, att Sverige skulle, då Generalstaterna erbjödo en underhandling, visa sig så tillmötesgående, som det var möjligt utan att göra några reela offer för att binda vid sig denna makt eller insöfva den i fråga om halten af de svenska planerna. Det var Sverige angeläget att påminna Staterna om de gamla förbunden, om den gemensamma roll, de förut spelat vid afgörandet af den nordiska politiken, och att binda dem fortfarande vid Sverige genom upplifvandet af dessa förbund.

Med de gamla förbundens upplifvande, kunde dock icke de gamla förhållandena återkomma, som en gång voro förändrade, och ingen svensk statsman kunde undgå att inse det svaga bandet i ett fördrag, som hvilade på föråldrade förutsättningar, gent emot de mäktiga intressen hvilka de nya förhållandena framkallat.

Se vi återigen på hvad Generalstaterna åsyftade med Elbingertraktaten, så var förhandlingarne om dess ingående ursprungligen endast en förevändning att komma svenskarne in på lifvet, att göra sig mera förtrogne med de svenska planerna och söka utforska i hvad mon de verkligen kunde skada Generalstaterna. Svenskarne visade dock så stor eftergifvenhet vid underhandlingarne och tillika en sådan kraft och framgång i sina krigiska företag, att man i Haag fann det säkrast att hafva Sverige till bundsförvandt, när man kunde få det med drägliga vilkor. Ett svenskt östersjövälde kunde visserligen aldrig behaga Staterna, men det hade ej varit dem olidligt, för så vidt Sverige hade afstått ifrån en för dem tryckande handelspolitik. Då Sverige nu visade sig tillmötesgående, var det bäst att gripa de fördelar, som man kunde få, man kunde ju sedan möjligen begäraflere. Hade man däremot afbrutit underhandlingarne, hade man fått Sverige till fiende och om dess segertåg fortfarit, kunde ställningen blifvit obehaglig nog, enär det då ej fuunits någon gräns för det tryck, den svenska handelspolitiken kunnat utöfva på Staterna. Med ett ord, för Sverige var Elbingertraktaten ett sista försök att under nya förhållanden förmå Generalstaterna att förblifva vid den gamla vänskapen; för dem var traktaten däremot en lämplig hvilopunkt i förhandlingarne, hvarifrån olika vägar sedan stodo dem öppna.

Hvad de kommersiella bestämmelserna angå, som utgöra en annan sida af Elbingertraktaten, så skola vi här, ehuruväl vi af själfva förhandlingarne lärt känna dem, meddela en öfversikt af desamma. Alla bestämmelserna i 1640 och 1645 års fördrag förnyades och antogos liksom om de varit ordagrant upptagna i traktaten. Man hade dock ej funnit skäl att endast förnya de gamla förbunden, dels emedan de varit riktade emot Danmark, dels emedan vissa bestämmelser i desamma varit så otydliga, att de kunde hafva gifvit anledning till missförstånd. Nya regler uppställdes därför, egnade att undanrödja alla hinder för traktatens fullgörande. — Sålunda förklarades att nämda traktaters första paragraf skulle vara riktad emot *hvarje makt*, som oroar handeln och sjöfarten i Nord- och Östersjön, och att icke närvarande eller blifvande oroligheter skulle kunna hindra de bägge makternas handel och sjöfart i Nord- eller Östersjön, eller i *de derstädes utflytande floderna*. — Då erfarenheten visat fördelen af måttliga tullar, skulle man hålla sig *ungefär* vid den måttliga taxa, som förefans, då de båda fördragen afslötos Promittimus et spondemus, quod uterque foederatorum, salvis regalibus et juribus suis circa vectigalium constitutionem et dispositionem, ad parem circiter modum et taxam, atque tum temporis constituta vectigalia fuerunt, eadem dehinc in suis respective regnis provinciis ac ditionibus, quas nunc possidet, vel imposterum possessurus est, accommodabit, adeo ut quam moderatissimo vectigalia, telonia et onera commerciis et navigationi utrinque imponantur.. — Ingen nation skulle

kunna erhålla förmonligare handelsprivilegier än Staterna och blefve en förhöjning af tullarne af en eller annan

orsak nödvändig, så skulle den dock ej blifva större för främlingarne än för de egna undersåtarne, hvarvid dock ett undantag gjordes för vissa sällskap och enskilde personers privilegier — — quod si vero contingat, certas ob causas et urgente necessitate nova, majora gravioraque vectigalia in alterius foederati dominiis imponenda esse, tum, eo casu majus graviusque a foederato aut ejus subditis non exigetur, quam ipsi proprii incolae aut subditi pendunt. Sub qua tamen aequalitate nullatenus intelligi debent pecularium societatum et subditarum personarum specialia privilegia.. — Slutligen innehöll fördraget bestämmelser om Danzigs, Frankrikes, Englands, Danmarks och Brandenburgs inklusion Fördraget finnes tryckt hos *Aitzema* anf. st. VIII sid. 569 och *Dumont* anf. st. VI 2 sid. 147—148..

Sådan var betydelsen och innehållet af den mycket omordade Elbingertraktaten, som under fyra år, för att ej nämna de följande åren, som ligga utom den tidrymd hvarmed vi sysselsätta oss, var ett ständigt föremål för de diplomatiska förhandlingarne emellan Sverige och Generalstaterna och äfven anfördes såsom en faktor i den märkliga brytningen år 1658.

*

III.

Den svenske konungen befann sig vid Elbingertraktatens afslutande ännu i Preussen, och Polen var böjdt för fred, äfven med betydliga afträdelser, men det afhölls derifrån af kejsaren, som fruktade, att Sverige skulle vända sig mot honom, om fred var sluten med Polen. Brandenburg var ännu Sveriges bundsförvandt, men endast dyrt lät kurfursten köpa sin tvetydiga vänskap, det fick Karl Gustaf erfara vid den nya traktaten kunna erhålla förmonligare handelsprivilegier än Staterna och blefve en förhöjning af tullarne af en eller annan orsak nödvändig, så skulle den dock ej blifva större för främlingarne än för de egna undersåtarne, hvarvid dock ett undantag gjordes för vissa sällskap och enskilde personers privilegier — — quod si vero contingat, certas ob causas et urgente necessitate nova, majora gravioraque vectigalia in alterius foederati dominiis imponenda esse, tum, eo casu majus graviusque a foederato aut ejus subditis non exigetur, quam ipsi proprii incolae aut subditi pendunt. Sub qua tamen aequalitate nullatenus intelligi debent pecularium societatum et subditarum personarum specialia privilegia.. — Slutligen innehöll fördraget bestämmelser om Danzigs, Frankrikes, Englands, Danmarks och Brandenburgs inklusion Fördraget finnes tryckt hos *Aitzema* anf. st. VIII sid. 569 och *Dumont* anf. st. VI 2 sid. 147—148..

Sådan var betydelsen och innehållet af den mycket omordade Elbingertraktaten, som under fyra år, för att ej nämna de följande åren, som ligga utom den tidrymd hvarmed vi sysselsätta oss, var ett ständigt föremål för de diplomatiska förhandlingarne emellan Sverige och Generalstaterna och äfven anfördes såsom en faktor i den märkliga brytningen år 1658.

*

III.

Den svenske konungen befann sig vid Elbingertraktatens afslutande ännu i Preussen, och Polen var böjdt för fred, äfven med betydliga afträdelser, men det afhölls derifrån af kejsaren, som fruktade, att Sverige skulle vända sig mot honom, om fred var sluten med Polen. Brandenburg var ännu Sveriges bundsförvandt, men endast dyrt lät kurfursten köpa sin tvetydiga vänskap, det fick Karl Gustaf erfara vid den nya traktateni Labiau i nov. 1656. Frankrike och England erbjödo sin allians, men med vilkor, att Karl Gustaf vände sina vapen mot Österrike; för en uteslutande svensk politik ville de ingenting offra. Underhandlingarne med Danmark ledde ej häller till något resultat, och med v. Beuningens ankomst till Danmark upphetsades sinnesstämningen därstädes ytterligare mot Sverige Se Durels bref fr. denna tid i Beckers Saml.. En ny fiende hade dessutom Karl Gustaf under sommareu

1656 erhållit i Ryssland Rysslands förhållande till Sverige iakttogs noga i Haag, och man spådde redan nu, att Ryssland skulle blifva Sveriges farligaste fiende. Se Apbms bref för denna tid, passim., och denna fiendskap kunde ej motvägas af förbundet med Siebenbürgen. Karl Gustafs ställning var sålunda långt ifrån så fast, att han ej var högeligen intresserad af, att förbundet med Generalstaterna genast trädde i kraft och ratificerades.

Konceptet till Elbingertraktaten anlände till Haag den 17 sept. (n. st.) och afhandlades genast i Generalstaterna. Köpmännen från Amsterdam ansågo dock, att tillräckliga garantier däri ej blifvit gifna emot förhöjande af tullar, men det oaktadt beslöts, att ambassadörerna borde med det första underteckna traktaten Bref fr. de Witt till Slingelandt den 22 sept. De Witts Brieven V sid. 438. — De Witt ansåg traktaten bättre än han hade hoppats. Se hans bref t. Slingelandt 19 sept. anf. st. sid. 437.. Den 24 s. m. (n. st.) anlände till Haag underrättelsen om traktatens afslutande, således förr än man hade väntat den. Redan följande dag tillsattes en komité i och för de svenska angelägenheternas afgörande, såsom bruket i dylika fall var. De Witt var medlem af denna komité, som underkastade fördragets punkter en noggrann granskning De Witts bref t. Sling. 29 sept. (anf. st. sid. 441). De Witt yttrar sin tillfredsställelse öfver fördragets afslutande., och flere anmärkningar gjordes mot desamma, hvilka de Witt meddelade ambassadörerna. Den 25 sept. n. st. förklarade komitén traktaten vara enligt instruktion.Uti uttrycket »ad parem circiter modum et taxam atque tum temporis constituta vectigalia fuerunt» gjördes anmärkning mot ordet *circiter* såsom i hög grad förrädiskt, då det kunde möjligen borttaga all den garanti, paragrafen medförde. Vidare anmärkte man mot det, äfven vid förhandlingarne af nederländarne bestridda undantaget för æqualiteten, nämligen enskilda personers och kompaniers privilegier. Missnöje hade ock försports, att bestämmelserna om den ofria, halffria och helfria tullen icke i någon mon ändrats, samt att alla den svenska regeringens åtgöranden sanktionerats genom bestämmelsen »salvis regalibus et juribus» etc. Men angående dessa sista klagopunkter begärdes ingen »elucidation» På dessa förfrågningar svarade sändebuden, den 9 okt. (n. st.) Se bref fr. de nederl. amb. i Preussen af d. 15 nov. Bilaga t. Apbms bref., att de handlat enligt sin instruktion och erhållit bästa möjliga vilkor.

Karl Gustaf visade däremot sitt allvar med traktaten, i det att han icke blott tillbakavisade genast de nederländske ambassadörernas framställningar, utan äfven befalde sin resident i Haag att begära det understöd, som traktaten påbjöd gent emot Ryssland Bref af den 5 sept. g. st.: Riks Reg.. Denne förklarade dock med bestämdhet, att detta var en omöjlighet Apbms bref 2 okt. 1656., ty utgången af Rigas belägring afvaktades af Staterna, innan de ville taga ett beslut i en eller annan riktning Apbms bref 9 okt. Många ansågo, att om Riga kom i Rysslands händer, kunde handeln på Archangel flyttas dit och såge det därföre ej ogärna. Detta oaktadt ansåg Apbm, att Sveriges anseende i Haag skulle betydligt vinna på att Riga höll sig. Se Apbms bref 6 okt. och 30 s. m.. Appelboom ansåg det dock rådligast, att konungen påskyndade å sin sida ratifikationen och begärde därföre af honom så fort som möjligt ett ratifikationsinstrument Apbms bref 24 okt..Konungen hade dock redan, före ankomsten af Appelbooms bref, den 7 okt. i Frauenburg utfärdat ett dylikt, därtill föranledd af att ambassadörerna i Preussen vid sitt besök hos honom förklarat, att Staternas ratifikation vore för handen. Appelboom erhöll ratifikationen d. 5 nov. (n. st.) Apbms bref 24 okt.; Apbms bref 6 nov.; Konungens bref af den 20 sept. Riks Reg.. Kort förut hade residenten underrättat de Witt om, att ett ratifikationsinstrument från Karl Gustaf var snart att förvänta. De Witt blef högeligen förvånad och förklarade, att, hvad Generalstaterna anginge, kunde de ej ratificera, förrän de erhållit vederbörlig upplysning i åtskilliga punkter, hvilket Appelboom genast förklarade vara orimligt, då traktaten en gång var sluten Apbms bref 30 okt..

Resultatet af den ofvannämda komiténs förhandlingar framträdde slutligen i det bref, som afsändes till ambassadörerna i Preussen, enligt Generalstaternas resolutioner af den 26, 28 och 31 okt. Bref från Nederl. gesandterna af den 15 nov. 1656. Fins såsom bilaga till Appelbooms bref. Se äfven Apbms bref 6 nov. s. a., däruti man begärde, utom de ofvannämde I de Witts ofvan anf. bref af den 29 sept. elucidationerna, äfven uttryckligen, att det 1645 utfärdade privilegiet skulle upphäfvas, hvarigenom de svenskar, som bygde sina skepp så, att de dugde till krigsskepp, befriades från $^1/_3$ af tullen så väl för skeppen som för varorna. Tullarne reducerades »exacte ad taxam anni 1640», och tull-listorna på bägge sidor öfversågos och såsom »pars tractatus» bekräftades Se Staternas resolution af d. 28 okt. cit. af Apbm i hans bref 6 nov. 1656.. Slutligen skulle de

enskilda, som voro delägare af privilegierade kompagnier, icke betala mindre tull än Generalstaternas undersåtar, då det gälde varor, som icke ingingo i kompagniets, och dessutom skulle de kompagnier och enskilda personer, som privilegierades,

uttryckligen namngifvas. Generalstaterna hade samtidigt med Elbingertraktatens afslutande låtit sin flotta hemsegla men däremot kvarlemnat en besättning i Danzig, hvilket ej af svenskarne väl upptogs Se *Gralath* anf. st. sid. 566..

Generalstaternas ambassadörer befunno sig i Frauenburg Se ofvan anf. bref fr. sändebuden; jämte ett af den 27 okt. från d. s. Den 6 nov. anlände de till Danzig. Slingelandt hade rest hem efter traktatens afslutande, och *Dorp* förestod nu beskickningen. Se de Witts Brieven. vid emottagandet af underrättelsen om Staternas resolutioner. De hade där haft audiens och blifvit särdeles väl emottagna Se Bilaga t. Apbms bref. Bref fr. Frauenburg 27 okt.. De voro ock välvilligt stämda emot Sverige, hvilket tydligt framgår af det sätt, hvarpå de besvarade Generalstaternas ofvanmälte bref.

Ambassadörerna svarade nämligen, att bättre vilkor hade ej kunnat erhållas än de, man fått uti traktaten, och att Staterna borde påminna sig, att ambassadörerna icke gått utom sin instruktion vid fördragets uppsättande. De anmärkningar, Generalstaterna gjorde, voro ingalunda af den betydelse och det värde, som dessa förestälde sig.

Oaktadt privilegierna af 1645 angående byggandet af monterade skepp, funnos ej mer än 20 à 30 dylika skepp Riktigheten af denna ambassadörernas uppgift har ej varit möjligt att konstatera, då tull- och skeppslistor för denna tid saknas. Att förordningen om helfrihet å de s. k. monterade skeppen ej ansågs uppfylla sitt ändamål. Se Palmén anf. st. 90—92.. Däremot fans det små skepp, som åtnjöto frihet från $^1/_3$ af all tull, och som gingo mellan hamnarne i Östersjön. Upphäfvandet af privilegiet, angående dessa svenska skepp, var en sådan orimlighet, att ingen stat kunde gå in derpå, så att Generalstaterna kunde anse sig ha gjort en ganska stor vinst därmed, att dylika privilegier ej skulle i framtiden få utfärdas. — Att Staterna ej voro nöjda med år 1645 såsom utgångspunkt för tullbestämmelserna visade endast okunnighet om svenska tullförhållanden, då det var ett ytterst gynsamt år, emedan 1645 års förordning endast gjorde afseende på fartygsägarens, ej på fraktägarens nationalitet, och att den n. v. delningen i tre kategorier af tullsatser var att föredraga framför den gamla i fyra. — Ambassadörerna protesterade äfven mot att ordet »*circiter*» skulle kunna lemna en dörr öppen för de svenska tullförhöjningarne. Tvärtom, de voro förvissade om, att konungen skulle lika troget hålla dessa fordringar, som han skall vägra att göra några eftergifter i ett redan slutet fördrag. De redogjorde äfven i sina bref för kompagniernas ställning i Sverige och anmärkte, att det endast fans ett, nämligen tjärkompagniet, som var af någon större betydelse Ambasadörerne säga, att till och med tjärkomp. endast tillverkar 84 läster. Ett eget misstag, ty tillverkningen uppgick 1657 t. 6,300 läster tjära och 760 läster beck enl. *Fyhrvall:* Tjärhandelskompagnierna sid. 13. Skulle möjligen till Staterna endast utförts 84 läster? Äfven det otroligt.. Andra privilegier, som kunde angå Generalstaterna, voro stapelstädernas, men någon ändring angående dem var ej möjlig att erhålla. De varnade slutligen Staterna för att emot traktaten lemna Danzig någon hjälp. Slutligen förklarade de, att de icke veta, med hvem de skulle underhandla, ty rikskanslären hade aflidit I fältsjukan i Frauenberg den 23 oktober., och de öfriga svenska diplomaterna voro skingrade Bjelke hade rest på en ambassad till Sachsen. Banér och Rosenhane till Sverige. Se ambasadörernas ofvan anf. bref.. Oaktadt förklaringen uppsköto Staterna ratifikationen. Äfven Appelboom hade upphört att yrka därpå, anseende det vara den klokaste politiken Apbms bref 20 nov. 1656. »Ju kallare jag håller mig, ju bättre effekt lärer det hafva»..

Frågas kan nu, om man verkligen ville komma ifrån ratifikationen och om de framstälda elucidationerna medförde så stora handelsfördelar, att de en gångerhållna, skulle göra Staterna till Sveriges trogne bundsförvandt.

Att dömma af residenten Appelbooms rapporter torde uppfattningen häraf i Nederländerna varit delad. En del, och däribland de ledande statsmännen, sågo ingenting hällre, än att ratifikationen kunde på ett någorlunda hederligt sätt uppskjutas, ty Sveriges ställning var på en gång så fruktansvärd och så svag, att ej den skarpaste

politiker kunde uträkna händelsernas utveckling. En stor del af den nederländska köpmannaverlden brukade ej se politiken i stora drag. De tänkte på sin egen fördel och hade väntat större fördelar af en traktat med Sverige, än Elbingertraktaten erbjöd. Kunde de genomdrifva sina tillägg och förklaringar, hvarigenom den svenska handelns utveckling hämmades, och Sveriges benägenhet att gynna Englands handel kväfdes, lemnade de den nordiska jämnvigten och de svenska utvidgningsplanerna åt sitt öde och sågo med nöje ett förbund afslutas, som försäkrade dem om fred och ökad handel.

Vid elucidationerna framträda de olika intressena i Generalstaterna än klarare än vid självfva fördragets afslutande. Det nederländska parti, som af politiska skäl ville uppskjuta traktatens ratificering, visste dock i början att dölja sina verkliga önskningar under skenet af ett allvar och en ifver för ratifikationen, väl egnad att göra den politiska ställningen för mången oklar.

Till och med Appelboom trodde i början på Generalstaternas önskan att ratificera fördraget, och uppfattade först sedermera rätta halten af deras elucidationer. Det var provinsen Holland, särskildt staden Amsterdam, som motsatte sig ratifikationen, Zeeland samt städerna Rotterdam, Leyden och Dort stå däremot i det längsta på Sveriges sida. De Witt visade sig i hög grad opartisk och ville genomföra traktaten, ehuru med de förändringar, som han ansåg så väsentliga för den nederländskahandelns bestånd Apbms bref passim 1656, 1657. Zeeländaren *Huybert*, nederl. amb. i Preussen, var en varm vän till Sverige och åtnjöt ett stort anseende, så att han bidrog tvifvelsutan till sin provins hållning gent emot Sverige särskildt vid sin återkomst från Preussen. (Apbm 22 juni 57). Hans svåger, *Marignan*, var en af Apbms vänner, likaså en rik köpman, *Lambsen*, och presidenten från Gröningen, Herr *Schuylenborgh*. Apbms bref 7 sept. 1657 m. fl. ställen. Om de Witt se *Arend* anf. st. 539 och *Wicquefort* anf. st. 428.
Upplysande i afseende å Amsterdams och Rotterdams olika handelsintressen är, att då från Elbing 1657 gingo 59 fartyg till Amsterdam (de fleste med säd) gick 1 till Rotterdam. — Se räkenskapsboken för licenterna i Elbing 1657 i Kam. Arkivet.. Då meningarne i Nederländerna voro så delade, kunde de olika makternas residenter i Haag utöfva ett betydande inflytande på händelsernas utveckling. Det är måhända därföre här på sin plats att nämna några ord om den man, som under alla dessa år var Sveriges ombud i Haag.

*

IV.

Harald Appelboom till Forsmark, född 1612, blef svensk kommissarie i Nederländerna 1645 och resident i Haag 1652. Man kan om honom yttra, hvad han själf sade om landtgrefvens af Hessen resident i Haag, Joachim Wicquefort, att han var »courant, odorant et pénétrant dans les affairs» Utdrag af bref från Appelboom, tryckt hos *Vreede:* Inleiding tot eene geschiedenis etc. II 2; bilaga sid. 138.. I hans brefväxling med konungen och rådet, med Oxenstjerna och Bjelke, kan man se, huru många personliga vänner, han lyckats förskaffa sig i Holland, och hvilken fientlighet han ägde att för sin regerings räkning utforska den nederländska regeringens görande och låtande. Då han endast hade helt handelns bestånd Apbms bref passim 1656, 1657. Zeeländaren *Huybert*, nederl. amb. i Preussen, var en varm vän till Sverige och åtnjöt ett stort anseende, så att han bidrog tvifvelsutan till sin provins hållning gent emot Sverige särskildt vid sin återkomst från Preussen. (Apbm 22 juni 57). Hans svåger, *Marignan*, var en af Apbms vänner, likaså en rik köpman, *Lambsen*, och presidenten från Gröningen, Herr *Schuylenborgh*. Apbms bref 7 sept. 1657 m. fl. ställen. Om de Witt se *Arend* anf. st. 539 och *Wicquefort* anf. st. 428.
Upplysande i afseende å Amsterdams och Rotterdams olika handelsintressen är, att då från Elbing 1657 gingo 59 fartyg till Amsterdam (de fleste med säd) gick 1 till Rotterdam. — Se räkenskapsboken för licenterna i Elbing 1657 i Kam. Arkivet.. Då meningarne i Nederländerna voro så delade, kunde de olika makternas residenter i Haag utöfva ett betydande inflytande på händelsernas utveckling. Det är måhända därföre här på sin plats att

nämna några ord om den man, som under alla dessa år var Sveriges ombud i Haag.

*

IV.

Harald Appelboom till Forsmark, född 1612, blef svensk kommissarie i Nederländerna 1645 och resident i Haag 1652. Man kan om honom yttra, hvad han själf sade om landtgrefvens af Hessen resident i Haag, Joachim Wicquefort, att han var »courant, odorant et pénétrant dans les affairs» Utdrag af bref från Appelboom, tryckt hos *Vreede:* Inleiding tot eene geschiedenis etc. II 2; bilaga sid. 138.. I hans brefväxling med konungen och rådet, med Oxenstjerna och Bjelke, kan man se, huru många personliga vänner, han lyckats förskaffa sig i Holland, och hvilken fientlighet han ägde att för sin regerings räkning utforska den nederländska regeringens görande och låtande. Då han endast hade heltobetydliga penningemedel Klagomål öfver brist på penningar för att muta, särskildt »medlemmar af den holländske vergaderingen» förekomma ideligen i hans bref, tillika med försäkringar, att Sveriges sak skulle äga afgjord framgång, om blott penningar erhöllos. »Memorial kunna ej ha någon verkan, då de ej understödjas af reala medel». (2 okt. 56). I samma bref säger Apbm, att konungen visserligen frikostigt nog föreslagit honom att hugna de svenska anhängarne med löften om gods i Preussen, men Apbm anmärker, att Holländarne äro alt för sluga för att lockas af dylika löften. »Med 6000 rdr däremot är det intet tvifvel, att E. M. skulle vinna reel och god effekt». Pufendorff nämner, att Apbm en gång fått en större summa till utdelning. När det skett, kan jag ej af Appelbooms bref inhemta. Där fins endast klagomål öfver penningebrist, äfven för egen räkning, ty hans egna affärer voro dåliga, och han begär ofta hjälp af konungen. till sitt förfogande, måste man antaga, att det hufvudsakligen var genom sin personliga älskvärdhet och öfvertalningsförmåga, som han lyckades förskaffa sig vänner och Sverige anhängare så väl bland Generalstaternas deputerade som bland de utländske ambassadörerna. De mest sekreta resolutioner och bref lyckades han erhålla i afskrift Beuningen varnar redan i ett bref af den 13 febr. 1654 de Witt (se anf. st.) för Appelbooms nyfikenhet, ty han relaterar alla particuliere samtal (»Apbm werdt geseidt in geen saecken neerstiger te syn als in’t overschryven van alle particuliere discourssen»). Ett exempel på den tidens samvete anför Apbm på ett ställe: En deputerad från Holland hade med största skyndsamhet infunnit sig hos Apbm för att meddela honom en hemlig skrifvelse, innan han begaf sig upp i vergaderingen för att svära dess hemlighållande (!).. Särskildt egendomligt är det, att Appelboom stod väl med det oraniska partiet, men den gamla änkehertiginnan af Oranien, som var själen i detta parti, synes hafva funnit ett stort behag i hans sällskap. Hon sade sig ofta vara en stor vän af Sverige, ehuru väl graden af hennes vänskap växlade, då den hufvudsakligen berodde på förhållandet mellan hennes måg kurfursten och Karl Gustaf.

Hvad de andre sändebuden i Haag beträffar, så synes det, att döma efter Appelbooms brefväxling, som om de danska residenterna *Charisius* och *Rosenvinge* ejägt någon större diplomatisk förmåga och, att Beuningens rapporter ifrån Danmark inverkade mera till detta lands förmån i Haag. Hvad de fransyska och engelska ambassadörerna *de Thou* och *Downing* angå, så voro de personliga vänner till Appelboom, hvilket antagligen bidrog till den vänliga stämning, de i det längsta visade emot Sverige Se Apbms bref passim. — »Man är här nu så inklinerad för de danske att fast de än allenast sända en oxe hit, så skall den väl kunna göra deras affaires». (Om Rosenvinge). Apbms bref 5 okt. 1657. — Om *de Bye* säger Apbm: »qu'il passe pour un homme pas trop sage et capable, se souciant peu des affaires de sa charge». Se Vreede anf. st. bil. 34, där Apbms omdömen öfver flere samtida är anförd. — *Weiman*, som af utgifvaren af Urk. u. Act. anses ss. kurfurstens af Brandenburg skickligaste diplomat, nämnes eget nog sällan af Apbm..

Intet bättre bevis finnes för det anseende, Appelboom åtnjöt bland de samtida diplomaterna i Haag och för vikten af de tjänster, han där ansågs göra sitt fädernesland, än den ifver hvarmed man grep det tillfälle, som vissa i Danmark under våren 1657 anhållna bref erbjödo, för att söka förmå Appelboom att lemna Haag, eller konungen att återkalla honom.

Den diplomatiska notvexling, som uppkom genom dessa i Danmark intercepterade bref, var ej utan betydelse för de svensk-nederländska förhandlingarnes utveckling, men den har ock, i sina detaljer sedd, ett eget intresse genom det ljus, som den kastar öfver Appelbooms ställning uti Haag. Af detta skäl meddela vi här i dess sammanhang denna episod af de svensk-nederländska förbindelserna.

Danskarne lyckades, sedan kriget utbrutit våren 1657, uppsnappa några bref, som Appelboom skrifvit till svenska rådet daterade Haag 1, 4, 8, 12 och 15 juni 1657 Bref af Apbm. R. A. af den 26 juni; häri nämnes ej brefvet af 1 juni. Pufendorff säger att det var *ett* bref.. Dessa bref, eller åtminstone några afdem, öfversattes och öfversändes till Nederländerna Bref af den 1 och 4 juni finnas i Kongl. Bibl. anf. Saml. tryckta i Leyden s. å. och öfversatta till tyskan »med flit».. Det var möjligen Conrad von Beuningen, som var upphofsman till denna åtgärd. Brefven innehöllo åtskilliga yttranden om den holländske falheten »Es sind Personen die man nun mit einem geringer zu E. M:s Devotion und Dienste beibehalten kann». — Se bref af den 1 juni i Kongl. Bibl. anf. Saml., hvilka, då de upplästes i Generalstaternas församling och sedan de blifva kända i Haag, uppväckte en storm af ovilja mot Appelboom, hvaraf naturligtvis det land, som han representerade, fick sin beskärda del. För att skaffa sig ett stöd i sitt kinkiga läge, skref Appelboom till Karl Gustaf med begäran, att han skulle försvara sin minister liksom Gustaf Adolf vid ett liknande tillfälle försvarat Camerarius Apbms bref 2 juli och 27 aug. och ej lyssna till Staternas fordran, att han skulle återkallas från Haag.

Appelboom inlemnade flera memorial till Staterna för att urskulda sig för brefvens innehåll och påvisa det orättmätiga, som låg i danskarnes tilltag Pufendorff anf. st. IV § 93. Apbms bref 20 och 24 aug.. Han urskuldade sig med, att det endast var kopior af kopior och därtill öfversättningar, som de deputerade läst, och att de således ej hade rätt att döma hans bref såsom de gjorde. Appelboom hade sagt, att man skulle kunna vinna många med penningar, och att de danske och spanske kunde mycket uträtta, därför att de hade sådana, men att gifva penningegåfvor, det var ju en sak, som brukades öfver hela verlden.

Appelboom klagade, att man ej ville »agnoscera honom såsom publik minister» Apbms bref 3 augusti.. Det fans dock ett parti, som ogillade danskarnes åtgärd att borttaga brefven, och till detta parti hörde själfva de Witt Apbms bref 29 juni 57.. Flere personer

misstänktes för att vara de af Appelboom omtalade, ock oron var allmän Så måste Appelboom skrifva och begära ett skyddsbref för *Leo di Aitzema* (historieskrifvaren), som för sina tjänster åtnjutit pension af Sverige sedan Kristinas tid. Apbm bref 6 juli. Aitzema erhöll och ett dylikt (se Apbm bref 20 aug. 1657)..

Den 16 augusti n. st. förevar saken i Generalstaterna, och följande dag utfärdades en resolution, enligt hvilken man ej skulle emottaga något memorial af Appelboom *inom* en månads tid, så vida det ej skulle på ett mera inflytelserikt sätt beröra Sveriges och Generalstaternas intressen, och sedan affärdades härom en skrifvelse till Karl Gustaf Generalstaternas bref, Hollandica. R. A. — »Harald Apbm, die injuriense ende schandaleuse Brieven van haer en haere Republiche soude geschreven hebben, hem naemen de onbequam tot vordre onderhoudinge van de oude vriendschap, ernstlich deswegen versoekende, dat K. Maj. den selven aldererstens van der macht nemen ende behoorlich straffen.». Ordalagen i resolutionen voro således temligen obestämda, och det memorial, som Appelboom inlemnade den 15 sept. n. st., blef verkligen, ehuru efter några protester, antaget Apbms bref 17 sept. Apbm inlemnade ett försvar 17 aug. n. st.. Appelboom klagade dock i sina bref, att han nu fått många fiender, som intet försummade för att »göra honom odieux» Apbms bref 28 sept. — Bland dessa fiender, nämner han Vosius Beuningen, Heinsius, Silvercrona och le Blom, hvilka han säger sig hafva varit till sammans med i Stockholm och hvilka redan under drottn. Kristinas tid hafva olofligen läst hans rapporter.. Karl X ansåg sig ej behöfva gifva vika i denna punkt för det nederländske missnöjet. Ett bref från honom, dateradt Flensburg den 6 sept., ankom till Haag den 19 sept. Apbms bref 1 okt. Konungens bref, tryckt s. å. både på svenska och latin. Finnes i Kongl. Bibl. anf. Samling. Brefvet är äfven dateradt Fredrikssodde 28 aug.. Det var affattadt såsom svar på Generalstaternas ofvannämda skrifvelse och konungen förklarar däruti, att han ärnar afbryta alla underhandlingar med de nederländske sändebuden i Preussen till dess Appelboom blifvitåterinsatt i sina rättigheter, och att han anser, att Appelboom vid alla tillfällen endast handlat enligt sin pligt och fullgjort

sina skyldigheter såsom Sveriges resident. — Efter detta brefs ankomst beslöt man emottaga Appelbooms memorial, ehuru dock ej utan att olikhet i meningarne därom uppstod. Ej häller ville man ur protokollet borttaga anklagelserna emot honom, enär det ansågs, att man därigenom erkände sanningen af Appelbooms påståenden Apbms bref 1 okt..

Röster höjde sig ock för att låta de nederländska sändebuden i Preussen hemresa utan afsked och ej lemna det minsta afseende vid konungens bref. Småningom tog denna antisvenska sinnesstämning öfverhand hos Generalstaterna, och den 19 oktober n. st. 1657 Brefvet fins i Riksarkiv. bland Generalstaternas bref, Hollandica. afläto de en ganska skarp skrifvelse till konungen, däri de klaga öfver Appelboom »Residentem minus commodum, minusque idoneum sibi videri existimant». och öfver att deras oskyldiga sändebud få lida för den andres opassande uppförande, och att Appelbooms mottagande i Haag skulle alldeles bero af det emottagande ambassadörerna hade rönt hos konungen.

Karl X Gustafs ställning hösten 1657 var temligen trygg, men en förbindelse med Generalstaterna ansåg han sig dock ej kunna undvara. Ännu mindre kunde Staterna vara utan förbindelse med konungen. Han svarade ock på de nederländske sändebudens föreställningar af den 15 november genom att tre dagar senare mottaga dem i audiens i Wismar *Arend* anf. st. 536. Ambassadörerne tillbringade den tid, de voro i onåd hos svenske konungen, i Lübeck. Karl Gustafs bref till Apbm af den 19 nov., g. st. (R. A. Hollandica). Enligt Aitzema hade de erhållit ett nytt missiv af Staterna af den 15 nov. n. st.. Detta åtgörande tillika med

hans segrar under vintern och Staternas behof af förbindelse med Sverige sköt frågan om de tagna brefven i bakgrunden, och Appelboom återfick sin forna ställning i Haag.

*

V.

Vi återgå nu till förhandlingarna angående Elbingertraktatens ratifikation.

Den 22 jan. n. st. afhandlades ratifikationsfrågan i Generalstaterna tillika med ett af Hollands ständer uppsatt elucidationsförslag. De deputerade från Zeeland hade ock inlemnat ett förslag, i det allra närmaste likt Hollands. Frieslands och Overryssels deputerade förklarade däremot, att de ej hade någon order från sina kommittenter angående denna fråga. Endast Gröningen ratificerade traktaten utan vilkor. De öfriga provinserna sade sig ej vara färdiga med sina »avis» Apbms bref 22 och 26 jan. 1657..

Den 24 jan. n. st. beslöto dock Generalstaterna, att man skulle afsända v. Slingelandt till konungen med en högtidlig anhållan om de elucidationer, som af Holland blifvit uppsatta, v. Slingelandts resa inställdes likväl, men elucidationerna utan bifogad ratifikation afsändes till konungen Apbms bref 26 jan. och 5 febr. Generalstaternas resol. finnes ss. bilaga t. Apbms bref..

Friesland biföll likväl kort därefter traktaten »pro ut jacet» och yrkade ifrigt, liksom Utrecht och Geldern, på en ratifikation utan elucidationer Apbms bref 26 febr. och 5 mars. »De andre voro perplexe».. Appelboom hade i det längsta icke velat tro, att Staterna skulle på allvar fordra elucidationer utan att ratificera, men, när så syntes vara fallet, råder han konungen att gå Staternas önskningar till mötes, ty därigenom skulle de »bättre hans segrar under vintern och Staternas behof af förbindelse med Sverige sköt frågan om de tagna brefven i bakgrunden, och Appelboom återfick sin forna ställning i Haag.

*

V.

Vi återgå nu till förhandlingarna angående Elbingertraktatens ratifikation.

Den 22 jan. n. st. afhandlades ratifikationsfrågan i Generalstaterna tillika med ett af Hollands ständer uppsatt elucidationsförslag. De deputerade från Zeeland hade ock inlemnat ett förslag, i det allra närmaste likt Hollands. Frieslands och Overryssels deputerade förklarade däremot, att de ej hade någon order från sina kommittenter angående denna fråga. Endast Gröningen ratificerade traktaten utan vilkor. De öfriga provinserna sade sig ej vara färdiga med sina »avis» Apbms bref 22 och 26 jan. 1657..

Den 24 jan. n. st. beslöto dock Generalstaterna, att man skulle afsända v. Slingelandt till konungen med en högtidlig anhållan om de elucidationer, som af Holland blifvit uppsatta, v. Slingelandts resa inställdes likväl, men elucidationerna utan bifogad ratifikation afsändes till konungen Apbms bref 26 jan. och 5 febr. Generalstaternas resol. finnes ss. bilaga t. Apbms bref..

Friesland biföll likväl kort därefter traktaten »pro ut jacet» och yrkade ifrigt, liksom Utrecht och Geldern, på en ratifikation utan elucidationer Apbms bref 26 febr. och 5 mars. »De andre voro perplexe».. Appelboom hade i det längsta icke velat tro, att Staterna skulle på allvar fordra elucidationer utan att ratificera, men, när så syntes vara fallet, råder han konungen att gå Staternas önskningar till mötes, ty därigenom skulle de »bättreförstå och observera traktaten samt evitera all dispyt och missförstånd och förtaga all jalousi samt gifva god konfidens och förtrolighet» Apbms bref 22 jan. Appelboom rådde förut konungen att göra Staterna »perplexe» med motpunkter, såsom att Sverige skulle få fritt trafikera i Ost- och Väst-Indien, att 7 art. i Stockholmsfördraget noga skulle iakttagas etc. Se Apbms bref 5 jan..

Till Danzig ville dock ej Staterna lemna några subsidier, ehuru därom alt fortfarande underhandlades Apbms bref 19 jan. De danziske deputerade rådde därföre med understöd af de Witt Danzig att inkludera sig i traktaten.. Äfven ett af v. Beuningen utkastadt alliansförslag emellan Danmark och Generalstaterna vågade de Witt själf ej uppläsa i Hollands »vergadering» Bref fr. de Witt 27 febr. Se de Witts Brieven; Apbms bref 29 jan.. Man var dock betänkt att iordningställa flottan i fall den kunde behöfvas Apbms bref 23 febr..

Emellertid förhandlade de nederländske sändebuden med Karl X om de från Nederländerna komna elucidationspunkterna, efter att de förgäfves sökt enligt sin regerings önskan medla fred Enligt resol. af den 18 nov. 1856. Se *Aitzema* anf. st. VII sid. 687. — Dorp skref den 27 mars 1657: »Konungen af Sverige skall med alla medel söka bibehålla sig här och aldrig komma, efter hvad han själf säger, att sluta en stumsdorferfred». Se de Witts Brieven sid. 488..

Dessa elucidationspunkter voro de första, som formligen framlades inför Karl Gustaf, men i själfva verket voro de, såsom vi sett, de andra i ordningen, som af Generalstaterna blifvit uppstälda. De innehöllo en begäran: 1) att få utgå från 1640 års tulltaxa och att få densamma, jämte reglemente för tullvisitationerna insererade i fördraget; 2) att Staterna uttryckligen skulle förklaras såsom den mest gynnade nationen; 3) att kompagnier i allmänhet och särskildt tjärkompagniet skulle upphäfvas; 4) att Danzig med eller mot sin vilja skulle

inkluderas Apbms bref 5 febr. (g. st.?) Pufendorff anf. st. IV § 87 framställer punkterna något utförligare, och ej alldeles lika. Ingenstädes har jag funnit dem in extenso. — Ratifikationen skulle äga rum inom fyra månader enl. traktaten.. Jämförda med föregående anmärkningar finna vi att såväl mom. 1) som 3) blifvit något skärpta.

Elucidationspunkterna ansåg emellertid konungen omöjliga att antaga. Det vore något inom den diplomatiska verlden oerhördt och kunde gifva anledning till »främmande spekulationer och gissningar». Ville blott Staterna ratificera, skulle elucidationerna *sedan* kunna tillfogas Se Huyberts och Isbrandts rapport, dat. Marienburg den 20 febr. (n. st.?). Bilaga t. Apbms bref. — Sändebuden hade förhandlat dels med konungen, dels med *Bengt Oxenstjerna, Björnclou* och *Coyet*. — Rapporten innehåller en vidlyftig redogörelse för den ordväxling, som uppstått i anledning af Staternas begäran om tjärkompagniets kassation och om Danzigs inklusion. — Af de nederl. sändebuden var *Dorp* i Danmark, de andra bägge hade varit hos kurfursten i Königsberg en tid. Se bref fr. Dorp 3 jan. Bilaga t. Apbms bref.. Tjärkompagniet ansåg konungen stod alldeles utanför Elbingertraktatens område och var dessutom alldeles omöjligt att upphäfva; hvad Danzig angick ansåg han, att staden inneslutits i

förbundet, ej blott för att skydda handeln såsom Staterna påstodo, utan för att iakttaga neutralitet i kriget.

I en skrifvelse af den 27 febr. förklarade slutligen konungen, att han ville vara så tillmötesgående som möjligt och ville ej sätta sig emot, att man utgick vid tullsättningen från 1640 års taxa, blott man ej insererade ordinantien och taxan i fördraget, ty dessa ansåg han nu vara olämpliga, sedan danskarnes tullfrihet hade upphört genom freden i Brömsebro. Uti ofvannämnde stadga förekom nämligen, att inga främmande, som utskeppade gods, skulle betala tull, utan allenast svenska borgare, som försålde godset. Denna förordning, ehuru alltid betungande, hade dock haft något skäl för sig, så länge danskarne hade tullfrihet, nu däremot skulle den omintetgöra verkan af den olika tullen på svenska och

utländska skepp. Förordningen om certifikat, som däri förekom, vore ock nu mera alldeles onödig, liksom såväl listan som ordonantien erbjöd en hel mängd andra ofullständigheter och brister, hvaraf en del kunde vara menliga för nederländarne själfva. Konungen skickade dem likväl listan af 1640 och ordonantien med nödiga förändringar. Hvad Danzigs inklusion angick, ville ingen den hällre än konungen, dock förordade han, att staden skulle ersätta honom för de utgifter, dess fiendtligheter Angående dessa se *Gralath* anf. st. II sid. 566 och följ., sedan fördragets afslutande, förorsakadt honom. — De öfriga frågorna bevärdigade konungen ej med svar Se konungens bref t. Appelboom dat. Marienburg d. 27 febr. Riksreg.; Apbms bref af den 26 och 27 mars. I det sistnämda brefvet omtalas ett instrumentum elucidationis, som Appelboom erhållit af konungen. Antagligen af lika innehåll med brefvet af den 27 febr..

Det sätt, hvarpå konungen besvarat 1. och 4. punkterna i Staternas elucidationskoncept, fann man i Haag tillfredsställande. Däremot kände sig holländarne svikna i sina förhoppningar rörande de andra frågorna, särskildt hvad tjärkompagniet beträffar Apbms bref 27 mars. Inlemnade ett mem. 12 mars n. st. om ratifikation..

Zeeland ratificerade likväl nu fördraget med de erhållna elucidationerna Apbms bref 30 mars.. Hollands deputerade kunde dock ej förmå sig härtill. De föreslogo, att man skulle söka utverka, att tjärkompagniets privilegier ej skulle få förlängas, efter som man ej kunde erhålla deras kassation Tjärkompagniets privilegier voro utverkade på 20 år, från 1648..

Angående »terminus a quo» hade Karl Gustafs upplysningar framkallat en reaktion. Året 1646 var verkligen bättre såsom utgångspunkt än föregående år, och förargelsen var allmän, att man af brist på svenska tullistor bråkat onödigtvis Apbms bref 9 och 16 april; de Witts bref 6 april. Se de Witts Brieven V..

Danmark var ej utan skuld i dessa Staternas försök att undanskjuta ratifikationen. Denna makt var lika angelägen om att motarbeta ett svenskt-nederländskt förbund, som Staterna voro angelägna, att ej ett svenskt-danskt förbund, hvarom underhandlades i Köpenhamn under Brandenburgs bemedling, komme till stånd. v. Beuningen var med sina bref och rapporter outtröttlig, i att motarbeta Sverige både i Köpenhamn och Haag Se Apbms bref 29 jan., 12 febr., 2 och 6 april; v. Beuningens bref i *Becker* anf. st. Något nytt förbund ville Staterna dock ej, såsom ofvan anmärkts, afsluta med Danmark. Däremot läto de danskarne under hela våren 1657 obehindradt värfva och utrusta skepp i Nederländerna. Skeppen erhöllos af enskilda personer i Amsterdam, hvilka i sin tur uppköpte dem af amiralitetet, ett fintligt sätt att kringgå en öppen brytning med Sverige Apbms bref 4 maj. Ammunition fingo dock ej danskarne, såsom de begärde, utföra tullfritt. Se Apbms bref 9 april. — På sina protester mot rustningarne fick Apbm det svar, att det stode svenskarne fritt att göra sammaledes. Apbms bref 4 maj.. Genom dessa rustningar, hvarpå de holländske köpmännen hade stor förtjänst, stärktes ej obetydligt det danska inflytandet Apbms bref 4 juni. Redan ryktet om att danske konungen skulle rusta i Holland stärkte det danska partiet derstädes. Se Apbms bref 19 jan., och det hade varit förmonligt för Karl X, om också han hade kunnat vid denna tid beställa fartyg i Holland Appelboom uttrycker sin sorg öfver, att han ej kan befordra sitt lands intressen af brist på penningar (Apbms bref 7 maj). »För 300,000 rdr kunde en flotta erhållas» (27 juli). — Konungen begärde i en skrifvelse af den 20 juni t. Appelboom underrättelse om, huru många svenska fartyg funnos i nederl. hamnar. Konungen ville gärna förhyra dessa, men några nederl. fartyg hade han ej råd att beställa. — Han hade äfven den 4 juni skrifvit och frågat Laurens de Geer, Louis de Geers son, om han ville på samma vilkor som fadren utrusta en flotta. De Geer gaf ett undvikande svar (2 juli), och härvid tyckes saken

hafva stannat. Apbm fick dock 13 juli 3,622 rdr till värfning.. Penningar, som

danskarne önskade låna, kunde de dock ej erhålla, men i stället fick den skicklige amiral *Tromp* tillåtelse att gå i dansk tjänst och föra befäl öfver de af Danmark förhyrda 12 skeppen Apbms bref 14 maj..

Förgäfves inlemnade Appelboom den 31 maj n. st. ett memorial mot utrustandet af skepp och värfvandet af folk för Danmarks räkning Finnes ss. bilaga t. Apbms bref.. Han förklarade däri, att det stred såväl mot forna allianser som mot Elbingertraktaten. — Appelboom började dock nu på att misströsta om nämde traktats ratifikation och Staternas förhållande till Danmark tyckes hafva öppnat hans ögon i detta hänseende »Elucidationerna äro endast illusioner för att vinna tid och därunder favorisera Danmark, men Eders Majestät gör mycket väl till att alta mente simulera och dirigera det: artem arte deludendo», skrifver Appelboom den 14 maj till Karl Gustaf. Han ansåg dock att en ratifikation var möjlig »per pluralitatem votorum»..

Såsom sagdt är, Generalstaternas flotta hade då den afseglade från Östersjön, lemnat en besättning i Danzig. Dess återkallande borde naturligen vara första steget, hvarigenom Generalstaterna skulle visa sitt allvar i förhandlingarne med Sverige. De provinser, som voro vänligt stämda emot Sverige, hade ock flera gånger yrkat på återkallandet af trupperna Apbms bref 14 maj. — »Prov. Zeeland, Friesland och Gröningen vilja ej bestå någon garnision i Danzig». Apbms bref 21 maj.. Holland satte sig dock med bestämdhet däremot, och flere officerare ditsändes samt en ny anförare efter den förres, Percivals, död Apbms bref 6 mars och 27 april..

Elucidationsförhandlingarne fortsattes emellertid. En ny instruktion afsändes till Marienburg, daterad 16 maj n. st., hvari utom de gamla, nya elucidationspunkter framstäldes Apbms bref 18 maj. Instruktion tryckt hos *Aitzema* VIII, 895..

Staterna begärde nämligen nu 1640 års taxa för till Sverige inkommande varor, samt rättighet förGeneralstaternas undersåtar att begagna sig af forordningen om de monterade skeppen, eller ock att denna förordning upphäfdes. — Staternas första begäran var väl uttänkt, ty 1640 års taxa var egentligen fördelaktig för utgående varor; däremot var 1645 års förordning i andra fall mera tidsenlig.

Samtidigt hade ambassadörerne i Marienburg hemsändt ett svenskt ratifikationsförslag, som afhandlades af Generalstaterna, hvilka dock funno det dunkelt, särskildt angående Danzig Apbms bref 21 maj. Konungen fasthöll att Danzig fiendtligheter borde upphöra..

Den 28 maj framlemnade de nederländske ambassadörerna till de utsedda svenska underhandlarne, Bengt Oxenstjerna och Björnclou, det erhållna elucidationsprojektet. Den 18 uppsatte Karl X ett ratifikationsprojekt med elucidationer. Mot Staternas sista begäran anfördes, att en »terminorum divisio», aldrig varit påtänkt vid fördragets afslutande och att den medförde en mängd svårigheter. Den 22 juni kollationerade bägge parterna ett förslag, men något resultat kunde ej uppnås, enär de ej kunde enas rörande de monterade skeppen. De nederländske ambassadörerna önskade att uti det i elucidationen förekommande uttrycket: »sed immunitates et privilegia talibus navibus concessa in pleno suo vigore manebunt», skulle orden »talibus navibus concessa» bortfalla. Äfven önskade de, att det särskildt skulle stipuleras, att äfven nederländske undersåtar skulle få åtnjuta fördelarne med de monterade skeppen. Detta motsatte sig Karl X bestämdt Det svenskt sinnade partiet i Haag bad dock konungen att ratificera och gå in på Staternas fordringar. Apbms bref 26 juni.. »Cederade vi dem dette, skref han till Appelboom, skulle nederländske inbyggare sätta sig i hop och uthugga våra skogar, med myckenheten af sina monterade skepp segla våra skepp ur farvattnet och göra dem alla onyttige; de nederländske monterade skeppen åtnjuta den förmon uti tullfriheten som armatis navibus ärförunnad och vi mista däraf vår tull, och äfven i krigstid blifver det högst betänkligt» Karl Gustafs bref t. Apbm 4 juli (R. A. Hollandica) och Apbms bref 26 juli. — Underhandlingarne fördes i Thorn..

När Karl Gustaf skref detta bestämda bref till Haag var dock ej hans ställning lysande. Polen var till stor del förloradt, Brandenburg visade sig såsom en tvetydig vän, och den lättnad kejsarens död medfört hade motvägts af den köld England och Frankrike visade Karl Gustaf, då han ej ville vända sina vapen mot Österrike. Dessutom hade han sedan i juni månad fått en ny fiende uti Danmark. Underrättelsen om det dansk-svenska krigets utbrott

väckte ingen förvåning i Haag. Staterna hade väntat på detsamma och de viste, att deras sändebud i Köpenhamn arbetat i detta syfte. Kriget ökade lifligheten af de danska underhandlingarne i Haag. Rosenvinge skulle nu återigen söka att upplåna penningar Apbms bref 30 juli, 13 aug., 17 sept. Danmark begärde 800,000 Rdr mot 4 proc. och sundstullen i pant.. Han erhöll dock endast resterande subsidier Åtminstone låntes penningarne under detta namn. Apbms bref 26 Okt. — På enskild väg lånade Danmark dessutom 1,000 gulden. Se Apbms bref 28 sept., och icke en gång detta beviljades honom utan protester från städerna Leyden, Harlem och Rotterdam Apbms bref 8 Okt. »De danske ministrar löpe omkring såsom rytande lejon, ropande alt om secours och hjelp». Apbms bref 5 okt..

Den allmänna meningen var, att Holland och Amsterdam i hemlighet lofvat att ej öfvergifva Danmark. Säkert är, att några af det sammankallade amiralitetet redan nu ville skicka en flotta till Danmark mot Sverige Apbms bref 13 juli., och att det endast var därför att man var öfvertygad om, att de östra provinserna skulle bestämdt sätta sig däremot, som frågan fick förfalla Apbms bref 6 juli.. Det danska sändebudet lyckades verkligen den 17 juni, att afsluta

den s. k. *ampliationstraktaten* emellan Danmark och Nederländerna. Denna traktat var lika med dem som förut blifvit emellan nämda länder afslutade, utom att understödet var ökadt ifrån 4 till 7,000 man Apbms bref 6 juli. Tryckt hos Aitzema VIII 812.. Efter denna traktats afslutande ansågo Hollands ständer, att sändebuden i Danmark kunde återkallas, men denna deras uppfattning ledde dock ej till något åtgörande å Generalstaternas sida Bilaga t. Apbms bref. Hollands staters resol. 11 och 12 juli..

Det blef nu Appelbooms uppgift att förhindra ratificerandet af denna traktat liksom de danska residenterna arbetade på att Elbingertraktaten ej ratificerades Apbms bref 17 sept..

Staterna ansågo, att det bästa medlet för att kunna uppträda såsom medlare emellan Sverige och Danmark — och ju svagare Danmark visade sig vara, desto ifrigare blef man, att kriget *ej* skulle fortsättas — var att Elbingertraktaten med dess elucidationer var afslutad. Hollands stater inbragte också ett »avis» till Generalstaterna om elucidationerna, däri de låtit frågan om de monterade skeppens likställighet med andra skepp falla Apbms bref 6 och 13 aug. Apbm ansåg att nu var deras önskan att ratificera, allvarlig., och skrefvo Staterna till sina ambassadörer den 3 aug. n. st., att de utan uppskof skulle ratificera traktaten för att sedan med kraft medla mellan de stridande Apbms bref 6 och 13 aug..

Redan i en Generalstaternas resolution af den 28 juni n. st.Bilaga t. Apbms bref. Likaledes i en resol. af d. 27 mars n. st. hade de uppmanats att söka medla mellan de stridande makterna i norden, och samma befallning hade afgifvits till ambassadörerna i Danmark Apbms bref 6 aug.. De nederländske sändebuden i Preussen hade dock stått vanmäktige i sina försök, allra hälst som det dröjde innan de erhöllo nya ordres i afseende å ratifikation ochelucidationer Bref fr. amb. i Preussen af d. 24 juli (n. st.). De voro då oroliga för att de ej erhållit några bref, enär tillfälle då erbjöds dem att underhandla med Björnclou i Stettin. Bilaga t. Apbms bref. efter juni månads fruktlösa underhandlingar. Då dessa slutligen anlände, reste sändebuden öfver Lübeck för att uppsöka konungen Bref fr. amb. i Preussen, Danzig 28 aug. (n. st.) Bilaga t. Apbms bref.. Ratifikation mötte dock nu rent formella svårigheter, enär provinsen Zeeland genom sin ofvannämda resolution förenat traktaten med elucidationer, olika de holländska, och två af de andra staterna ratificerat utan elucidationer. I annat fall är det möjligt, att såväl Staterna som Karl Gustaf i detta nu ratificerat Apbms bref 17 sept. för att känna ett ögonblicks lugn. Något egentligt inflytande på händelsernas utveckling torde dock en ratifikation under dåvarande förhållanden knapt utöfvat. Vissa yttranden i Appelbooms ofvan omtalade i Danmark tagna bref hade gjutit olja i elden och förbittrat ytterligare sinnesstämningen i Haag mot Sverige under sommaren 1657. Dessa yttranden hade tagits såsom en kärkommen förevändning af det danskvänliga partiet, som ej vågade komma fram med nya elucidationer. Ratifikationsunderhandlingarne afbrötos dock ej genast. Den 4 juli, 3 aug. och 15 sept. (alt n. st.) inlemnade Appelboom memorial.

Helt annat blef förhållandet, då konungen i sin redan nämda skrifvelse af den 6 sept. förbjöd de nederländske sändebuden tillträde till sin person Ankom d. 29 sept. n. st. »Rätt och solid, men något för skarp», skref Apbm 1

okt.. Detta bref framkallade i Haag en allmän oro, att man ej skulle få deltaga i blifvande fredsunderhandlingar. Ett mäktigt parti önskade af denna orsak en ratifikation och till detta parti hörde den försiktige de Witt De Witt hade förut för Appelboom uttryckt sitt ogillande af danskarnes uppförande, framhållit sin fredskärlek, samt visat sig ytterst artig mot den svenske residenten. Apbms bref 29 juni och 3 aug. — Många voro dock förbittrade mot Sverige i anledning af att konungen kunde jämföra en resident och tre extra ordinarie ambassadörer, »hvilka, såsom de sade, intet peccerat utan skrifvit rapporter, som kunde varit dikterade af konungen själf». (Apbms bref 5 okt). Appelboom anmärker häremot, att en konungs minister måtte väl vara mycket för mera än republikers ambassadörer. Apbms bref 19 okt..

Genom en resolutiou af den 5 okt. n. st. återkallades trupperna från Danzig Apbms bref 8 okt. och den 15 okt. n. st. beslöto Generalstaterna att afsända en skrifvelse till konungen af Sverige, i och för hvars framlemnande deras ambassadörer skulle söka audiens hos konungen Apbms bref 22 okt.. De anhöllo om traktatens ratificering, likväl med det tillägg, att traktaten först skulle träda i verket vid undertecknandet af elucidationerna, att den skulle binda för framtiden, men ej för de förhållanden, som redan inträdt före undertecknandet. — Staterna skulle genom dessa bestämmelser få deltaga i en blifvande fredsunderhandling, men ej tvungna att bistå Sverige emot Danmark. Appelboom råder ock konungen att »dissimulera» och skrifva artigt till dem, viss om att de nu kunna vinnas Apbms bref 19 okt.; 9 nov. Appelboom råder konungen att begagna sig af de hjälpsändningar, som staterna ernade åt Münster..

Dessa råd upptog ej Karl Gustaf nådigt. I ett bref, dateradt den 19 okt., förklarade han, att det var oförenligt med Sveriges värdighet och politik, att konungen krusade för Staterna, och ej kunde han yrka på ratifikationen af en traktat, på hvilken de satte så litet värde Riksreg. — Apbms bref 9 nov.. Med ambassadörerna ville ej konungen underhandla Apbms bref 12 nov., och det svar, som han slutligen lemnade dem, den 18 nov. i Wismar, var äfven alt annat än hugneligt. Konungen fordrar ratifikation utan alla förbehåll. Om elucidationerna kunde de sedan vid tillfälle enas, och någonmedling skulle de aldrig tänka på, om de ej förut ratificerat Apbms bref 10 dec.; Riksreg..

Dessa svar ökade oron i Haag. Nu var man lika villig där att ratificera, som konungen af Sverige varit det vid traktatens afslutande Apbms bref 5, 12, 16, 20 nov.; 14, 17, 21 dec. Med lifliga färger skildras oron hos Staterna..

Karl X kunde föra ett stolt språk, ty hans krig i Danmark var ett oafbrutet segertåg och väckte ett stort uppseende i Haag Apbms bref under hösten 1657. — Redan vid underrättelsen om infallet i Holstein skref Appelboom. »Den dagen hafver jag haft fler visiter än fast här på ½ år. Apbms bref 10 aug..

Ifrån v. Beuningen i Danmark ingingo sorgliga bref till Staterna Apbms bref under hösten 1657, passim.. Det ansågs dock uti Haag, att hans ifriga yrkande på deras deltagande i kriget var i hög grad äfventyrligt för Staterna, och att v. Beuningen därföre kunde skada deras sak De Witt sade åt Appelboom, att han klandrade Beuningens »pernicieusa consilia», och att »han sitter där i Danmark och skriker såsom en uggla, varandes au bout de son latin». Apbms bref 14 dec., hvarför man till och med ock hade varit betänkt på att återkalla honom Apbms bref 21 sept..

Staternas ställning till det öfriga Europa var egnad att öka deras oro för jämnvikten vid Östersjön. Visserligen stodo de i underhandling med de fleste makter, särskildt med England och Frankrike, men det oaktadt voro de i sin politik ganska isolerade. Med protektorn hade vänskapen aldrig varit varm, nu fruktade man, att han, som i tid stält sig på Sveriges sida, skulle vid de blifvande fredsunderhandlingarna, draga hela östersjöhandeln till England. Den engelske residenten i Haag, *Downing* visade sig vid alla tillfällen ifrigt befordra Sveriges intressen Se Apbms bref passim, *Thurloes* Collection of State Papers VI, VII och Urkunden u. Actenstücke VII.. Hvad förhållandet till Frankrike angick,

hade äfven det sina svaga sidor. Visserligen hade Ludvig XIV sändt i april 1657 den skicklige diplomaten *de Thou* för att vinna Staterna och hindra deras anslutning till Spanien, hvilket senare fransmännen fruktade, emedan de lagt beslag på nederländska skepp, lastade med spanska varor, samt inskränkt den nederländska

handelsfriheten I fråga om de tagna skeppen visade Frankrike mycken undfallenhet. Appelboom klagar (den 6 aug.) öfver, att Staterna härigenom blifva så smickrade och uppblåsta.. Men å andra sidan voro England och Frankrike i förbund sedan den 23 mars 1657, och de Thou visade städse den svenske residenten den största välvilja och sökte att så mycket som möjligt förena sina egna och Sveriges intressen Apbms bref 14 maj, 30 juli, 20 aug. m. fl. ställen. *Pufendorff* anf. st. V 68, är af en annan mening om de Thous förhållande till Sverige under denna tid. Appelboom kan dock i sina bref ej nog ofta och i nog starka uttryck uttala de Thous välvilja emot Sverige och anför flere af hans yttranden och äfven åtgärder i detta syfte. Efter freden i Roskilde svalnade dock något hans intresse för Sverige. Se Apbms bref 22 mars, 22 juli m. fl.. Något förbund afslöt han ej häller med Staterna, och såsom skäl därtill angaf han bland annat önskan att se händelsernas utveckling kring Östersjön Apbms bref 30 juli och 6 aug. — Karl Gustaf skref den 20 juli till sekreteraren *Courtin* och anhöll att blifva innesluten i en möjligen blifvande traktat mellan Frankrike och Staterna.. Äfven Spaniens hållning manade Staterna till försiktighet. Det talades nämligen om, att spaniorerna skulle öfverlemna Dünkirken åt engelsmännen, hvarigenom Spanien skulle vinna Englands vänskap. I Haag motarbetade dock den spanske ambassadören *Gamarra* med framgång Sverige och närmade sig Danmark Särskildt motarbetade han Sverige hos änkeprinsessan af Oranien. Se Apbms bref 22 juni. Carlson anf. st. 186 not.. Stridigheter, som uppstått emellan biskopen i Münster och hans undersåtar, sysselsatte också politiken i Haag och ökade spänningen mellan provinserna »De münsterske oroligheter äro för E. Maj:t lika goda som subsidier.» Apbms bref 26 okt.. Likaledes var förhållandet spändt

mellan Staterna och Portugal, och en nederländsk flotta hade afsändts till den portugisiska kusten Apbms bref 12 o. 16 nov.. Staternas gamla bundsförvandt Brandenburg stod dem visserligen åter, men misstron till det oraniska partiet gjorde alltid kurfursten misstänkt hos ett stort parti, och ej kunde häller Königsbergerfördraget så lätt glömmas Om de olika makternas ställning vid denna tid se *Arend* anf. st. IV 1..

Ej underligt under sådana förhållanden, att meningarne voro delade uti Haag, huru man skulle förhålla sig i den nordiska politiken. De försiktige ville, att man ej skulle lägga sig i de nordiska angelägenheterna och öka antalet af sina fiender, då man ej hade några säkra vänner att påräkna. De djärfve däremot ville en kraftig inblandning, på det att den ifrån alla sidor hotade handeln ej måtte vid Östersjön få en obotlig skada. Alt skarpare framträda under hösten 1657 dessa bägge partier Apbms bref 7 sept. m. fl..

Den 10 dec. n. st. inlemnade Appelboom ett memorial, däri han betygar Sveriges vänskap för Staterna. Äfven Rosenvinge inlemnade den 18 dec. n st. till Hollands ständer, där han hade sitt egentliga parti, ett memorial, i hvilket han yrkade på hjälp för Danmark under förevändning af, att det var Generalstaterna, som lockat denna makt till krig Apbms bref 21 och 24 dec.; Weimans bref t. kurf. af den 25 dec.; 8 och 15 jan.; 5 febr., tryckta i Urkunden u. Actenstücke VII. — Rosenvinges yrkande på sändebudens återkallande fr. Preussen hade man dock ej velat bifalla. Apbms bref 16 nov.. Ständerna föreslogo ock att sända en flotta och 6,000 man till Danmarks hjälp, om Sverige ej ville gå in på en allmän fred på brömsebro- och stumsdorfer-fredernas vilkor under Staternas medling, men beslutet kunde ej genast genomdrifvas, enär Dort och Rotterdam motsatte sig detsamma. Småningom lyckades man dock häfva deras betänkligheter, och den

28 och 29 jan. n. st. framstälde Holland en resolution i angifna syfte till Generalstaterna Urkunden u. Actenstücke VII 121..

Men hjälpsändningen till Danmark skulle blifva dyrbar, och ett krig vid Östersjön var alltid en förlust för Staterna; man var därföre ock betänkt på andra utvägar. Den skicklige diplomaten *van Beverningh* De Thou skref t. Mazarin 14 juni n. st. 1657: »La personne qui a le plus de part auprès de M:r de Witt, et sans l'avis et conseil duquel il fait peu de choses est M:r de Beverningh; c'est un esprit prompt et hardi». — Archives de la maison d'Orange 2:ième série V 177. uttänkte en plan af den beskaffenhet att, om blott Sverige ville gå in på densamma, den skulle enhälligt antagas af de olika provinserna. Karl Gustaf skulle antaga Generalstaternas mediation, erhålla af dem en stor penningesumma, men i stället sluta fred med Danmark och Polen samt återlemna de gjorda eröfringarne. I freden skulle dock ej huset Österrike inneslutas, utan skulle konungen använda de erhållna

penningarne för att kriga emot nämda land och dymedelst befordra »det evangeliska väsendet» Apbms bref 4 jan. 1658.. — v. Beverninghs plan sammanföll således med de förslag, som utgått från England och Frankrike och redan före danska krigets utbrott upptagits af Karl X själf*Carlson* anf. st. sid. 287; se äfven sid. 167..

Dessa framställningar kommo dock nu alldeles för sent för att uppmärksammas af Karl Gustaf, då hans framgångar i Danmark öfverträffade, såsom kändt är, hans djärfvaste förväntningar.

Sveriges ställning till Staterna hade med det nya året 1658 blifvit sådan till följd af dessa framgångar, att några förlikningsförslag eller elucidationspunkter ej längre kunde utöfva något inflytande, och holländarne uttalade öppet, att de ej ansågo sig skyldiga att ratificera en traktat, som blifvit ingången före det danska kriget, hvilket hade omgestaltat de politiska förhållandena Apbms bref 11 jan. och 4 febr..

Såväl de Thou som Downing, såväl Rosenvinge som Appelboom inlemnade under februari månad memorial till Generalstaterna, däri de uttryckte sina respektive makters stora kärlek till freden i norden och önskan, att den måtte snart realiseras. Det var dock endast i dessa vackra fraser, som enigheten emellan dem bestod, ty att deras önskningar och syften föröfrigt högst betydligt divergerade, det skulle snart visa sig Kongl. Bibl. anf. Samlingar..

Sådan var ställningen i de förenade provinserna, då underrättelsen om freden i Roskilde dit anlände. Den 21 febr. skref konungen från Kjöge till Appelboom och anmodade honom att för Staterna notificera den afslutade freden och att uppmana dem »att ej genom någon passion ifrån den gambla vänskapen sig förleda låta» Riksreg.. Konungen ansåg det möjligt, att Generalstaterna ännu skulle önska Elbingertraktatens ratifikation, hvilken önskan konungen dock ej ville efterkomma, såsom sakerna nu utvecklat sig. Likväl beder han, att Appelboom skulle »entretenera de herrar Generalstaten i ett godt humeur och visa dem all vänskaps kontestationer».

*

VI.

Roskilderfreden innehöll tvänne punkter, som måste på det ömmaste beröra de nederländska östersjöintressena. Såväl Sverige som Danmark lofvade afsäga sig de förbund, som kunde vara den andra parten till skada, och Östersjön skulle af bägge parterna stängas för fiendtliga flottor. Freden tyckes dock ej gjort det intryck i Haag, som man af nämda vilkor kunde ha rätt att förmoda. Efter underrättelsen om freden blefvo visserligen underhandlingarne lifligare och Staterna än angelägnare att skaffa sig bundsförvandter för att upprätthålla Såväl de Thou som Downing, såväl Rosenvinge som Appelboom inlemnade under februari månad memorial till Generalstaterna, däri de uttryckte sina respektive makters stora kärlek till freden i norden och önskan, att den måtte snart realiseras. Det var dock endast i dessa vackra fraser, som enigheten emellan dem bestod, ty att deras önskningar och syften föröfrigt högst betydligt divergerade, det skulle snart visa sig Kongl. Bibl. anf. Samlingar..

Sådan var ställningen i de förenade provinserna, då underrättelsen om freden i Roskilde dit anlände. Den 21 febr. skref konungen från Kjöge till Appelboom och anmodade honom att för Staterna notificera den afslutade freden och att uppmana dem »att ej genom någon passion ifrån den gambla vänskapen sig förleda låta» Riksreg.. Konungen ansåg det möjligt, att Generalstaterna ännu skulle önska Elbingertraktatens ratifikation, hvilken önskan konungen dock ej ville efterkomma, såsom sakerna nu utvecklat sig. Likväl beder han, att Appelboom skulle »entretenera de herrar Generalstaten i ett godt humeur och visa dem all vänskaps kontestationer».

*

VI.

Roskilderfreden innehöll tvänne punkter, som måste på det ömmaste beröra de nederländska östersjöintressena. Såväl Sverige som Danmark lofvade afsäga sig de förbund, som kunde vara den andra parten till skada, och

Östersjön skulle af bägge parterna stängas för fiendtliga flottor. Freden tyckes dock ej gjort det intryck i Haag, som man af nämda vilkor kunde ha rätt att förmoda. Efter underrättelsen om freden blefvo visserligen underhandlingarne lifligare och Staterna än angelägnare att skaffa sig bundsförvandter för att upprätthålla»balancen» vid Östersjön, men det förefaller nästan, som om den omständigheten, att Staterna ej fått deltaga i fredsunderhandlingarne, väckt minst sagdt lika starkt missnöje som själfva fredsvilkoren. Roskilderfreden uppfattades nämligen i Haag liksom annorstädes såsom en vapenhvila »Konungen af Danmark hafver än intet låtit göra denna Staten någon notifikation om freden, hvilken de för den skull håller vara branlabel och ostadig». Apbms bref 12 april. — »Ehuruväl östersjöhandeln, som genom danska kriget temligen är vorden hindrad, nu borde sedan freden tilltaga igen och förbättras, befinnas likvisst östersjöhandlarne ännu like scrupuleuse, hålla sig stilla, indraga utestående skulder och försända åt de qvarteren inga varor, förväntandes allena utkomst på många dem mycket farliga förekommande handlingar». Se bref från svenske kommissarien *Martenson* dat. Amsterdam 2 juli n. st. 1658 R. A. (Hollandica)., som manade till verksamhet i och för att kunna med kraft deltaga i blifvande nya fredsunderhandlingar, v. Beuningen, som var ytterligt uppretad, för att han ej deltagit i fredens afslutande Apbms bref 22 mars., fick befallning att fortfara med sina bona officia vid det danska hofvet Apbms bref 27 maj. Beuningens mem. t. konungen af Danmark af d. 6 april. Se *Becker* anf. st. sid. 405. Beuningen skulle hindra ett svenskt-franskt förbunds afslutande. — Staterna erlade t. Danmark 200000 gulden i resterande subsidier. Se Apbms bref 3 juni.. Redan den 29 mars n. st. beslöto Hollands stater, att man skulle söka med allvar närma sig Frankrike och England för att gemensamt med dem kunna skydda sjöfarten i Östersjön. Till Boreel i Paris och Niewport i London skulle gifvas nya order i denna riktning, liksom nya underhandlingar inledas med de Thou och Downing i Haag Apbms bref 27 maj.. Den 1 juni n. st. bekräftade Generalstaterna detta beslut Resol. af 1 juni. Bilaga t. Apbms bref.. Att så ej skett förut, var en följd af den starka spänning, som var rådande mellan de olika provinserna. Huybert hade nu återkommit från sin ambassad i Preussen och stält sig i spetsen för Zeelands opposition mot Holland. Han ansågs såsom upphofsman

till ett skarpt memorial mot Holland af den 29 mars n. st., däri Holland beskyldes genom sina elucidationer vara orsak till att något förbund ej blifvit afslutadt med Sverige Apbms bref 29 mars, 1 april. Isbrants var skickad till kurfursten. Se Urkunden u. Actenstüke VII 129.. Äfven emellan Amsterdam och Rotterdam hade spänningen tilltagit, och denna sistnämda stad liksom Leyden och Dort visade sig efter freden såsom ifriga svenskvänner, till en del af fruktan för England Apbms bref 15 april. Hvad särskildt Dort angår, hade Appelboom på eget bevåg för att vinna denna stad lofvat den åtskilliga förmoner i handeln med Sverige. — Staden beslöt sig ock för att urgera på en skrifvelse t. Dorp om ratifikation utan alla elucidationer. Apbms bref 12 juli..

Den enda makt, Danmark naturligtvis undantaget, som fullt uppfattade Staternas oro och önskade en sammanslutning med dem, var Brandenburg, och underhandlingar drefvos både i Haag och Berlin i detta syfte, mot hvilka Appelboom förgäfves inlemnade memorial af den 18, 25 juli och 3 aug. (n. st.) Bilaga till Apbms bref af den 26 juli. Urkunden u. Actenstücke VII..

Äfven flottans utrustning fortgick altjämt, ehuru amiral Opdam, som var en ifrig dansk vän, tyckte, att det gick väl långsamt Apbms bref 14 juni. — Karl Gustaf var under våren 1658 betänkt på att värfva i Nederländerna och där utrusta skepp, hvilket dock genom brist på penningar gick långsamt, så att innan utrustningen var färdig, hade konungen ändrat sitt beslut i denna fråga. Uppdraget var hufvudsakligen anförtrodt åt kommissarien *Peter Trotzig* i Amsterdam. Åtta »kompagnieskepp» skulle utrustas till krigsfartyg, en del folk skulle man erhålla i England. En viss major *Speck* hade i uppdrag att ordna värfningen. Redan i febr. hade Trotzig fått avis om 60000 rdr, som han skulle erhålla från residenten Snoilsky i Frankfurt. Först i maj erhöll han 35000 däraf. Emellertid hade konungen den 2 april tillskrifvit Appelboom (Riksreg.) om, att man skulle inställa med utrustningen och gömma penningarne »seither den facies rerum jahrlich verendert und unss der gn. Gott wie die cron Danmark frieden bescheert». Krut (900 centner) sändes dock med Speck till Landskrona. — Om dessa utrustningar se *P. Trotzigs* och *Martensons* bref 1658 R. A. (Hollandica) och Apbms bref för febr., mars, april s. å..

Underhandlingar om en ratifikation af Elbingertraktaten hade fortgått, och Staterna voro ej emot en ratifikation,

tydligen med fästadt afseende på, att Roskilderfreden ej var en fast fred, utan att nya underhandlingar kunde bringas å bane, hvarifrån de blefve uteslutna.

Huybert hade aflemnat en rapport den 6 febr. n. st., genom hvilken det blef för Staterna uppenbart, att Karl Gustaf ej skulle tillåta dem att uppträda såsom medlare, ej häller vilja höra talas om några elucidationer, utan att de lemnade en ratifikation af traktaten åt sina ambassadörer. Konungen ansåg sig vid förhandlingarne i Thorn uttalat sin mening och vid den ville han förblifva. Däremot hade han talat om att låta frigifva sundstullen, mot hvilket ambassadörerna dock haft allehanda invändningar Se Huyberts rapport af den 6 febr 1658. Bilaga till Appelbooms bref.. Redan den 18 mars n. st. hade Overyssels ständer framstält ett avis om freden i norden. Den 28 mars n. st. inlemnade Appelboom ett memorial till Staterna Aitzema anf. st. IX 204. Thurloe State Papers VI 873., däri han underrättade dem om freden och framhöll konungens benägenhet att ej inskränka deras handelsfrihet. Den 23 mars n. st. beslöto Hollands stater, att en skrifvelse skulle afsändas till Dorp, däri denne skulle beordras att yrka på att få uppträda såsom medlare i en allmän fred. För att underlätta underhandlingarne skulle till honom sändas ett ratifikationsinstrument jämte elucidationer. Det förra skulle dock ej få framlemnas, förrän konungen antagit de senare Aitzema anf. st. IX 204. Thurloe State Papers VI 873.. Den 29 mars n. st. bekräftade Generalstaterna detta beslut Resolution af den 29 mars. Bilaga t. Apbms bref af den 12 juli. Se Thurloe State papers VI 874. Enl. Apbm var resolutionen endast fattad för att behaga »gemene man», som fruktade ett krig med Sverige..

Dorps försök hos konungen misslyckades. Konungen ville ej ratificera, då han ej hade säkerhet för, att Generalstaterna ej skulle hjälpa Danzig, Österrike eller

Brandenburg. Hollands ständer ansågo dock, att Dorp fortfarande borde yrka på en ratifikation samt påvisa det orimliga uti Sveriges fordringar, hvilka icke kunde beviljas, förrän holländarne voro säkra på sin sjöfart Apbms bref 15 juli. — Appelboom ger under denna tid allehanda råd angående ratifikationen. »Om E. M. ratificerar utan elucidationer, så kunde E. M. bemäktiga sig Danzig; möjligen måste E. M. härvid bruka våld. Staden finge då kanske hjälp af Generalstaterna, Elbingertraktaten blefve då bruten och ställningen blef klar». Apbms bref 12 april. »Man anser att E. M. skulle kunna genom flere skrifvelser särskildt till sina vänner i Zeeland, Friesland och Gröningen samt genom en ratifikation hindra Generalstaterna från desperata konsilier». — »Man tror ej på Elbingertraktaten; man kunde gärna sluta en ny och då minnas Nova Svæcia». 3 juni..

Den 12 juli n. st. instämde Generalstaterna i Hollands beslut. Rådspensionären de Witt talte nu som alltid om sin benägenhet att ratificera, likväl med elucidationer Apbms bref 16 aug. Resol. bilaga till Apbms bref..

Karl Gustaf yrkade på en ratifikation ej blott för att uppehålla den diplomatiska förbindelsen med Staterna, utan hos honom framträder vid denna tid en bestämd önskan att komma på det klara med Sveriges ställning till Generalstaterna. I sina bref till Appelboom af den 29 juni, 14 och 22 juli Riksreg., skrifver han, att han är fullt bestämd att ratificera Elbingertraktaten, men med det vilkor, att Staterna lofva att ej hjälpa Brandenburg eller Danzig, utan på allvar blifva Sveriges vänner. I intet hänseende ansåg konungen några »elucidationer» behöfliga. Konungen ville därföre, att Appelboom skulle inlemna memorial till Generalstaterna, däri han uttryckte konungens bestämda fordran af ett kategoriskt svar från Staterna.

Underhandlingarne med Dorp togo således ej någon allvarlig karaktär. Isbrants, som ledde underhandlingar med kurfursten af Brandenburg, sökte förgäfves attunderstödja Dorp Man skylde i Haag på Dorps långsamhet. Apbms bref 26 juli. — Den 31 maj hade Dorp kommit till Wismar. Samma dag kom Isbrants dit från Berlin.. *Schlippenbach* förde underhandlingarne å den svenska sidan. Den 9 juli n. st. hade Dorp audiens hos konungen i Flensburg. Schlippenbach framhöll särskildt de svårigheter, som Danzigs fientligheter förorsakade svenskarne Aitzema anf. st. IX 174.. Ambassadören följde sedan Karl X, men fick endast det svar, att först skulle konungen erhålla traktatens ratifikation, sedan kunde elucidationerna afhandlas. Huru konungen tänkte sig om denna senare fråga, framgår af hans ofvan anförda bref till Appelboom. Dorp, som fått ytterligare order att påyrka ratifikationen Apbms bref 25 juli, Generalstaternas resol. af d. 12 och 25 juli., envisades att erhålla ett annat svar. Konungen hänvisade honom då till Appelboom. Dorp for därefter till Hamburg, hvarest han emottog

underrättelse om det danska krigets utbrott Isbrandt hade återvändt till Berlin. Se Aitzema anf. st. IX 177..

Appelboom hade emellertid i juni framlemnat ett memorial betygande konungens goda vilja Konungen måtte ha ansett Apbms första memorial alt för undvikande och obestämdt. Apbms bref 9 aug.. Det följdes af ett af den 22 juli n. st., däri konungens uppfattning angående Staternas fordringar med bestämdhet uttalades Se Aitzema anf. st..

Staterna väntade en ratifikation, i stället kom underrättelsen om Karl Gustafs fredsbrott Underrättelsen anlände genom ett bref från Korsör af den 8 aug. (Se Apbms bref 30 aug.) — Att v. Beuningen understödde danskarne i de svårigheter, de gjorde vid uppgörelserna efter freden i Roskilde, är bekant, och att det ej skedde utan hans regerings goda minne. Ytterligare upplysande härvidlag är följande utdrag ur Appelbooms bref af den 3 jan. 1659: Beuningen har för några dagar sedan bekänt för de Thou att hafva förhindrat exekutionen på den Roskildske traktaten, nämligen angående passerandet af örlogsskepp i Östersjön, samt renunciationen af traktaten med andra makter, hvaruppå de Thou honom svarade: »Vous justifiez donc l'action du roi de Suède».. »Kongligmajestets descent på Zeeland har väckt själf hos de franske och engelske ministrarne en sådan alteration och confusion, att jag det intet nogsamt utskrifva kan» Apbms bref 30 aug.. Sundet kunde nu komma i svenskarnes händer, ty Danmarks svaghet var känd, och följderna häraf voro oberäkneliga.

Den 25 aug. n. st. beslöts, att skrifvelser skulle af sändas till amiralitetet i och för anskaffande af fartyg Aitzema anf. st. IX sid. 88. Redan den 24 juli hade Staterna fattat ett beslut om utrustandet af fartyg, se konungens bref af den 30 aug.. Den 31 aug. n. st. samlades Hollands ständer talrikt (50 personer) för att rådslå om de svenska angelägenheterna. Rådspensionären framhöll den fara, som nu hotade Holland, och att Danmarks öde lätt kunde blifva Hollands, samt att östersjöhandeln var nödvändig för Staterna i allmänhet. Det var därföre af stor vikt, att man skyndade till Danmarks hjälp. Dorp hade underrättat Staterna om fredsbrottet och på samma gång meddelat dem, att han skulle resa för att ratificera traktaten. Detta väckte åtlöje, men detta oaktadt ville man om möjligt komma öfverens i ratifikationsfrågan »för ärans skull».

Ett »avis» blef uppsatt att förse Glückstadt och ett par andra platser med några nödtorftigheter, såsom att ditsända 12,000 rdr i varor och en penningeförsträckning af 20,000 rdr. Vidare skulle 19 skepp göras färdiga och små fartyg uppställas i kanalen, samt besättningar utses af landkompagnierna (6,000 man) Apbms bref 2 och 6 sept.. Flere af de andra staterna funno det något djärft att öppna fiendtligheter emot Sverige, ty därtill syftade onekligen Hollands resolution, om ock de Witt förklarade, att det endast var för att hjälpa Danmark, ej för att bryta med Sverige, som dessa åtgärder vidtogos Apbms bref 16 sept. — Detta de Witts yttrande, som flere gånger uttalades, strider emot denne statsmans annars så uppriktiga och bestämda uppförande gent emot Sverige, hvarvid han afböjt i det längsta en »ruptur», liksom han insett, att en ratifikation af Elbingertraktaten måste förbinda Staterna att ej hjälpa Danzig, en uppfattning, som många af hans parti ej delade (se Apbms bref 23 mars 1657 m. fl.). »De Witt, en honorabel och förståndig person», som Appelboom uttryckte sig (23 juli 1657), var ej den enda, som konungens fredsbrott vände ifrån Sveriges parti. »Nu hafven I äntligen fått ögonen öppna», lär Beuningen yttrat (Apbm 2 sept.) vid sin återkomst. En person, som under denna tid närmar sig det anti-svenska partiet för att följande år uppträda såsom svensk fiende, är sändebudet *Huybert.* — De Thou likaledes aflägsnar sig från Sverige. — Se Apbms bref.. Särskildt var

fruktan för England allmän bland de förenade provinsernas befolkning.

Provinsen Friesland ankom omedelbart med sitt avis i frågan, och den 4 sept. n. st. instämde Staterna i Hollands resolutioner Generalstaternas resolution af den 4 sept..

Detta var ovanligt hastiga beslut i detta land, och bidragande härtill var tvifvelsutan den omständigheten, att Sveriges oförsonlige fiende v. Beuningen återkommit till Haag den 1 sept. n. st. Det sades, att han lofvat sitt hufvud eller hjälp åt konungen af Danmark Apbms bref 6 nov. — Beuningens ankomst kunde ej motvägas af ankomsten af den nederländske residenten i Helsingör, som blifvit väl emottagen af Karl X och som lugnade holländarnes fruktan i afseende å sundstullen, hvilken konungen nedsatt, samt berömde såväl konungen som Wrangel. Apbms bref 4 och 6 okt., och ingen möda lemnade han ospard för att pådrifva rustningarne.

Att Karl Gustaf vid sitt nya danska fälttåg ville, så vidt möjligt var, undvika att ej Staterna skulle komma till Danmarks undsättning, framgår af hans bref till Appelboom af den 30 aug. Han lofvar, att Appelboom skulle få utdela en 10 à 20,000 rdr för att vinna anhängare och afvända en undsättning till Danmark. Han beder honom noga taga reda på de nederländska fartygen, huru många och huru stora de äro, för att, om möjligt är, kunna sedan bifalla Generalstaternas handelsanspråk Riksreg. Dessutom tillägger konungen egenhändigt: »skall Holländarne eller uthj Amsterdam någon particulier Persohn vinnass igenom thet iagh them antingen uppå Norschehandeln af Träwärcke eller Tiahra Item om kopparen och järnet, som ther finnes att inkjöpa, någon special frihet gjöra eller och under prætext uthaff åhrlig Tullfryhet giffva någon en honorabel pension åhrligen att kunna föra varur uthi mina länder och någon tull eller helfften så mycket därföre giffva som andre, fast det till 10,000 eller 20,000 Rdr alltid löpa kunde.».

Han befaller ock Appelboom ha en »galliot» i ordning, hvarigenom konungen hastigt kunde underrättas om den nederländska flottans utlöpande.

Den 15 okt. skref konungen ytterligare ett bref, däri Staterna lofvas tullfrihet i sundet, halffri skeppsfrihet i de nyförvärfvade provinserna, upphäfvande af tjärkompagniet 1668 och handelsförmoner i Norge. Äfven kunde skeppsfriheten utsträckas till alla svenska hamnar Riksreg. Den halfva skeppsfriheten gälde ej handeln mellan svenska hamnar..

Det var förgäfves. En instruktion hade blifvit uppsatt åt Opdam den 7 sept. n. st.; den innehöll positiva order att hjälpa Danmark till att förblifva en självständig stat Urk. u. Act. VII sid. 138; Apbms bref 16 sept.. På uppmaning af de brandenburgska sändebuden skärptes ytterligare dessa order, och flottan skulle ställas till kurfurstens af Brandenburg förfogande Urk. u. Act. VII sid. 137, 140, 142. De brandenburgske sändebudens memorial af d. 11 okt. n. st., besvaradt genom Generalstaternas resol. af den 2 nov. n. st..

Flottan lemnade likväl till följd af motvind ej Vlie förrän den 17 okt. n. st. Den var icke endast ibland de största, som utgått från de förenade provinserna, den var ock hvad utrustning och manskap angår ett föremål för beundran och stolthet Se Aitzema IX, 170. — Man var dock mycket orolig, när den skulle afsändas. — »Man delibererar än och flottan utlöper ej; själf de af Holland önska ibland att med bonne grace och godt maneer kunna innehålla deras flotta, som i Vlie ligger färdig.» Apbms bref 18 okt. — Weimans bref t. kurf. 14 okt. Man var bekymrad öfver, att dröjsmålet med flottan kunde tydas som likgiltighet af Staterna..

Brandenburg var nu den makt, som stod högst i Staternas ynnest, och man hoppades att genom denna

makt kunna upprätthålla »balanceverket i Östersjön» Se ofvan anf. bref t. kurf. Urk. u. Act. sid. 187.. Deras önskan att af Danmark i Glückstadt bekomma en fast plats afböjde dock kurfursten Kurf. bref t. Weiman af d. 8 nov. Sist anf. st. sid. 146.. Staterna å sin sida ville ej så nära förbinda sig med Brandenburg, att de skulle ingå i dess allians med kejsaren. Många, däribland de Witt, fruktade dels kurfurstens äregiriga planer, dels att detta kunde föranleda en öppen brytning med England och Frankrike Se sist anf. st. sid. 150, 172 m. fl. st. Under hösten hade det kejs. sändebudet *Fricquet* anländt till Haag, men rönte föga uppmuntran. De Witt fruktade för »gemene man» en anslutning till kejsaren, liksom han af fruktan för det oraniska partiet ej ville alt för mycket befordra kurfurstens planer. Det oraniska partiet var nu i hög grad uppretadt mot Sverige. — Se Apbms bref hösten 1658 passim.. De Witts uppfattning af, att en hjälpsändning till Danmark ej var ett fredsbrott med Sverige, kunde ej uppfattas af Karl Gustaf med hans djärfva och bestämda politik, och då han ej kunde erhålla Staterna till vänner, var han betänkt på att förekomma deras fiendtligheter och förklara dem krig. Saken debatterades i rådet, men Sveriges fiender voro så många, att man ej fann det rådligt att öka deras antal. Appelboom hade den 22 okt. erhållit order att lemna Haag. Han ansåg dock sin närvaro därstädes så behöflig, att han djärfdes motsätta sig konungens befallning och kvarstannade, hvilket åtgörande sedermera af konungen godkändes Se Pufendorff anf. st. V §§ 108—110. — Se konungens bref af den 22 okt., 29 nov. 1658, Riksreg.; och Apbms bref 10 jan. 1659..

Karl Gustafs ställning var, oaktadt de många segrarne, ej utan sina bekymmerfulla sidor under hösten 1658. Danskarnes hjältemod hejdade hans framgångär i Danmark, de eröfrade provinserna gjorde uppror, Brandenburg,

Österrike och Polen bildade en fruktansvärd koalition. Englands inre svaghet efter Cromwells död i sept., Frankrikes opålitliga politiska planer under Mazarin kunde ej annat än göra dem till svagabundsförvandter, äfven om ej Karl Gustafs självständiga karaktär och politik alltid hade varit egnad att göra honom till en mindre värderad allierad. Frågan gälde, om Köpenhamn i längden kunde hålla stånd emot konungens anfall. Karl Gustaf intågade likväl *ej* i Köpenhamn. Staden blef undsatt af den nederländska flottan, som ankrade vid stadens redd den 29 okt. efter en ärofull strid med den svenska flottan.

Denna omständighet visar tillräckligt sanningen af det påståendet, att det var Staterna som i främsta rummet omintetgjorde Karl Gustafs planer om ett svenskt östersjövälde. De underhandlingar, som nu följa, äro egnade att ytterligare bekräfta detta uppfattning Utan att redogörelsen för de föregående underhandlingarne kan göra anspråk på fullständighet, måste likväl af flere skal de följande underhandlingarne blifva knapphändigare behandlade, särdeles då dessa mer än någon af de föregående äro talrika och nära sammanhängande med den allmänna europeiska politikens många förvecklingar..

*

VII.

Genom den af Generalstaternas flotta vunna sjösegern var ett omslag i den europeiska politiken i mer än ett hänseende skönjbart.

Generalstaterna, fullt medvetna om segerns betydelse, voro beslutna att med kraft och självständighet fullfölja den inslagna vägen. Nya hjälpsändningar skulle skickas till norden. Sverige skulle om möjligt tvingas att antaga fredens i Brömsebro vilkor Apbms bref 25 okt., 18, 25 nov. 1658 samt 13, 20 och 24 jan. 1659., och underhandlingar, redan inledda med Danmark om erhållande af ersättning för

bundsförvandter, äfven om ej Karl Gustafs självständiga karaktär och politik alltid hade varit egnad att göra honom till en mindre värderad allierad. Frågan gälde, om Köpenhamn i längden kunde hålla stånd emot konungens anfall. Karl Gustaf intågade likväl *ej* i Köpenhamn. Staden blef undsatt af den nederländska flottan, som ankrade vid stadens redd den 29 okt. efter en ärofull strid med den svenska flottan.

Denna omständighet visar tillräckligt sanningen af det påståendet, att det var Staterna som i främsta rummet omintetgjorde Karl Gustafs planer om ett svenskt östersjövälde. De underhandlingar, som nu följa, äro egnade att ytterligare bekräfta detta uppfattning Utan att redogörelsen för de föregående underhandlingarne kan göra anspråk på fullständighet, måste likväl af flere skal de följande underhandlingarne blifva knapphändigare behandlade, särdeles då dessa mer än någon af de föregående äro talrika och nära sammanhängande med den allmänna europeiska politikens många förvecklingar..

*

VII.

Genom den af Generalstaternas flotta vunna sjösegern var ett omslag i den europeiska politiken i mer än ett hänseende skönjbart.

Generalstaterna, fullt medvetna om segerns betydelse, voro beslutna att med kraft och självständighet fullfölja den inslagna vägen. Nya hjälpsändningar skulle skickas till norden. Sverige skulle om möjligt tvingas att antaga fredens i Brömsebro vilkor Apbms bref 25 okt., 18, 25 nov. 1658 samt 13, 20 och 24 jan. 1659., och underhandlingar, redan inledda med Danmark om erhållande af ersättning för

den lemnade hjälpen, fortsättas Generalstaterna önskade Tronhjems län, se *Daae* Nordmaends udvandr. t.

Holland sid. 13: *Thurloe* anf. st. VII sid. 506 m. fl.; *Pufendorff* anf. st. Apbms bref 20 jan.. Å andra sidan ville ej Staterna öfverföra kurfurstens trupper till Danmark och närmare sluta sig till det brandenburgskt kejserliga partiet *Droysen* anf. st. sid. 425; Apbms bref. Aitzema anf. st..

Redan under sommaren 1658 hade beslut fattats att söka förmå England och Frankrike samverka till en för alla parter tillfredsställande fred vid Östersjön. Först efter sjösegern vid Köpenhamn lyssnade dessa makter till förslaget. Voro Staterna oroliga för, att den engelska flottan, som utlupit, skulle vålla dem afbräck Apbms bref 3 och 6 jan. 1659. Den 27 jan. skickades ock befallning, att flottan i sundet skulle återvända, hvilken befallning dock genast återkallades. Apbms bref 31 jan. Urk. u. Actenst. VII 173. — Staternas resol. af 1 juni, 12 juli 1658., var England i ännu högre grad oroligt för, att Staterna nu skulle vilja ensamma spela herrar vid Östersjön och sluta sig till kejsaren och Spanien. Frankrike delade denna oro, och de bägge makterna sammanslöto sig den 3 febr. i och för ordnandet af angelägenheterna i norden Apbms bref 24 febr.. Boreel ifrån Paris och Nieuwport ifrån London meddelade, att de franska och engelska ministrarne närmat sig dem och begärt att få underhandla angående den nordiska politiken Apbms bref 17 febr. och 17 mars.. Likaledes fingo de Thou och Downing order att underhandla i Haag i samma ändamål Om alla dessa underhandlingar fick Apbm noga underrättelse genom Downing. Se Apbms bref passim.. En särskild komité tillsattes på deras begäran för att å Staternas vägnar föra dessa underhandlingar Apbms bref 18 april.. Dessa mötte dock allehanda svårigheter. Downing ville uppskjuta med ett beslut och motarbetades af de Thou; de Witt var orolig, för att intet beslut blef fattadt;Charisius var missnöjd öfver det beslut, som var påtänkt Frankrike och England hade näml. fasthållit vid Roskildertraktaten med modifikationer såsom utgångspunkt. (»Den de nog kunde fått makterna förutan», sade Rosenvinge. Apbms bref 3 jan. 1659). Apbms bref 4 och 7 april., och Brandenburg var missnöjdt med hela underhandlingen Apbms bref 21, 28 april. — Urk. u. Act VII passim..

Ibland de fordringar, som framstäldes for Karl Gustaf, var en ratifikation af Elbingertraktaten De Thou gjorde förfrågning hos Appelboom angående densamma, hvarvid denne meddelade, att han ansåg konungen nu lika litet angelägen om traktaten som om dess elucidationer. Apbms bref 12 maj..

De tre makternas förhandlingar ledde dock slutligen till afslutande af traktaten af den 11 maj, känd under namn af *konserten i Haag*. Roskilderfreden skulle gälla med undantag af dess 3 § om flottornas utestängning. England hade i och med denna öfverenskommelse afsagt sig de frestande anbud, Karl X gjort denna makt, och den flotta, som det afsändt till sundet, var således där för att bevaka den holländska flottan, som kommit dit, och ej för att hjälpa Sverige. Det oaktadt ville ej Karl X gå in på makternas vilkor, lika litet som Fredrik III Om konserterna i Haag se Urk. u. Actenst. VII sid. 192 och följ. Carlson anf. st. sid. 409. — Den nederl. flottan utlöpte den 20 maj under Reuter, hvars instruktion var liksom Opdams riktad mot Sverige. Se Apbms bref 18 april och 19 maj..

Frankrikes krig med Spanien var ock nära sin afslutning, hvilket minskade denna makts svenskvänlighet. Med Rikard Cromwells fall i England försvagades ock det svensk-vänliga partiet därstädes, och en större endrägt blef rådande mellan Frankrike, England och Staterna. Denna endrägt uppenbarade sig i den andra konserten af den 14 juli och än mer i den tredje af den 4 aug. — Sverige skulle återlemna Tronhjems län och Bornholm och tvingas att antaga Elbingertraktaten med alla elucidationer.

Utom dessa underhandlingar och den ofvannämda flottan hade äfven Staterna genom afskickandet af sändebud till danske och svenske konungen vetat att bevaka sina intressen. Den 5 april n. st. framstäldes en instruktion för bemälte »extra ordinarie deputerade, Huybert och Slingelandt», till Karl X Finnes ss. bilaga t. Apbms bref. Apbm 4 april: »När jag tenterade att bekomma bemälte instruktion, svarades mig, att det skulle nu falla mäkta svårt och farligt, efter Dorp hade här åtskilliga gånger berättat, att vid E. M. hof intet hölles sekret, och att E. M. finge sådane sekrete akter härifrån». — Icke desto mindre sänder Apbm instruktionen den 21 april. — Slingelandt skulle sändas, ty man ansåg honom vara behaglig för konungen.. De skulle söka medla mellan de stridande, se till, att handeln ej genom något fredsslut blef lidande, och i detta hänseende ingenting underlåta för att erhålla de bästa möjliga vilkor. Elbingertraktaten med elucidationer skulle gifvas dem i handom Den samma ratifikation som Dorp haft., och kurfursten och Danzig skulle inneslutas enligt en resolution af den 9 aug. förra året.

Slingelandt afreste den 19 maj n. st., och underhandlingar inleddes mellan svenske kommissarier Därtill utsågos Rosenhane, Coyet, Soop och Ehrensten. och de nederländske deputerade i Croneborg.

I frågan om Elbingertraktaten ville nederländarne, att man skulle börja, där man slutat förra året i Preussen. Karl X motsatte sig detta bestämdt. Konungen ville, att fördraget skulle föregås af en »reconciliatio», Staterna ansågo det alldeles onödigt, då de ansågo sig aldrig varit Sveriges fiender Se K. M. bref t. Apbm 16 juni i K. M. bref t. Apbm 1654—1669. R. A. Nederländarne rådgjorde med sina embetsbröder i Köpenhamn, hvilket ej underlättade förhandlingarne. Konungen klagade öfver Opdam. I Haag sade man ock, att man ej hade honom i sina händer, hvilket vore enligt Apbm »belle raillerie». Apbms bref 21 april..

Emellertid underkastade sig Fredrik III de sista Haagerkonserternas bestämmelser, och Karl Gustaf,omgifven af faror på alla håll, såg sig nödsakad att underkasta sig makternas önskan. Karl X ville dock göra ett försök att vinna Generalstaterna, sedan alt hopp om att vinna England strandat. *P. J. Coyet* afsändes till Haag såsom extra-ordinarie ambassadör Om Coyets beskickning se *Cronholm:* Den europ. polit. inflytande etc. 1657—1660 sid. 188 och följ. — Äfven danskarne skickade särskilda underhandlare till Haag för att motarbeta Coyet. — Cronholm följer danska ministerrelationerna i sin utförliga framställning. Hans instruktion är af den 27 aug., men först i nov. anlände han t. Haag.. Alla de lysande vilkor, konungen erbjudit England, erbjödos nu åt Staterna. Dessa ansågo dock planerna för äfventyrliga, litade ej på Karl Gustaf och fruktade England. Ambassaden blef således utan resultat.

Den 25 aug. sammanträdde också utanför Köpenhamn danska och svenska underhandlare, med de nederländska, engelska och fransyska medlarne. Vid de vidlyftiga underhandlingar, som nu följde och som fortsattes, ehuru ej utan afbrott, efter Karl X:s död, till den s. k. freden i Köpenhamn 1660, visade sig de nederländske sändebuden såsom ifriga befordrare af Danmarks intressen och underläto ingenting, som kunde undergräfva den svenska makten Om dessa underhandlingar se Pufendorff anf. st. VI §§ 46 och följ. *Granlund:* Guineakompagniet i Historiskt Bibliotek 1879 och *Cronholms* anf. arbete. Ingenstädes finnes dock en utförligare relation öfver dessa förhandlingar, för såvidt de rörde Elbingertraktaten..

Äfven särskilda underhandlingar fördes mellan Staternas underhandlare och de svenske enligt de förras instruktion. Då Karl X ställning efter hans nederlag på Fyn blifvit ytterligare tryckt, sökte han att vinna Staterna genom att gå deras önskningar till mötes i afseende på Elbingertraktaten och elucidationsfrågorna. Staterna å sin sida, hvilkas medlarkall ej var fullt erkändt af de andra makterna, önskade ock ifrigt ett afslutande af bemälte traktat och visade sig därföre i så måtto tillmötesgående, att de först uppsatte såsomkonungen begärde ett »instrumentum reconciliationis, hvarefter konungen, som då befann sig i Helsingör, undertecknade Elbingertraktaten och de elucidationer Finnas tryckta hos *Dumont* anf. st. VI ii 293—295. af densamma, som blifvit uppsatta af Staternas ambassadörer i Thorn, med undantag af punkten angående de monterade skeppens likställighet med de öfriga. Genom dessa elucidationer blefvo nederländske köpmän gynnade framför alla andra utländingar, de tullumgälder, som tillkommit sedan 1640, skulle erläggas till lika belopp af svenskar och af Generalstaternas undersåtar och intet undantag kunde härvidlag gifvas. Hvad kompagnierna angick skulle ej deras privilegier utsträckas till varor, som ägdes af medlemmarne af dessa kompagnier. Staternas friheter skulle gälla i alla svenska provinser. Skeppsafgiften bestämdes för införseln till Sverige efter 1645 års taxa, hvarigenom utländskt gods förtullades med en dukat mera för 100 dalers värde, än hvad som erlades, då varorna infördes på monterade svenska fartyg. Omonterade betalte för samma varuvärde ½ dukat mindre än utländingar. Utförseltullen skulle ock på liknande sätt graderas. Tullistan af 4 mars 1640 jämte tillägg insererades i fördraget. Danzigs inklusion blef obligatorisk.

Elucidationerna utjämnade dock ej det spända förhållandet mellan makterna. Nederländarne motarbetade fortfarande svenskarne, och regeringen i Haag dröjde ännu ett par månader med ratificerandet af traktaten. Elucidationerna väckte de andra makternas afund, tryckte på den svenska handelns utveckling och blefvo äfven under följande tid föremål för vidlyftiga underhandlingar.

Karl Gustaf hade till fullo insett det ofördelaktiga i nämda elucidationer, endast af tvång underskref han dem, och vi veta, att de få månader, som han ännu lefde, sökte han att fullfölja en kraftfull svensk krigspolitik, hvilken skulle frånrycka de europeiska makterna, särskildt Staterna, de fördelar öfver Sverige, som de under den sista tiden vunnit.

RÄTTELSER.

Sid.

17

rad.

1 nedifrån

står

24

bör

vara

124.

„

23

„

9„

„

286

„

„

266.

„

26

„

5 uppifrån

„

Stadet

„

„

Stade.

„

27

„

9 nedifrån

„

478

„

„

458.

„

30

„

4,,

„

[1]) Wicquefort
anf. st. 370

„

„

[1]) Apbms bref
27 aug. 1655.

„

31

„

1, 2 ,,

„

III 1245

„

„

VIII 492.

*

Förteckning å i afhandlingen anförda källor.

Tryckta handlingar.

Archives de la maison d'Orange. Deuxième série.

Becker, P. W., Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik III:s Regiering af udenlandske Archiver. Kjöbenhavn 1847.

De Witt, J., Brieven, s'Gravenhage 1725.

Dumont, Corps diplomatique.

Fryxell, A., Handlingar rörande Sveriges Historia.

Gustaf I:s Registratur.

Handlingar rörande Skandinaviens historia.

Kongl. Bibliotekets Samlingar rörande utländska makter 1656—1658.

von Stiernman, A. A., Samling utaf kongl. Bref, Stadgar och Förordningar angående Sveriges rikes commerce, politie och oeconomie. Stockholm 1750.

Sveriges Officiella Statistik år 1879. Q. Skogsväsen I.

Thurloe, J., A Collection of the State Papers. London 1742.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Berlin.

Äldre och yngre bearbetningar af källor.

van Aitzema, L., Historie of Verhael van saken van Staet en Oorlogh. s'Gravenhage 1664.

Allen, C. F., De tre nordiske Rigers Historie. Kjöbenhavn.*Altmeyer*, Historie des rélations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe.

Annerstedt, C., Upsala universitets historia.

Arend, Allgemeene Geschiedenis des Vaderlands, (Na diens overlijden achterensvolgens bewerkt door O. v. Rees en W. G. Brill.)

Carlson, F. F., Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset.

Cronholm, A., Den europeiska politikens inflytande på kriget och underhandlingarne mellan Sverige och Danmark under åren 1657—1660.

Cussy, Causes célèbres du droit maritime. 1856.

Daae, L., Nordmænds udvandringer til Holland og England i nyere Tid. Christiania 1880.

De Geer, Lodewijk de Geer, eene Biidrage tot de Handelsgeschiedenis van Amsterdam. 1834.

Droysen, I. G., Geschichte der Preussischen Politik.

Fridericia, I. A., Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybeck til Freden i Prag (1629—1635). Kjöbenhavn 1876.
— „ — Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Prag til Freden i Brömsebro (1635—1645). Kjöbenhavn 1881.
Obs. Dessa båda arbeten äro i afhandligen angifna med I och II.

Fyhrwall, O., Bidrag till Svenska Handelslagstiftningens historia I. Tjärhandelskompanierna. Stockholm 1880.

Gralath, D., Versuch einer Geschichte Danzigs. Königsberg 1790.

Granlund, V., Svenska Afrikanska kompaniets historia. Stockholm 1879.

Groen van Prinsterer, G., Handboek der Geschiedenis van het Vaderland. (Van den Vrede van Munster tot den Vrede van Utrecht.) Leiden 1843.

Hallenberg, Svea Rikes Historia under konung Gustaf Adolf den stores regering. Stockholm.*Hammarstrand, S. F.*, Historisk framställning af förhandlingarne om Sveriges deltagande i trettioåriga kriget. Upsala 1855.

Hammarström, Om freden vid Brömsebro 1645. Lund 1873.

van Hoeven, Bydrage tot de Geschiedenis van der Sondtol. 1855.

Laspeyres, E., Geschichte der Volkwirthschaftlichen Anschauungen der Niederländer und ihrer Litteratur zur Zeit der Republik. Leipzig 1863.

Löschin, Geschichte Danzigs.

Motley, History of the rise of the dutch Republic.

Odhner, C. T., Sveriges inre historia under Drottning Kristinas förmyndare. Stockholm 1865.
— „ — Sveriges deltagande i Westfaliska fredskongressen.
— „ — Svenska Städernas och Borgareståndets historia före år 1633.

Palmén, E. G., Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling från Gustaf Wasas regering till 1766. Helsingfors 1876.

Pufendorff, S., De rebus gestis Caroli Gustavi. 1697.

Ranke, L., Englische Geschichte vornemlich im sechszehnten und siebzehnten Jahrhundert. Berlin 1861.

Schröder, Christer Bondes ambassad till England 1655.

Schybergson, M. G., Underhandlingar om en evangelisk allians 1624, 1625.
— „ — Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630.

Tegel, E., Her Gustaffs Historia. 1622.

Wiberg, Louis de Geer et la colonisation Wallonne en Suède . 1876.

Whitelocke, B., Dagbok öfver dess ambassade till Sverige åren 1653 och 1654. Öfversatt från engelskan. Upsala 1777.

Wicquefort, A., Histoire des Provinces unies des Pays-Bas. Amsterdam.
— „ — L’ambassadeur et ses fonctions.

Vreede, G. W., Nederland en Zweden in Staatkundige betrekking. Van Gustaaf Wasa tot Gustaaf Adolf (1523—1611). Utrecht 1841.

— „ — Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche diplomatie. Utrecht 1856.

Otryckta handlingar.

I Riksarkivet.

Riksregistraturen, 1655—1658.

Erik Oxenstiernas bref till Rådet.

Handlingar hörande till Elbingertraktaten (Hollandica)

Svenska Residenten Appelbooms brefväxling med Konungen och Rådet åren 1655—1659, 18 volymer („)

Bref från Appelboom till Magnus Gabriel de la Gardie, 1655—1660. („)

Bref från Appelboom till Sten Bjelke, 1655—1660. („)

Konung Karl Gustafs bref till Appelboom („)

Gustaf Sparres bref 1655. („)

Generalstaternas bref. („)

L. de Geers, P. Trotsigs och Martensons bref („)

Handlingar rörande Nederländernas historia, 1654—1656. (Oxenstiernska saml.)

Bref till Erik Oxenstierna („)

I Kammararkivet.

Kongl. Bref från år 1655.

Licent-lista från Elbing år 1657.

I Upsala Universitets Bibliotek.

Nordinska samlingen.

Konung Karl Gustafs relation till ständerna 1659.

*